

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HZ. PEYGAMBER'İN EBEVEYNİ VE
MÜSLÜMANLARIN EBEVEYN-İ RASÛL ALGISİ**

İlker ÇALIŞKAN

2501121063

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : İLKER ÇALIŞKAN Numarası : 2501121063
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Danışmanı : PROF. DR. MEHMET MAHFUZ SÖYLEMEZ
Tez Savunma Tarihi : 03.05.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "HZ. PEYGAMBERİN EBEVEYNİ VE MÜSLÜMANLARIN EBEVEYN-İ RASÛL ALGISI"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUyla karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MEHMET MAHFUZ SÖYLEMEZ		Kabul
2- PROF. DR. ZİYA KAZICI		Kabul
3- PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. GÜLGÜN UYAR		
2- DR. ÖĞR. HALİL İBRAHİM HANÇABAY		

ÖZ

HZ. PEYGAMBER'İN EBEVEYNİ VE MÜSLÜMANLARIN EBEVEYN-İ RASÛL ALGISI İlker ÇALIŞKAN

Tarih ve Siyer kaynakları bi'set öncesine dair bilgiler aktarsalar da esas itibariyle tarih yazıcılığı Hz. Peygamber'in peygamber olduğu zaman ve sonrasına odaklanmıştır. Hz. Peygamber'in annesi Âmine ve babası Abdullah, dünya tarihinin seyrini değiştiren bir evlâdın ebeveyni olmalarına rağmen çok fazla tanınmamaktadırlar. Bu onların İslâm öncesinde vefat etmiş olmaları ile ilgili olduğu kadar, onlar hakkında var olan dağınık bilgilerin bir araya toplanılarak ortaya konulmamış olması ile de ilgilidir. Allah Rasûlü'nü ve mesajını iyi kavrayabilmenin önemli adımlarından biri de onun içinde yetiştiği aileyi daha çok tanımaktan geçmektedir. İslâm coğrafyasının tamamında, özellikle de Türkî toplumlarda Hz. Peygamber'in ebeveynine karşı derin bir saygı vardır. Bununla beraber sahabe döneminden itibaren onların dinî ve uhrevî durumu tartışıla gelmiş, cennete gireceklerini söyleyenlerin yanı sıra, giremeyeceklerini savunanlar da çıkmıştır. Tarih boyunca konu ile ilgili lehte ve aleyhte onlarca Arapça, Farsça ve Türkçe kitap, risale ve makale kaleme alınmıştır.

Biz bu tezimizde inanç tartışmalarının gölgesinde kalan bu iki önemli simanın hayat hikâyesini tespit etmeye, haklarında rivayet edilen olağan ve olağanüstü nakiller ile inançlarına taalluk eden verileri bir bütünlük içinde derleyip ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: (Âmine, Abdullah, Ebeveyn, Fetret, Ehl-i Necat, Nûr-u Muhammedî)

ABSTRACT

THE PARENTS OF HIS HOLINESS THE PROPHET AND MUSLIMS' PERCEPTION OF THE MESSANGER'S PARENTS

İlker ÇALIŞKAN

Although the sources of Islamic history and biography of Holy prophet (pbh) (*al-Sīra*) provide information on his pre-prophethood period, history writing essentially focuses on his Holiness the Prophet's prophetic tenure and afterwards. Not so well-known are His Holiness the Prophet's mother, Âmine and His father, Abdullah, despite them being the parents of a son who changed the course of world history. This is as much because of their demise before Islam as because the scattered information pertaining to them is yet to be pooled and presented. One of the important steps to understand the Messenger of Allah and His messages is to know more about the family in which He grew up and to ascertain the values He gained from the family. In all the Islamic geographies, notably in Turkish society, there has been deep reverence for the parents of His Holiness the Prophet. Nonetheless, since the Companion's period, their situation/status vis-à-vis the world and the afterlife has been discussed; there have been some scholars who say that they will enter Heaven (Arabic: *جَنَّة* *Jannah*), while others have argued that they will not. Throughout history, tens of Arabic, Persian, and Turkish books, booklets, and essays have been penned for and against on this issue, and these works have significantly affected the perceptions and beliefs regarding them.

We, in this thesis, sought to ascertain the life stories of these twain important faces that have stayed under the shadow of faith discussions and to examine scholars' assessment of the narratives concerning their faith as well as the ordinary and extraordinary accounts narrated about them, gleaning as a whole and with a view to ascertaining the perception of them.

Key words: (Âmine, Abdullah, Parents, Interregnum, People of Salvation, Nûr-u Muhammedî)

ÖNSÖZ

Hız. İbrahim'in soyundan gelen Allah Rasûlü'nün ebeveyni, Mekke eşrafının önde gelen ailelerine mensuptur. Mekkeliler nezdinde herkesçe kabul görmüş yüksek bir konumları vardır. Hız. İsmail'in vefatından sonra Mekke ve çevresinde bir süre safiyetini korumuş olan İbrahim'in (a.s.) dinî sayesinde kutsal ev Kâbe, Tevhid ocağı olma vasfını muhafaza edebilmiştir. Bu durum ilk olarak, Hız. İsmail'den birkaç nesil sonra Mekke idaresini ele geçiren Cürhümlülerin, önceleri Hız. İsmail'in tebliğ ettiği dini kabul ettikleri halde, daha sonra dine ve Kâbe'ye saygısızlık etmeleri, bir sonraki adımda da Cürhümlüleri Mekke'den sürüp yönetime el koyan Huzaa'nın lideri Amr b. Lühey'in sapkın uygulamalarıyla değişmiştir. Amr, çevre kabilelerin putlarını Mekke'ye getirmiş, İbrahim'in (a.s.) dininde olmayan birçok dinî uygulamayı ihdas ederek daha sonra Kur'ân'ın, adını "cahiliye"¹ koyacağı karanlık dönemi yönlendirenlerden biri olmuştur.

Allah Rasûlü'nün ebeveyni, Mekke'de putperestliğin hüküm sürdüğü işte böyle bir zamanda dünyaya teşrif etmişler ve Mekke dışına yaptıkları birkaç yolculukları dışında tüm ömürleri Mekke'de geçmiştir.

Mekke'de risâletten önce putperestliğe karşı olan ve Hanif olarak tesmiye edilen az sayıda kişiden bahsedilmektedir. Hız. Peygamber'in ebeveyninin bunların arasında adı zikredilmemektedir. Bununla birlikte Hız. Peygamber'in ebeveyninin dinî tercihleri konusunda açık bilgiler bulunmasa da, kaynakların önemli bir kısmı onların Mekke halkının inancını paylaştıklarını kabul etmiş, bazı araştırmacılar ise risâletten önce hayata veda etmiş olmalarını öne sürerek ehl-i fetret olup ahirette necata ereceklerini savunmuşlardır.

Siyer kaynaklarında hayat hikâyelerine dair aktarılanlar dikkatle incelendiğinde, onların mümtaz bir kişiliğe sahip oldukları, Mekke'de hüküm süren karanlık döneme rağmen bir peygambere ebeveyn olmaya yaraşacak nice erdemle

¹ Kur'ân-ı Kerim, el-Mâide, 5/50.

muttasıf oldukları görülmektedir. Kuşkusuz onların Allah Rasûlü'nün ebeveyni olmaları hasebiyle, müminler nezdinde ayrı bir yerleri vardır. İsimleri çocuklara verilerek müslüman coğrafyalarda tarih boyunca yaşatılmış, tarih, siyer ve hadis kaynaklarında onlar hakkında olağanüstü birçok hadise nakledilmiştir. Bu bilgiler, ümmetin onlara dair bakışını şekillendirmiş, mevlîd ve kaside gelenekleriyle de günümüze değin yaşatılmıştır.

Onların hayat hikâyelerinin her yönüyle iyi tanınabilmesi, Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatına, hatta doğumundan önceki safhada ilâhi buyruğun ona dair izlerini daha iyi görebilmeye ışık tutacaktır. Böylece Hz. Peygamber'e duyulan yüksek sevginin tesiriyle Ebeveyn-i Rasûl hakkında tarih boyunca oluşan edebiyatın bütünüyle bir efsane ürünü mü yoksa gerçeklik payı olan hadiseler mi olduğu konusu bir parça açıklığa kavuşabilecektir.

Çalışmamızda onlar hakkında varit olan bilgileri derleme, karşılaştırma, eleştirme, tercih etme ve hikâyeyi bir bütün olarak ortaya koyabilme yöntemleriyle inceleyip onlar hakkında en sağlıklı sonuçlara ulaşmaya gayret ettik.

Bu önemli konunun belirlenmesi ve araştırılması sürecinde desteklerini esirgemeyen, eleştiri ve katkılarıyla yol gösteren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ'e, kaynaklara ulaşabilme konusunda kendilerinden ziyadesiyle istifade ettiğim Dr. Mehmet Akif COŞKUN ve Fatih ÖZDEN beylere teşekkürü bir borç bilirim.

İSTANBUL, 2019

İlker ÇALIŞKAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
Konunun Amacı, Kapsamı ve Önemi.....	1
Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) EBEVEYNİ.....	5
1.1. ABDULLAH VE ÂMİNE'NİN AİLELERİ VE HAYAT HİKÂYELERİ.....	5
1.1.1. Abdullah b. Abdülmuttalib.....	6
1.1.1.1. İsmi ve Künyesi.....	6
1.1.1.2. Abdullah'ın Ebeveyni ve Kardeşleri.....	7
1.1.1.3. Kurban Edilme Girişimi Hadisesi.....	8
1.1.1.4. Evlilikleri.....	17
1.1.1.5. Kendisine Yapılan Birliktelik Teklifleri.....	21
1.1.1.6. Kişisel Özellikleri.....	28
1.1.1.7. Vefatı.....	29
1.1.2. Âmine Bnt. Vehb.....	36
1.1.2.1. İsmi ve Nesebi.....	36
1.1.2.2. Hz. Âmine'nin Ebeveyni ve Kardeşleri.....	38
1.1.2.3. Evliliği.....	38
1.1.2.4. Hamileliği.....	40
1.1.2.5. Kişisel Özellikleri.....	42
1.1.2.6. Vefatı.....	42

İKİNCİ BÖLÜM	48
MÜSLÜMANLARDA EBEVEYN-İ RASÛL ALGISİ	48
2.1. HAKLARINDA RİVAYET OLUNAN OLAĞANÜSTÜ RİVAYETLER.....	49
2.1.1. Abdullah'ın Alnında Parlayan Nûr.....	49
2.1.2. Âmine'nin Hamilelikte ve Doğumda Yaşadığı Fevkalâde Olaylar.	52
2.1.2.1. Bir Peygambere Hamile Olduğunu Bildiren Rivayetler.....	52
2.1.2.2. Çocuğunun İsmi Rüyasında Görmesine Dâir Rivayetler	54
2.1.2.3. Kendisinden Bir Nûrun Çıktığını Anlatan Rivayetler	56
2.2. DİNÎ İNANÇLARI VE UHREVÎ DURUMLARI İLE İLGİLİ, KAYNAKLARA YANSIYAN BİLGİLER	63
2.2.1. Abdullah'ın Dinî İnancı ve Uhrevi Durumu	66
2.2.2. Âmine'nin Dinî İnancı ve Uhrevi Durumu	78
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	94

KISALTMALAR

(a.s.)	:	Aleyhi's-selâm
(c.c.)	:	Celle Celâlühû
(r.a.)	:	Radiyallâhü Anh
(r.anhâ)	:	Radiyallahü anhâ
(r.h.)	:	Rahmetüllahi aleyh
(s.a.s.)	:	Sallallâhu aleyhi vesellem
a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
AÜSBE	:	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	:	bin/İbn
Bkz.	:	Bakınız
bnt.	:	binti
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
D.E.Ü.	:	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Dr.	:	Doktor
H. No:	:	Hadis numarası
Hz.	:	Hazreti
km.	:	kilometre
MS.	:	Milattan sonra
MÜSBE	:	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ö.	:	Ölüm
Prof.	:	Profesör
s.	:	Sayfa
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
t.y.	:	Yayın tarihi yok
TDV.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	:	Tahkik eden

Üniv. : Üniversitesi
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğer
y.y. : Yayımcı yok
yay. : Yayınları

GİRİŞ

Konunun Amacı, Kapsamı ve Önemi

Elimizdeki çalışmanın amacı; Peygamberimizin anne ve babasının yaşadığı sosyal ve kültürel çevre, hayat hikâyeleri, dinî inanışları, Peygamberimizle olan münasebetleri ve onlar hakkında İslâm literatüründe yer alan bilgilerin Müslüman toplumu ve düşünürleri nasıl etkilediğinin tespit edilmesi ve ilgili rivayetlerin derlenip değerlendirilmesidir. Kısaca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) anne ve babasının bütün yönlerini araştırarak onlar hakkında elde edilecek bilgileri bir bütün olarak sunmaktır.

Allah Rasûlü'nün anne ve babası hakkında naklolunup da Müslümanların algılarını şekillendiren olağanüstü haller ile dinî-uhrevî konularına dair veriler, tezimizin konuları arasında yer almaktadır. Ahirette bulunacakları mekân bizzat Hz. Peygamber tarafından merak edildiği gibi sahabesi de onların cennetlik olup olmadıklarını hem merak etmiş hem de onların üzerinden kendi ebeveynlerini değerlendirmelerine katkı sağlayacağı düşüncesiyle Hz. Peygamber'e sormuşlardır. Kuşkusuz ileriki zamanlarda da Müslümanlar için merak konusu olmuştur. Nitekim bu konu farklı yorumlarla Tabiîn ve Etbau't-Tabiîn döneminden itibaren Kelam ve Hadis eserlerinde yerini almaya başlamakla kalmamış, günümüze kadar uzayan bir "Ebeveyn-i Rasûl Risâleleri" geleneğinin de oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹

İnançları konusunun da içinde yer aldığı, Ebeveyn-i Rasûl'ü çeşitli yönleriyle tanıtan müstakil eserler bulunmamaktadır. İşte bu nedenle İslâm Tarihi'nin temel kaynaklarına dayanarak yaptığımız bu çalışma ile, imkânımız ölçüsünde bütüncül bir

¹ Bu risalelerden bazıları şunlardır: *Kitâbun fî Ahvâli Vâlideyi'r-Rasûl, Mesâikü'l-Hunefâ fî Vâlideyi'l-Musfata, el-Makâmâtü's-Sündüsiyye, Edilletü Mu'tekadi Ebî Hanîfe fî Vâlideyi'r-Rasûl, Lübbü'l-Ukûl fî Ebeveyi'r-Rasûl, Risâletü'l-Beyâniyye fî Hakkı Ebeveyni'n-Nebî*. Bkz. Mustafa Akçay, "Hz. Peygamber'in anne-babasının (ebeveyn-i resûl) dinî konumuna dair Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüş etrafındaki tartışmalar", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2009, Sayı 19, s. 2-5; Mustafa Kemal Çalıkçı, "Hz. Peygamber'in Ebeveyni Hakkında Yazılan Arapça Eserler", Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, 2002; https://m-almored.blogspot.com.tr/2017/03/blog-post_56.html (22.05.2018)

hayat hikâyesi oluşturabilmek için çalıştık. Zira Hz. Peygamber'i ve içinde yaşadığı toplumdaki yakınlarını bilmek, onun mesajını daha iyi tanıyıp anlayabilmenin önemli vesilelerinden biridir.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Araştırmamıza öncelikle Âmine ve Abdullah'a dair geçmişte yazılan tez ve akademik kitap ve makaleleri YÖK Ulusal Tez Merkezi ve İSAM veri tabanında tarayıp temin etmeye çalıştık. Bunların tezimizle ilgili olan kısımlarından yararlandık. Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde Âmine, Abdullah, Abdülmuttalib, Delâilü'n-Nübüvve, Ebvâ, Ensâb, Enûşirvân, Fetret, Hamza, Hasâis, Hakikat-i Muhammediyye, Mekke, Mevlid, Kâhin, Kadızâdeliler, Künye, Nesep, Nûr, Osman, vd. ilgili maddeleri inceledik.

Hadis kaynaklarından, başta Kütüb-ü Tis'a olmak üzere Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) *Câmi'si*, Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27) ve İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'leri, Hâkim'in (ö. 405/1014) *Müstedrek*'i, Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mu'cem*'i, İbn Râhûye (ö. 238/853), Bezzâr (ö. 292/905) ve Şâfi'nin (ö. 335/946) *Müsned*'leri, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Hasâisu'l-Kübrâ*'sından yararlandık.

Zührî'nin (ö. 124/742) *Kitâbü'l-Meğâzi*'si ile Makrizî'nin (ö. 845/1442) *İmtâü'l-esmâ*'ı arasında kaleme alınan İslâm Tarihi, Siyer, Tabakât, Ensâb kaynaklarından İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *Sîret*'i, İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'si, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sı, Muhammed b. Habîb'in (ö. 245/860) *el-Muhabber* ve *el-Münemmak fî ahbâri Kureyş*'i, Ezrakî (ö. 250/864) ve Fâkihî'nin (ö. 278/891-92) *Ahbâru Mekke*'leri, İbn Şebbe'nin (ö. 262/876) *Târîhu Medine*'si, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *el-Meârif*'i, Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) *Ensabu'l-Eşraf*'ı, Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîh*'i, İbnü'l-A'rabî'nin (ö. 341/952) *Mu'cem*'i, Mes'ûdî'nin (ö. 345/956) *et-Tenbih ve'l-İşraf*'ı, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sîratü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ*'sı, Ebû Bekir eş-Şâfi'nin (ö. 354/965) *Kitâbü'l-Fevâid*'i, Makdisî'nin (ö. 355/966) *el-Bed'ü ve't-Târîh*'i, Ebu Nuaym'ın (ö. 430/1038) *Delâilü'n-Nübüvve* ve *Ma'rifetü's-Sahabe*'si, İbn-i Hazm'ın (ö. 456/1064) *Cevâmiu's-Sîreti'n-Nebeviyye*'si, Beyhakî'nin (ö.

458/1066) *Delâilü'n-Nübüvve* ve *Şuabü'l-İman*'ı, Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ'sı*, İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîh-u Medînet-i Dimaşk*'i, Süheylî'nin (ö. 581/1185) *Ravzu'l-Ünf*'ü, İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-Târîh*'i, Muhibbüddin et-Taberî'nin (ö. 694/1295) *Zehâiru'l-Ukba fi menâkıbı zevi'l-kurba'sı*, İbn Seyyidinnas'ın (734/1333) *Uyûnu'l-Eser*'i, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri ve A'lâm*'ı, İbn Kayyim'in (ö. 751/1350) *Zâdü'l-Meâd*'ı, Moğultay b. Kılıç'ın (ö. 762/1361) *el-İşâratü ilâ sîreti'l-Mustafâ'sı*, İbn Cemâ'nın (ö. 767/1366) *el-Muhtasarü'l-Kebîr fi sîrati'r-Rasûl*'ü, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye ve el-Füsûl fi's-Sîreti*', İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) *Târîh*'i, Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *Mevâhib-ü Ledünniyye'si* Diyârbekrî'nin (ö. 990/1582) *Târîhu'l-hamîs*'i, Halebî'nin (ö. 1044/1635) *es-Sîratü'l-Halebiyye'si* ve Zürkânî'nin (ö. 1122/1710) *Şerhu'z-Zürkânî alâ Mevâhibi'l-Ledünniyye'sini* konumuz çerçevesinde inceleyip faydalandık. İbn İshâk'ın *Sîret*'inde Süheyl Zekkâr'ın tahkikini esas aldık.

Ebeveyn-i Rasûl hakkında varit olan hadis-i şeriflerin sıhhati ve ricâlinin durumları hakkında ise; Ebû İshâk el-Harbî'nin (ö. 285/899) *Garîbü'l-Hadis*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât* ve *el-İhsan fi takrîbi's-sahih*'i, İbn Şâhin'in (ö. 385/996) *Nâsihu'l-Hadis ve Mensûhuhu'sunu*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *es-Sâbık ve'l-lâhik*'i, İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) *Tehzîbü't-Tehzib*'i, Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl*'i ve Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Mizânü'l-İ'tidâl* adlı kaynaklarda incelemeler yapıp yaralandık.

Abdullah ve Âmine ile ilişkili olduğu kabul edilen âyet-i kerimelerin yorumlarını, hicri V. asrın sonuna kadar kaleme alınan tefsir kaynaklarından; Mücâhid (ö. 103/721), İbn Vehb'in (ö. 197/813) *Tefsîru'l-Kur'ân mine'l-câmi'*, Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) ve Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27) ve Tüsterî'nin (ö. 283/896) *Tefsîr*'leri, Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân*'ı, İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) *Te'vilâtü Ehli's-Sünne'si*, Sa'lebî'nin (ö. 427/ 1035) *el-Keşf ve'l-Beyân an tefsîri'l-Kur'ân*'ı, Mekkî b. Ebû Tâlib'in (ö. 437/1045) *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye'si*, Sem'ânî'nin (ö. 489/1096) *Tefsîru'l-Kur'ân*'ı, Nizâmüddîn en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 730/1329) *Ğarâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân*'ı ve es-

Semerkandî'nin (ö. 860/1456) *Bahru'l-Ulûm*'unda inceleyip konumuzla ışık tutan yorumları ve sebep-i nüzûle dair naklolunanları derleyip değerlendirdik.

Ebeveyn-i Rasûle dair tüm bu kaynaklarda elde ettiğimiz malumattan yola çıkarak okunabilir ve anlaşılabilir ilmi bir metin oluşturmak için bu bilgileri tasnif ettik. Daha sonra bu hususta yapılan akademik çalışmalardan yararlanarak bu bilgileri tahlil ettik ve kronolojik bir tertip içerisinde, tez planı çerçevesinde metnimizi oluşturmaya başladık.

Eserlerde karşılaştığımız olağanüstü anlatımların yorumlanması konusunda, Hz. Peygamber'in risâlet öncesine dair haberlerini değerlendiren, mevzu haberlerin tarih ilmine etki ve katkısını araştıran, "Nûr-i Muhammedî" konusunu irdeleyen ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'in doğumuyla ilgili rivayetleri tahlil eden, Mustafa Ağırman'ın, "*Hz. Peygamber'in Anneleri*", Mehmet Demirci'nin "*Nûr-i Muhammedî*" ve Bünyamin Erul'un "*Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım*" adlı makalelerini, Mehmet Azimli'ye ait "*Siyeri Farklı Okumak*" adlı kitabı, Emine Demil'e ait "*Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivâyetler*", Şaban Öz'ün "*Hz. Peygamber'in Sîretiyle İlgili Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri*" ile Gülgün Uyar'ın "*Hz. Muhammed'in risâlet öncesi hayatına dair bazı rivayet farklarının tesbiti*" adlı tezlerinden yararlandık.

Abdullah ve Âmine'nin özellikle uhrevî konularını irdeleyen rivayet ve yorumları tarafsızca ve tarihî süreç içerisinde bu rivayetlere yapılan eklemeleri de göstermeye çalışarak vermeye gayret ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) EBEVEYİNİ

Çalışmamızın bu bölümünde Abdullah b. Abdülmuttalib ve Âmine bnt. Vehb'in hayat hikâyelerini tespit edip haklarında mervi olan rivayetleri bir araya toplayarak bilimsel bir yöntemle bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.

1.1. ABDULLAH VE ÂMİNE'NİN AİLELERİ VE HAYAT HİKÂYELERİ

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) anne ve babasının, kendisine risâlet verilmezden önce vefat ettikleri konusunda bir ihtilaf yoktur. Mekke'de doğdukları ve burada yaşadıkları bilinmektedir. Gerek Abdullah ve gerekse genç yaşta dul kalan eşi Âmine genç yaşlarında vefat etmişlerdir. Her ikisi, ahir ömürlerinde çıktıkları seyahat esnasında bu dünyadan ayrılmışlardır.

Abdullah'ın babası Abdülmuttalib b. Hâşim zengin ve varlıklı bir ailenin çocuğu olmasının yanı sıra babası ve amcası gibi Mekke'nin ileri gelen şahsiyetlerinden biri idi.¹ Bu konumunu, atalarından tevarüs etmiş olsa da, kendisi de kişiliğiyle o konumu doldurmuştur. Dolayısıyla Abdullah, Mekke'nin en müreffeh ve kültürlü ailelerinden birinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ecdadı, Hicaz'ın en önemli gelir kaynağı olan ticaret sayesinde, sadece Hicaz yarımadası içerisindeki kabileler nezdinde değil, hatta çevre ülkeler nezdinde de tanınan simalarından idiler.

¹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Thk.: Mustafa Sekâ, İbrahim el-Ebyârî ve Abdülhâfiz eş-Şelebî, 2 c., Mısır, Şeriketü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî e-Halebî, 1955, C. I, s. 48-49.

1.1.1. Abdullah b. Abdülmuttalib

1.1.1.1. İsmi ve Künyesi

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) babasının adı Abdullah'tır. Künyesinin², Ebû Muhammed, Ebû Ahmed veya Ebû Kusem (ابو قثم) olduğu zikredilmiştir.³

Abdullah'ın, Hız. Muhammed'den (s.a.s.) başka çocuğunun olmadığı⁴ ve oğlunun, doğumuyla beraber Muhammed ve Ahmed isimleriyle tesmiye edildiği bilinmektedir. Bu nedenle Abdullah'ın Ebû Muhammed ve Ebû Ahmed künyeleri aldığı doğrudur. Abdullah'ın diğer künyesi ise, muhtemelen Hız. Peygamber'in "قثم/ Kusâm veya قثم /Kusem" ismine nispetle söz konusu edilmiştir.⁵

Belâzürî (ö. 279/892) bu konuda şunları nakleder: "Abdülmuttalib'in Kusem adındaki çok sevdiği oğlu dokuz yaşındayken Allah Rasûlü'nün doğumundan üç yıl önce vefat etmişti. Babası buna çok kederlenmişti. Allah Rasûlü doğunca ona Kusem ismini verdi. Ancak Âmine, kayınpederine, rüyasında oğluna Muhammed ismini vermesinin telkin edildiğini haber verince, Abdülmuttalib de bunu kabul etmiş ve torununa Muhammed ismini koymuştur."⁶ Belâzürî bu bilgiyi aktarmış olsa da Hız. Peygamber (s.a.s.)'in ilk isminin, ya da isimlerinden birinin "Kusem" olduğu görüşü kabul görmemiştir.⁷

Taberî (ö. 310/923), nesep ve tarih âlimi olan Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den (ö. 204/819), Abdullah b. Abdülmuttalib'in, Sâsânî Hükümdarı Enûşirevan'ın (ö. 579 MS) saltanatının yirmi dördüncü, Hız. Peygamber'in ise aynı

² Nebi Bozkurt "Künye" **Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 2002, XXVI, 558-559.

³ Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93), **Ensabu'l-Eşraf**, Thk.: Muhammed Hamidullah, 2 c., Mısır, Dâru'l-meârif, 1959, C: I, s. 91.

⁴ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), **es-Sikât**, Dâiratü'l-meârifî'l-Usmâniyye, 9 c., Haydarabat, Hindistan, Dâru'l-meârifî'l-Osmâniyye, 1973, C: I, s. 32.

⁵ Halebî, Ebû'l-Ferec Nürüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed (ö. 1044/1635), **es-Sîretü'l-Halebiyye** (İnsânü'l-uyûn fi sîrati Emîni'l-Me'mûn), 3 c., Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2006, C: I, s. 118. el-Halebî bu eserinde Hız. Peygamber (s.a.s.) 'Kusem' diye bir isminden bahseder.

⁶ Belâzürî, **a.g.e.**, IV, 303.

⁷ Ali Osman Ateş "Hız. Peygamber'in ve Çocuklarının İsimleri Hakkında Bazı İddiaların Değerlendirilmesi", **D.E.Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı V, İzmir, y.y., 1989, s. 385-397.

hükümdarın cülûsunun kırk ikinci yılında doğduğunu⁸ nakletmiştir. Bu tespite, Enûşirevan'ın 47-48 yıl hükümdarlık yaptığını nakleden Belâzürî de katılır.⁹ Bilindiği gibi I. Hüsrev veya Kısra olarak da anılan Enûşirevân, (MS) 531–579 yılları arası hükümdarlık yapan 19. Sâsânî hükümdarıdır.¹⁰

1.1.1.2. Abdullah'ın Ebeveyni ve Kardeşleri

Abdullah'ın babası Abdülmuttalib b. Hâşim'dir. Asıl adı Şeybetü'l-Hamd veya Âmirdir.¹¹ Yetim büyümüştür. Mekke'nin ileri gelenlerinden hatırı sayılır bir kimsedir. Vefat edinceye kadar Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden biri olmuştur.¹²

Abdülmuttalib, birden çok evlilik yapmıştır. Onun çok eşliliğe yönelmesi, Zemzem kuyusunu kazarken Kureyş'ten gördüğü eziyetlerden sonraki nezrinin gerçekleşebilmesi yönündeki isteğiyle yorumlanmıştır.¹³ İbn Hişâm (ö. 218/833), Abdülmuttalib'in bu evliliklerinden 16 çocuğunun olduğunu söyler.¹⁴ İbn Sa'd (ö. 230/845) ise bu rakamın 18 olduğunu nakleder. Lâkin isim listesi verirken 12 değil 13 erkek ismi aktarır.¹⁵ Dolayısıyla Abdullah b. Abdülmuttalib'in 6 kız, 12 erkek kardeşi vardır.

Abdullah'ın erkek kardeşleri; Hâris, Zübeyr, Hacl (asıl adı Muğîre'dir), Dırar, Ma'kum (Mukavvim), Ebû Leheb (asıl adı Abdüluzza'dır), Ebû Tâlib (asıl adı

⁸ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923), **Târîhu't-Taberî=Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk**, 11 c., Beyrut, Dâru't-türâs, 1967, C: II, s. 155.

⁹ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 92.

¹⁰ Ahmed Tefazzulî, "Enûşirvân" **DİA**, İstanbul 1995, XI, 255.

¹¹ Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî el-Mâlikî (ö. 581/1185), **Ravzu'l-Ünf fi Şerhi Sîrati İbn Hişâm**, Thk.: Ömer Abdüsselâm Selâmî, 7 c., Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2000, C: I, s. 13.

¹² İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, Thk.: İhsan Abbas, 8 c., Beyrut, Dâru's-sadr, 1968, C: I, s. 85.

¹³ İbn Şihâb ez-Zührî, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh (ö. 124/742): **el-Meğâziyü'n-Nebeviyye/Kitâbü'l-Meğâzi**, Thk.: Süheyl Zekkâr, Dısmek, Dâru'l-Fikr, 1981, s. 39; Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27), **el-Musannef**, Meğâzi 1, Thk.: Habîbü'r-Rahman el-A'zamî, 11 c., Beyrut, Mektebetü'l-İslâmî, 1982, C: V, s. 313,

¹⁴ İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 108.

¹⁵ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 92.

Abdümenaf'tır), Hamza, Abbas,¹⁶ Abdülka'be, Dırâr, Kusem ve Gaydâk'tır (asıl adı Mus'ab'dır).¹⁷

Kız kardeşleri: Safiyye, Berra, Âtike, Ümmü Hâkim (asıl adı el-Beyza'dır. III. Halife Osman (r.a.)'in anneannesidir)¹⁸, Ümeyme ve Ervâ'dır.¹⁹

Abdullah; Ebû Tâlib, Zübeyr, Berra, Âtike, Ümmü Hâkim el-Beyza, Ümeyme ve Ervâ ile ana-baba bir kardeşirler. Anneleri 'Fâtıma bnt. Amr b. Âiz b. Abdillâh b. İmrân b. Mahzum idi.²⁰ İbn Hibbân'ın nakline göre, Abdullah'ın annesi Âtike bnt. Erkâs b. Mâlik b. Zühre olduğu da söylenmiştir.²¹ Ancak tercih edilen, Fâtıma bnt. Amr b. Âiz b. İmrân b. Mahzum olduğudur.

Abdullah, Fâtıma'dan olma erkek çocukların en küçüğü²² ve bütün çocukları içinde babasına en sevgili olanıdır.²³ O babasının beğenisini kazanmış olup babasının üzerine titrediği bir evlattı.²⁴ Ayrıca bazı tarihçilere göre el-Beyza diye isimlendirilen Ümmü Hâkim, Abdullah'ın ikizidir.²⁵

1.1.1.3. Kurban Edilme Girişimi Hadisesi

Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da kaynaklarda çok farklı ve çelişik bilgiler yer almaktadır. Adağın nasıl adandığı, Kurban edilme hadisesinde hazır bulunan çocukların kimler olduğu, Abdullah'ın kesilmesini engelleyenlerin kimler

¹⁶ İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768), **Sîret**, Thk: Süheyl Zekkar, Beyrut, Daru'l-Fikr, 1978, s. 32; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 108.

¹⁷ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 93.

¹⁸ İsmail Yiğit, "Osman" **DİA**, yıl: 2007, XXXIII, 438-443.

¹⁹ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 67; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 108.

²⁰ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî (ö. 463/1071), **el-İstiâb fî ma'rifeti'l-Ashâb**, Thk.: Ali Muhammed el-Becâvî, 4 c., Beyrut, Dâru'l-Ceyl, 1992, C: IV, s. 1780; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 108.

²¹ İbn Hibbân, **es-Sikât**, I, 27.

²² Süheylî, **a.g.e.**, II, 84; Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn b. Abdillâh El-Bekcerî El-Hikrî (ö. 762/1361), **el-İşâratü ilâ sîreti'l-Mustafâ ve târihu men b'adehû mine'l-hulefâ**, Thk.: Muhammed Nüzamüddin el-Füteyyih, Dimeşk, Dâru'l-kalem, 1996, s. 47.

²³ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 33.

²⁴ Ezrakî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed (ö. 250/864), **Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-eser**, Thk.: Rüşdî es-Sâlih Mulhis, 2 c., Beyrut, Dâru'l-Endülüs, C: I, s. 149.

²⁵ İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 1780; İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım b. Ali b. Hasen b. Hibetullah (ö. 571/1176), **Târîh-u Medînet-i Dımaşk**, Thk.: Amr b. Ğarâme el-Amravî, 80 c., Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995, C: III, s. 118.

olduğu, kuraya nasıl karar verildiği, kuranın nerede çekildiği, kurbanlık develerin sayısına nasıl karar verildiği vd. hususların mutlak olarak tespiti zor gözükmektedir. Söz gelimi, kura çekimi esnasında Abdülmuttalib'in okuduğu dua nitelikli şiirleri, İbn İshâk eserinde zikrederken, İbn Hişâm bu şiirleri, şiir ehli yanında maruf saymadığı gerekçesiyle almamıştır.²⁶ İbn Şihâb ez-Zührî'nin rivayetleri çok muhtasarken, İbn Sa'd tercihi okuyucuya bıraktığı farklı içerikli rivayetleri zikretmiştir.

Biz burada rivayetlerin birbirini tamamlayan kısımlarını bir araya toplayarak olayın nasıl gerçekleştiğini aktarmak istiyoruz. Rivayetlere göre hadise şöyle gerçekleşmiştir:

Rüyasında Abdülmuttalib'e 'en büyük şeyhin hazinesi' olan Zemzem'i kazması emredilir.²⁷ Abdülmuttalib, bunun ne anlama geldiğini ve yerinin neresi olduğunu öğrenmek için Allah'a dua eder ve her defasında açıklayıcı alâmetlerin olduğu çeşitli rüyalar görür. Gördüğü alâmetleri Harem sınırları içinde arar ve yere karar verip kazmaya başlar.²⁸ Derken Kureyş kabilesine mensup bazı zevat gelir, "ne yapıyorsun? Cahilce yaptığın bu işe izin veremeyiz, mescidimizi niçin kazıyorsun?" diyerek itiraz ederler. Abdülmuttalib: "Bu kuyuyu kazacağım ve bu işten beni alıkoyanla mücadele edeceğim" diyerek kararlılığını gösterir ve kazmaya devam eder. Bu esnada bazılarında ahlâka muğayyer hareketler görür, oğluyla beraber bunlara karşı koymaya çalışır lakin Hâris'ten başka oğlu olmadığı için müdafaasız kalır.²⁹ Kureyş'in eziyeti artınca veya Zemzem'i bulduktan sonra kuyudan çıkan hazinelerin taksimi ile Zemzem'in tasarrufu konusunda Kureyş ile arasından çıkan yeni bir nizadan sonra Allah'a bir söz verir, "Şayet on erkek evladı olur³⁰ ve kendisini koruyacak yaşa erişirlerse onlardan birisini Allah için Kâbe'nin yanında kurban edeceğini" adar.³¹

²⁶ Mustafa Fayda "İbn Hişâm" **DİA**, İstanbul 1999, XX, 71-73.

²⁷ Zührî, **a.g.e.**, s. 37; Abdürrezzâk b. Hemmâm, **a.g.e.**, V, 313, H.No: 9718.

²⁸ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 83.

²⁹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (ö. 458/1066), **Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü ahvâli Sahibi's-şer'iatı**, 7 c., Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1984, C: I, s. 86.

³⁰ Zührî, **a.g.e.**, s. 38.

³¹ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 32; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 151.

İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Tabakât*'ında yer alan bir haberde Abdülmuttalib'in nezir sebebi, Kureyş'ten gördüğü eziyet değil, kuyuyu kazarken yardımcılarının az olmasıdır.³²

Bundan sonra Abdülmuttalib, çeşitli evlilikler yapar ve Allah'tan istediği gibi, kızları hariç³³ on erkek evladı olur.³⁴ Güçlenip kendisini koruyacak duruma geldiklerinde oğullarını toplar. Yaptığı adağı anlatır. Onlardan birisini seçeceğini belirtir. Çocukları ona bunu nasıl yapacağını sorunca, “her biriniz birer ok alıp üstüne kendi adınızı yazın, ondan sonra yanıma gelin” diyerek Mekke halkının âdeti üzerine kura çekeceğini söyler ve sonuca Allah için vefa göstermelerini ister. Onlar da babalarına itaat ederler. Abdülmuttalib'in evlatlarının bu rivayetlerde dile getirilen teslimiyetleri ile İsmail (a.s.)'ın kurban edilmesi kıssasındaki teslimiyeti arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Bilindiği gibi Araplar bir iş yapmayı tasarladıkları zaman fal oku çekerlerdi. Kâbe içindeki Hubel putunun yanında bulunan, Kâbe'ye gelen hediyelerin içine konduğu ve fal oku çekilen, adına da ‘غيب / Ğabğab’³⁵ veya ‘أخسف / Ehsef’³⁶ denilen kuyu gibi bir çukur vardı. Buradaki oklarda ‘evet’ ‘hayır’ vb. kelimeler yazılıydı. Bir görevli bu okları çekerdi. ‘Hayır’ yazan ok çıkarsa o işi yapmaktan vazgeçerlerdi. Ancak ‘evet’ çıkmışsa onu yapmayı emir olarak telakki ederlerdi.³⁷

Abdülmuttalib, ok çeken görevliye “Oğullarımın şu oklarını çek bakalım” dedikten sonra adama adağının hikâyesini anlattı. Abdülmuttalib'in oğulları da adlarının yazılı bulunduğu oku o adama verdiler. Abdullah, babası Abdülmuttalib'in en çok sevdiği çocuğuydu.³⁸ Kurban edilmesi hadisesinde kura Abdullah'a isabet etmezse memnun olacaktı; hatta böyle olmaması için bir de dua etmişti ancak kura

³² İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 84.

³³ Zühri, **a.g.e.**, s. 39.

³⁴ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 84.

³⁵ İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 84. Not: Ğabğab, Lât ve Uzza putlarını için adanan ‘kurbanların’ kesildiği yer için de kullanılmıştır. Bkz.: Dr. Cevad Ali (ö.1408 h), *El-Mufasssal Fî Tarihi Kable'l-Arab*, 20 c., Dâru's-sâkî, 2001, 11, 245.

³⁶ Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen (ö. 990/1582), **Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi'n-nefis**, 2 c., Beyrut, Dâru's-sadr, t.y., C: I, s.100.

³⁷ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 32; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 152.

³⁸ Süheylî, **a.g.e.**, II, 84.

Abdullah'a isabet etti. Bunun üzerine Abdülmuttalib, Abdullah'ın elinden tutarak bıçağını eline alıp onu kesmek üzere Kâbe'ye sunulan kurbanlıkların kesildiği yere, İsaf ile Naile putlarının bulunduğu mekâna yani Zemzem kuyusunun yanına götürdü. Onu kesmeye hazırlandığı sırada Abdülmuttalib'in kızları ağlaşmaya başladılar. Hepsi ayaktaydı. Onlardan birisi "Abdullah'ı bağışla! Oku, onun yerine Harem'de salıverilen develerin adına çek." dedi.³⁹ O sırada Abdullah'ın Benî Mahzum'dan dayıları ile Kureyşlilerin sair boylarına mensup ileri gelenleri⁴⁰ yerlerinden kalkıp koşarak Abdülmuttalib'in yanına geldiler ve "Ey Abdülmuttalib! Ne yapmak istiyorsun?" dediler. O da "Kurban edeceğim! Allah'a söz verdim" deyince, bütün Kureyşliler ile Abdülmuttalib'in oğulları hep bir ağızdan "Allah'a and olsun Abdullah ile onun diyeti olan develer arasında ok çekmeden onu kesemezsin. Çünkü sen onu kesersen herkes artık oğlunu kurban etmeyi adar. Bu durum bir âdet oluşturur" dediler.⁴¹

İbn Sa'd, Abdullah'ın kesilmesine engel olan ve Abdullah'ın yerine fidye olarak deve kesmesini teklif edenlerin, Âmine'nin sülalesi olan Zühreoğulları olduğunu söyler.⁴² Şayet bu bilgi doğru ise kura, Abdullah'ın Âmin ile nişanlanmasından sonra gerçekleşmiştir. Zira bu rivayet İbn İshâk (ö. 151/768)'in *Sîre* 'sinde geçen Âmine bnt. Vehb'in kurayı izlediği ve Abdullah için "*Ya Rabbi! Şu parlak yüzlü genci mübarek kıl, Hâşimîler ve asil ırk içinde.*" diye dua etmesi haberiyle de örtüşmektedir.⁴³

Oğlunu kesmemesi konusunda Abdülmuttalib'i ikna etmek isteyenlerden birinin de Abdullah'ın dayılarından Muğire b. Abdullah olduğu kaydedilmiştir. Hatta Muğire, Abdülmuttalib'e, oğlunu kurban etmemesi durumunda Kureyş'in onu mazur göreceğini söylediği ve gerekirse kendi mallarından fidye vermeyi bile teklif ettiği⁴⁴ ve hatta onu bu kararından vazgeçirmek için şiirler okuduğu; ancak Abdülmuttalib'in onlara kararlılığını yine okuduğu cevabî şiirle gösterdiği rivayet edilmiştir.

³⁹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 88.

⁴⁰ Ezrakî, **a.g.e.**, II, 46.

⁴¹ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 32; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 153.

⁴² İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 84.

⁴³ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 41.

⁴⁴ İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 154.

Abdülmuttalib, bu şiirlerinde, Allah'a verdiği sözden dönemeyeceğini dile getirir ve O'na verdiği sözden dönerse Allah'ın gazabından çekindiğini ifade eder.⁴⁵

İbn İshâk'ın rivayetine göre bu arada Abbas b. Abdülmuttalib, kardeşini, kesmek için yere yatırmış olan babasının ayağının altından güç kullanarak çeker, Abdullah'ın yüzünde ezilme olur ve ölünceye dek bu iz yüzünden kaybolmaz.⁴⁶ Ancak bu rivayette söz konusu edilen şahıs Abbas'tan başkası olsa gerektir. Zira Hamza (r.a.) Hz. Peygamber'in sütkardeşidir.⁴⁷ Belâzürî (ö. 279/892-93), Hamza'nın, Allah Rasûlü'nün doğumundan dört yıl önce⁴⁸ dünyaya geldiğini nakletmiştir.⁴⁹ Abbas ise Hamza'dan da küçük⁵⁰ olup Hz. Peygamber'in doğumundan iki veya üç yıl önce dünyaya gelmiştir.⁵¹ Buna göre Abbas'ın kurban edilmek üzere aralarında kura çekilen çocukların içinde olmadığı söylenebilir. Zaten Süheylî de, bu ihtimali göz önüne alarak Hamza ve Abbas'ın kurban hadisesinden sonra doğduğu neticesine varmıştır.⁵²

Abdülmuttalib, bütün baskılara rağmen kararından vazgeçmemiştir. Bunun neticesinde Kureyşliler:

“Yapma, Hayber'e git,⁵³ orada “Secah” adında kâhine bir kadın var. O kadının bir cinni vardır. Ona sor, ondan sonra ne yapacaksan yap, serbestsin. Şayet sana, Abdullah'ı kesmeni emrederse kesersin. Yok eğer başka bir şey derse -ki bu emirde onun ve senin için bir ferahlık varsa- kabul edersin.” derler. Süheylî bu kadının ismini “Kutbe” olarak kabul edenlerin varlığından bahsetmektedir.⁵⁴

⁴⁵ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 36.

⁴⁶ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 34.

⁴⁷ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), **el-Câmi'u's-Sahîh**, Radâa, 1446; Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, 5 c., Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.

⁴⁸ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 79.

⁴⁹ Hüseyin Algül “Hamza” **DİA**, yıl: 1997, XV, 500-502. Hüseyin Algül, Hz. Hamza'nın Allah Rasûlü'nden (s.a.s.) 4 değil 1 ya da 2 yıl önce doğduğunu söylenmiştir.

⁵⁰ Süheylî, **a.g.e.**, II, 84.

⁵¹ “Abbâs” **DİA**, yıl: 1988, I, 16-17.

⁵² Süheylî, **a.g.e.**, II, 90.

⁵³ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 36.

⁵⁴ Süheylî, **a.g.e.**, II, 87.

Abdülmuttalib, Mekkelilerin kendisine izin vermeyeceğini görünce mecburen teklifi kabul eder⁵⁵ ve yola düşerler. Önce Medine'ye, oradan da Hayber'e giderek Kâhine kadını bulurlar.⁵⁶ Abdülmuttalib, meseleyi ona anlatır. Kâhine kadın onlara: "Şimdi siz yanımdan çıkın. Cinnim gelsin, ona sorayım." der. Onlar da falcının yanından çıkarlar. Bu sırada Abdülmuttalib, Allah'u Teâlâ'ya hayırlı bir netice çıkması için dua eder.

Sonra hep beraber kâhinenin yanına girerler. Kâhine: "Evet, bana haber geldi. 'Sizde bir kişinin diyeti ne kadardır?' diye sorar. "Onlar da "On deve" diye cevap verirler. Bunun üzerine kadın: "Öyleyse memleketinize dönün. Adamınızı ve on deveyi fal çekmek için takdim edin. Eğer oklar, arkadaşınıza çıkarsa deve sayısını artırın. Bu işlem, Rabbimiz rıza gösterinceye kadar devam etsin. Eğer oklar develere çıkarsa Rabbimiz razı olmuş demektir. Böylece onun yerine develeri kesersiniz, arkadaşınız da kurtulur" der.⁵⁷

Abdülmuttalib, Mekke'ye dönünce işe koyulur. O günkü örfte diyet olarak kabul edilen on deve getirilir. Abdullah ve develer arasında ok çekilmeye başlar. Oklar develere çıksın ve Abdullah kurtulsun diye okların her çekiminden önce Abdülmuttalib, şiirlerle Allah'a münacatta bulunur. Nihayet onuncu kurada oklar develere çıkar ve Abdullah'ı kurtaracak deve sayısı yüze ulaşır. Kureyşliler ve orada bulunanlar Abdülmuttalib'e "Artık Rabbin razı oldu. Sana oğlunu bağışladı" derler; ancak Abdülmuttalib, işin Allah'tan olduğuna tam emin olmak için okları üç kez daha çektirir ve her çekilişte oklar develere isabet eder.⁵⁸ Daha önce diyet miktarı on deve iken, Abdullah kendisi için yüz deve fidye ödenen ilk kişi olur.⁵⁹ Bu daha sonra geleneğe dönüşmüş ve fidye olarak yüz devenin verilmesi gerektiği kabul edilmiştir. İbn Kesîr, bu son çekilen üç kurada da oklar Abdullah'a çıktığı için fidye olarak

⁵⁵ Ömer Faruk Harman, "Kâhin" **DİA**, yıl: 2001, XXIV, 170-171. Cahiliye toplumunda kâhinlerin bazı gaybî, ilâhî bilgilere vakıf oldukları ve onların fikirlerine başvurmanın aslında Allah'a müracaatla eşdeğer olduğu şeklinde yaygın bir kanaat vardı.

⁵⁶ Taberî, **Târîhu't-Taberî**, II, 242.

⁵⁷ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 39.

⁵⁸ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 39; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 155.

⁵⁹ Süheylî, **a.g.e.**, II, 86.

verilen develerin sayısının üç yüz olduğunu iddia etse de bu görüş pek kabul görmemiştir.⁶⁰

Rivayetlere göre kura, sonunda develere çıkınca Abdülmuttalib ve orada bulunanlar tekbir getirmişlerdir. Abdülmuttalib, buradan hızla Mekke'ye döner ve durumu haber verir; Abdullah'ın kurban edilmekten kurtulduğunu öğrenen Abdülmuttalib'in kızlarının, Abdullah'ı (sevinçten) omuzlarına aldıkları rivayet edilmektedir. Abdülmuttalib, Abdullah'ın yerine Safa ve Merve arasında o yüz deveyi keser. Etlerini, insanlar, yabanî hayvanlar, kuşlar, kısaca oraya gelen bütün canlıların bu etlerden faydalanmalarına izin verir. Bir başka ifade ile bu etlerden istifade etmek isteyen hiç kimseyi oradan kovmaz. Ama adak eti olduğu için de kendisi ve çocuklarından hiçbiri o develerin etinden bir şey yemezler.⁶¹ Bu da cahiliye döneminde de insanların adak etlerden yemediklerini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Bu hadise birçok kaynakta yer almaktadır. En eski kaynaklardan biri olan Zührî (ö. 124/742) hadiseyi özet bir şekilde anlatmış, Hubel önünde fal oku çekilmesi, Mekkelilerin Abdullah'ın kesilmesine engel olması, bir kâhine danışılma, deve sayılarını artırma vd. hususlara değinmemiştir.⁶² İbn Sa'd ise bu konuda sadece bir tek rivayete yer vermiş, Hubel önünde fal oku çekme, bir kâhine danışma gibi konuları anlatmamıştır. İbn Sa'd'a göre engel olanlar ise Kureyşlilerin tamamı değil alt kollarından Zühreoğulları'dır.⁶³ Ancak Abdülmuttalib'in Zemzemi bulması, gördüğü zorluklar karşısında bir adakta bulunması, çocuklarının yetişmesi, kura çekilmesi, kuranın en sevdiği oğlu Abdullah'a isabet etmesi ve ona bedel olarak deve kesmesi hadiseleri üzerinde kaynaklarda neredeyse ittifak vardır.

Burada bir konuya daha değinmekte fayda vardır: kaynaklarımızda anlatılan Abdülmuttalib'in kurban etmek için, üzerlerine kura çektiği on erkek evladının

⁶⁰ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, 15 c., Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1986, C: II, s. 249.

⁶¹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 89.

⁶² Zührî, **a.g.e.**, s. 39

⁶³ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 84.

kimler olduğu hususu tartışmalıdır. Örneğin Zührî bunların kim olduklarından hiç bahsetmezken, İbn İshâk ile İbn Hişâm ise Hamza ve Abbas'ı bu on kişi içinde sayıp Abdülka'be, Dırâr, Kusem ve Gaydâk'tan hiç bahsetmezler. İbn Sa'd da Hamza ve Abbas'ı sayar ancak o da Hacl yerine Gaydak'ı listeye alır. Ancak kanaatimize göre burada tarihi bir yanlışlık vardır. Zira üstte de değindiğimiz üzere, Abbas erkek çocukların en küçüğüdür. Zira ondan yaşça büyük olan Hz. Hamza; ihtilaf bulunmakla beraber ya Hz. Peygamber'le yaşıttır, zira Hamza'nın annesi Hâle ile Hâle'nin kuzeni Âmine'nin düğününün aynı mecliste yapıldığı nakledilir⁶⁴ ya da sütkardeşi⁶⁵ olan Hz. Peygamber'den birkaç yaş büyüktür. Yani Hz. Peygamber doğduğunda, hayatta olmayan Abdullah'ın kurban edilmesi hadisesinden yaklaşık 2 yıl geçmiş olmaktadır ki en iyimser tespite göre o sırada Hamza 2 ila 4, Abbas ise 2 ila 3 yaşlarında oldukları tahmin edilmektedir. Eğer bu bilgi doru ise bu yaştaki çocuklara Abdülmuttalib'in "*her biriniz bir ok alıp üstüne kendi adınızı yazın, ondan sonra yanıma gelin*" demesi uygun düşmemektedir. Bu nedenle Hamza ve Abbas yerine orada bulunan iki erkek çocuğunun, Abdülka'be, Dırâr, Kusem ve Gaydâk'tan birisinin olması daha makul görünmektedir.

Böylesine mühim bir olayın, bundan dolayıdır ki tüm Mekke halkının dikkatlerini çekmemiş olması düşünülemez. Bundan dolayıdır ki kura çekme hadisesini izleyenler arasında Abdullah'ın müstakbel eşi olacak olan Âmine bnt. Vehb'in de bulunmuş olması muhtemeldir. Hatta İbn İshak, Âmine'nin, sadece kurayı izlemediğini aynı zamanda kuranın develere çıkması için dua ettiğini de ifade etmiştir.⁶⁶

Hz. Peygamber (s.a.s.), "*أنا ابن الذبيحين / Ben iki kurbanın oğluyum*"⁶⁷ buyurarak babasının kurban seçilmesi hadisesinin gerçekliğine işaret etmiş, diğer bir rivayete

⁶⁴ Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 405/1014), **el-Müstedrek ala's-Sahihayn**, Thk.: Mustafa Abdülkadir Atâ, 4 c., Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1990, C: III, s. 212, H.No: 4877; İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 95.

⁶⁵ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 108; Hâkim, **a.g.e.**, III, 212, H.No: 4877.

⁶⁶ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 39.

⁶⁷ Hâkim en-Nîsâbûrî, **a.g.e.**, II, 609, H.No: 4048; Ebü'l-Leys es-Semerkindî, İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm (ö. 373/983), **Bahru'l-Ulûm**, Thk.: Muhammed Matracî, 3 c., Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y., C: III, s. 147; Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî (ö. 1162/1749), "**Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbas**", Thk.: Abülhamîd b. Ahmed b. Yusuf b.

göre de bir bedevî Arap, Peygamberimiz'e (s.a.s.) hitaben “يا ابن الذبيحين / *Ey iki kurbanlığın oğlu*”⁶⁸ diye seslenince, Hz. Peygamber bedevînin bu hitabından hoşnut olmuş, memnuniyetini tebessüm ederek belirtmiş ve bu sözü inkâr etmemiştir. “*İki kurbandan*” ne kastedildiğine gelince, bunları ilki Mina hatırasının sahibi İsmail (a.s.); ikincisi ise Hz. Peygamber'in babası Abdullah'tır.⁶⁹

Bu hadisenin, bir bedevî tarafından biliniyor olması, Araplar nezdinde ne denli yaygın bir bilinirliğe sahip olduğuna işaret sayılabilir. Ancak bu rivayet Taberî ve Hâkim tarafından rivayet olunmuş olsa da sıhhati tartışılmıştır. Bu nedenle bazı araştırmacılar bu rivayetlere temkinle yaklaşılması gerektiğini düşünmüşlerdir. Mesela Süheyl Zekkâr Kurban edilme hadisesini anlatan rivayetlerin zaman içerisinde birçok kişi tarafından eklemeler yapılarak Hz. Peygamber'in konumunu yüceltmek arzusuyla kurgulandığının çok açık olduğunu, olayın Kur'ân'da zikrolunan İsmail (a.s.)'ın kurban edilme olayına uyarlanmaya çalışıldığını; ancak Araplarda daha evvel böyle bir geleneğin olmadığını ayrıca hadiseyle ilintilendirilen şiiirlerde de şüphelerin bulunduğunu söylemiştir. Ona göre işte bu nedenle söz konusu rivayetlerin aşırı zayıf nakiller olduğu kabul edilmelidir.⁷⁰

Mustafa Ağırman da Araplarda çocuk kurban etme âdeti bulunmadığını, dolayısıyla Abdülmuttalib'in bu tavrını nakleden bilgilerin şüphe götüren bilgiler olarak görülmesi gerektiğini, öte yandan böyle bir olayın, Hz. Peygamber'in “*Ben iki kurbanlığın oğluyum*” buyurduğu ifade edilen rivayeti sahih çıkarma çabasıyla ortaya atılmış olabileceğini söylemiştir. Dahası kaynaklarda Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile ilgili detaylı bilgi bulunmadığını, bu nedenle son derece önemli olan bir şahsiyetin babasının hem yeterince tanıtılmamış olmasının, hem de tanıtılırken efsaneleştirilmeye çalışılmasının verdiği sâikle böyle bir olay kurgulanmış olabileceğini, zira onunla ilgili en çarpıcı bilginin, tartışmalı olmakla

Hindâvî, 2 c., Beyrut, Mektebetü'l-Asriyye, 2000, C: I, s. 226, H.No: 606. Müellif bu rivayetin merfu' olmadığını söylemiştir.

⁶⁸ Hâkim, **a.g.e.**, II, 604, H.No: 4036. Zehebî, bu rivayet zayıf saymıştır; Taberî (ö. 310/923), **Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân**, Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, 24 c., Dimeşk, Müessesetu'r-Risâle, 2000, C: XXI, s. 85.

⁶⁹ Hâkim, **a.g.e.**, II, 609, H.No: 4048.

⁷⁰ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 41.

birlikte kurban edilmesi hadisesi olayı ile ilgili olduğunu⁷¹ da bu yoruma ilave etmiştir.

İbn Kesîr ise, olayın vuku bulmuş olmasını muhtemel görmüştür. O aynı zamanda bir de Abdullah'ın kurban edilmekten kurtulmasının bir hikmete binaen olduğunu, ezelde, o, ümmî nebî, rasûllerin sonuncusu ve Âdemoğlunun efendisinin zuhurunun Abdullah'ın sulbünden olmasının takdir edilmesi nedeniyle Abdullah'ın kurban edilmekten kurtulduğunu söylemiştir.⁷²

1.1.1.4. Evlilikleri

Abdullah'ın evliliği konusunda birden çok haber varit olmuştur. Kaynaklarda söz konusu edildiğine göre Abdullah'ın Âmine'den başka bir hanımı daha vardı.⁷³ Abdullah ile evlenmek isteyen Âmine'den başka kadınlar da olmuştur.

Abdullah'ın Âmine'yle evliliği birçok kaynakta yerini almıştır. Nitekim ilk siyer âlimlerinden Zührî (ö. 124/742) tarafından muhtasar bir şekilde şöyle ele alınmaktadır: “Abdullah Kureyş'in en yakışıklısı idi. Günlerden bir gün, Kureyş kadınlarından bir topluluğun yanından geçiyordu. Oradaki kadınlardan birisi: ‘Ey Kureyş kadınları! İki gözünün ortasında nûr parlayan şu gençle kim evlenecek ve böylece ondaki bu nûru çekip alacak?’ Şüphesiz iki gözü arasında bir nûr görüyorum⁷⁴ dedi, onunla Âmine bnt. Vehb evlendi.”⁷⁵

İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre ise, Abdullah'ın, Âmine bnt. Vehb ile evliliği, kurban edilme hadisesinin hemen akabinde gerçekleşmiştir. Şöyle ki Abdülmuttalib, Abdullah'ın elinden tutarak olay yerinden ayrılır. Onu, Vehb b. Abdümenaf b. Zühre'ye getirir. Abdullah'ı, Vehb'in kızı Âmine ile evlendirir. Vehb,

⁷¹ Mustafa Ağırman, “Hz. Peygamber'in Anneleri”, **Ekev Akademi Dergisi**, y.y., Sayı: 32, (Yaz 2007), s. 106-107.

⁷² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-nihâye**, II, 262.

⁷³ Taberî, **Târîhu't-Taberî**, II, 244.

⁷⁴ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), **Delâilü'n-Nübüvve**, Thk.: Muhammed Ravvâs, 2 c., Beyrut, Dâru'n-nefâis, 1986, C: I, s. 134-140; Beyhakî, **Delâilü'n-Nübüvve**, I, 87.

⁷⁵ Zührî, **a.g.e.**, s. 39; Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442), **İmtâü'l-esmâ bimâ li'n-nebiyyi mine'l-ahvâli ve'l-emvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ'**, Thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî, 15 c., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999, C: IV, s. 41.

o zaman soyca ve şerefçe Benû Zühre'nin efendisidir. Kızı Âmine de, o gün için, soy ve mevkice Kureyş içinde saygın bir yere sahiptir.⁷⁶ İbn Habib (ö. 245/860) ise bu bilgilere ek olarak, Abdülmuttalib'in kızı isteme ve nişan için önce haber yolladığını, Âmine ve ailesinin olumlu cevap vermesi üzerine oğlunun elinden tutup Zühreoğullarına götürdüğünü nakletmektedir.⁷⁷ Bu hadise Abdullah'ın Âmine ile evliliğinin “kız isteme” ile başladığını göstermektedir.

Evlilik hadisesine dair, tafsili ve yer yer birbirine zıt bilgiler aktarılmıştır. Bu konudaki ihtilaflar şu konular etrafında toplanmaktadır:

a) Abdülmuttalib, oğlu için Âmine'yi kimden istemiştir? İbn İshâk, “Abdülmuttalib, oğlunu Vehb'in yanına getirdi”⁷⁸ derken; Ezrakî buna ilavede bulunmakta ve “Abdülmuttalib, Kâbe'den ayrılıp evine giderken, o gün için Mekke ehlinin eşrafından olan ve Mescid(-i Haram) de oturan Vehb b. Abdümenaf'a uğradı. O da kızı Âmine'yi Abdullah ile evlendirdi.”⁷⁹ diyerek kızı babasından bu şekilde istediğini söylemektedir. İbn Sa'd ise, “Âmine bnt. Vehb, amcası Vüheyb b. Abdümenaf b. Zühre'nin evindeydi. Abdülmuttalib, Âmine'yi amcasından istedi”⁸⁰ demektedir. Bu habere göre Âmine'nin babası daha önceden hayata veda etmiş, bu nedenle Abdülmuttalib, kızı amcasından istemişti. Zira Âmine amcasının evinde ve onun gözetiminde bulunmaktaydı.

b) Abdülmuttalib'in Vüheyb b. Abdümenaf'ın kızıyla evliliği: İbn İshâk ve İbn Hişâm, bu hadise hususuna bilgi vermezken; İbn Sa'd, Abdülmuttalib'in, Âmine'yi Abdullah'a istediği mecliste kendisi için de Âmine'nin kuzeni Hâle bnt. Vüheyb'i isteyip onunla nikâhlandığını söylemekte ve bu kadının Abdullah'ın sütkardeşi Hamza'nın annesi olduğunu iddia etmektedir.⁸¹ Bu bilgiyi Vâkidî'den naklen Taberî (ö. 310/923) de aktarmakta ve bu konuda söylenenlerin en sahihinin

⁷⁶ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 42; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 156.

⁷⁷ Muhammed b. Habib, b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî (ö. 245/860), **el-Münemmak fî ahbâri Kureyş**, Thk. Hurşid Ahmet Fâruk, Beyrut, Âlemü'l-kütüb, 1985, s. 221.

⁷⁸ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 42.

⁷⁹ Ezrakî, **a.g.e.**, II, 46.

⁸⁰ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 95.

⁸¹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 95; Hâkim, **a.g.e.**, III, 212, H.No: 4877 .

Abdullah ve babasının aynı mecliste nikâh kıydıkları bilgisi olduğunu iddia etmektedir.⁸² Bu yoruma Muhibbüddîn et-Taberî (ö. 694/1295) de katılmaktadır.⁸³

c) Belâzürî, Abdülmuttalib'in, oğlu Abdullah'ı Âmine ile evlendirmeden önce eşi Hâle ile evlendiğini ve oğlu Hamza'nın Hz. Peygamber'den dört yıl önce doğduğunu söylemektedir.⁸⁴ Zaten Abdülmuttalib'in Mukavvim, Safiyye ve Hacl da onun, Hale'den doğan çocuklarıdır. Ve bunlar da yaşça Hz. Peygamber'den büyüktürler.

d) İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre, Abdullah'ın, Âmine bnt. Vehb ile evliliği, kurban edilme girişiminden hemen sonra gerçekleşmiştir. İbn Sa'd, ise çok farklı bir bilgi aktarmakta ve şöyle demektedir: “Abdülmuttalib, Yemene her gittiğinde Himyer'in ileri gelenlerinden birinin evine misafir olurdu. Yine bir defasında ona misafir olmuştu. Yanında, çok yaşlı Yemenli bilge bir adam gördü. O yaşlı adam: “Ey Abdülmuttalib, bana izin verirsen bir yerini kontrol etmek istiyorum.” dedi. Abdülmuttalib, “Her yerimi kontrol etmene izin veremem.” dedi. Adam, “Sadece burun deliklerine bakacağım.” dedi ve burun deliklerindeki bir kıla baktı ve “Hem Peygamberlik, hem de hükümdarlık görüyorum. (Ancak) onlardan birinin Zühreoğulları'nda olduğunu düşünüyordum.” dedi. Bunun üzerine Abdülmuttalib, döndüğünde Hâle bnt. Vüheyb ile evlendi; oğlu Abdullah'ı da, Âmine bnt. Vehb ile evlendirdi.”⁸⁵ demektedir.

İbn Sa'd'ın bu rivayetine bakarak, Abdullah ve Âmine'nin evliliğinin, kurban edilme girişimi hadisesi ile ilişkili olmadığı, aksine Yemen dönüşü böyle bir evliliğe teşebbüs eden Abdülmuttalib'in, Himyerli bilgenin dediklerine ihtimal vermiş olmasıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Aynı olayı farklı lafızlarla Hâkim (ö.

⁸² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, II, 246.

⁸³ Muhibbüddin et-Taberî, Ebü'l-Abbâs (Ebü Ca'fer) Muhibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 694/1295), *Zehâiru'l-Ukba fî menâkibi zevi'l-kurba*, Kahire, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1937, s. 258.

⁸⁴ Belâzürî, *a.g.e.*, I, 79.

⁸⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 86; Hâkim, *a.g.e.*, II, 656, H.No: 4176.

405/1014) *Müstedrek*'te, Ebû Bekir eş-Şâfiî (ö. 354/965) de *Kitâbü'l-Fevâid*'te⁸⁶ aktarmakta ve şöyle demektedir:

“Abdülmuttalib, Kureyş'in kış ticaret seferinde Yemen'e gider. Orada Yahudi bir bilgine misafir olurdu. Bulunduğu yerde Ehl-i Zebur'dan bir adam, 'Ey Abdülmuttalib! İznin olursa avret yerin hariç bedenine bakmak istiyorum' der. O da (yüzünü açıp) burun deliklerini gösterir. Adam önce bir tarafına, sonra diğer tarafına bakar ve 'Şahadet ederim ki senin bir elinde mülk (saltanat) diğerinde nübüvvet vardır' der. Ancak bu ikisinden birinin Zühreoğulları'nda olması gerektiğini söyler ve 'bu nasıl olur' diye şaşkınlığını arz eder. Abdülmuttalib, bilmiyorum deyince adam 'Sen onlardan herhangi biri ile evli misin' diye sorar. O da 'Hayır' deyince adam: 'dönünce onlardan biri ile evlen' der. Abdülmuttalib de Mekke'ye dönünce Hâle ile evlenir. Ondan Hamza ve Safiyye doğar. Daha sonra da Abdullah'ı Âmine ile evlendirir. Bu evliliğe atıfta bulunan Kureyş “(اي فَارَ وَغَلَبَ) عَبْدُ اللَّهِ عَلَى أَبِيهِ” / Abdullah (hayırda) babasını geçti⁸⁷ veya عَبْدُ اللَّهِ عَلَى أَبِيهِ (ظفر بما طلب) / Babasının isteğini Abdullah elde etti⁸⁸ derlerdi. Bu sözün sebebi olarak İbn Cemâa (ö. 767/1366), Kureyş nezdinde Vehb'in konumunun kardeşi Vüheyb'den daha üstün olmasını göstermiştir. Zira Vehb Kureyş'in en şerefliyelerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁸⁹

⁸⁶ Ebû Bekr eş-Şâfiî, Muhammed b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Bezzâz el-Bağdâdî (ö. 354/965), **Kitâbü'l-Fevâid (Ğaylâniyyât)**, Thk.: Hilmi Kâmil, Esad Abdülhâdî, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad, 1997, s. 272. H.No: 271.

⁸⁷ Hâkim, **a.g.e.**, II, 656 H.No: 4176. Hadisin benzer lafızlarla gelen tarihleri için bkz.: İbnü'l-A'rabî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî (ö. 341/952), **Mu'cemü İbnü'l-A'rabî**, Thk. Abdülmuhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Huseynî, 3 c., Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suudiyye, Dâru İbnü'l-Cevzî, 1997, C: II, s. 758, H.No: 1491; Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), **Mu'cemü'l-Kebîr**, Thk. Hamdî b. Abdilmeccid es-Selefi, 25 c., Kâhire, Mektebet-ü İbn Teymiyye, 1994, C: III, s. 137, H.No: 2917.

⁸⁸ Beyhakî, **Delâilü'n-Nübüvve**, I, 107.

⁸⁹ İbn Cemâa, İzzeddin, Ebû Ömer İzzüddîn Abdülazîz b. Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî el-Hamevî (ö. 767/1366), **el-Muhtasarü'l-Kebîr fi sîrati'r-Rasûl**, Thk.: Sâmi Mekkî el-Â'nî, Ummân, Dâru'l-Beşîr, 1993, s. 20.

Zehebî *Mîzânü'l-İ'tidâl*'de, evlilik konusu ile ilgili kabul gören rivayetlerle farklılık ve çelişkiler barındıran bu haberin ravilerinden Yakub b. Muhammed ez-Zührî ve Şeyhi için zayıf hükmünü vermiştir.⁹⁰

Üstte zikri geçen iki farklı rivayeti *el-Münemmak fî ahbâri Kureyş* adlı eserine alan İbn Habîb, Abdülmuttalib'in Hâle ile evliliğinin kurban olayından önce yani Yemen dönüşü olduğunu, lakin Âmine'yi Abdullah'a isteme olayının ise kurban hadisesinin hemen akabinde gerçekleştiğini ifade ederek⁹¹ rivayetleri makul bir yorumda birleştirmeye çalışmıştır.

Rivayetlere göre Abdullah, evliliğinin ilk üç gününü Âmine'nin evinde geçirmiştir.⁹² Zira yeni evlenen bir erkek, hanımının ailesinin yanında gerdeğe girecek olursa, kız evinde üç gün kalması Arap toplumunun âdetinden idi.⁹³

Abdullah'ın Âmine dışında evlenip evlenmediği meselesine gelince; Abdullah'ın, Vehb kızı Âmine'den başka bir hanımla daha evlendiği de rivayet edilmiştir.⁹⁴ Ancak ismi zikredilmeyen bu kadınla Âmine'den önce mi sonra mı evlendiğine dair sarîh bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Abdullah'ın diğer hanımından çocuğu olduğuna dair de bir bilgi yoktur. Âmine ile olan evliliğinden ise Hz. Peygamber'den başka çocuğunun olmadığı bilinmektedir.

1.1.1.5. Kendisine Yapılan Birliktelik Teklifleri

Abdullah'ın evlilikleriyle ilgili rivayetler arasında kendisine nikâhsız birliktelik teklif eden bir kadından söz edilmektedir. Bu kadının kimliği bazı rivayetlerde açıklanmaktadır. Bu rivayetlerde Abdullah'ın bununla ya da başkasıyla gayr-i meşru ilişkilerinin olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Buna göre Abdullah bu kadının teklifini önce kabul etmemiş, üç gün sonra kadınla tekrar

⁹⁰ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dîmaşkî (ö. 748/1348), *Mîzânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, Thk.: Ali Muhammed Becâvî, 4 c., Beyrut, Lübnan, Dâru'l-ma'rife, 1963, C: IV, s. 545.

⁹¹ Muhammed b. Habîb (ö. 245/860), *el-Münemmak fî ahbâri Kureyş*, s. 221.

⁹² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, II, 245; H. Ahmet Sezikli "Abdullah b. Abdülmuttalib" *DİA*, İstanbul 1988, I, 76.

⁹³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 95. Muhammed b. Habîb (ö. 245/860), *a.g.e.*, s. 222.

⁹⁴ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 44; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 157.

karşılaşınca teklifinin geçerli olup olmadığını sormuş, bu defa da soylu, hür ve iffetli⁹⁵ birisi olan bu kadın, birliktelik teklifini bir sebeple yaptığını söyleyip, şimdi o sebebin kalmadığını ileri sürerek reddetmiştir.⁹⁶

Bu konuyu aktaran rivayetler önemli farklılıklar içermektedir. Siyer müellifleri bu konuya dair rivayetleri temkinli bir şekilde karşılayıp “iddia edildiğine göre” ve “söylendiğine göre” tabirleriyle yani zayıf rivayeti sahihinden ayırt eden sigalarla nakletmişlerdir.⁹⁷

Bu konudaki rivayetlerde yer alan farklılıkları şu şekilde aktarabiliriz:

a) Gayr-i Meşru İlişki Teklifi:

Hadisenin anlatıldığı metinlerde “وقع علي الآن / şimdi benimle birlikte ol” ifadesi yer alsa da, İbn İshâk bunu “Nefsini ona arz eden kadından Abdullah’ın yüz çevirmesi” başlığı altında verir. Kaynak olarak kullandığımız İbn Hişâm nüshasında “ذَكَرَ الْمَرْأَةُ الْمُتَعَرِّضَةَ لِنِكَاحِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ / Nikâh için nefsini Abdullah’a arz eden kadının hadisesi” şeklinde başlık düşülmüştür.⁹⁸ İbn Sa‘d ise “Nefsini Abdullah b. Abdülmuttalib’e arz eden kadının bahsi” başlığını kullanmaktadır.⁹⁹

Seçilen başlıklardaki farklılıkların yanı sıra, konu başlığında kullanılan “عَرَضَتْ” ibaresi de müşterek bir lafız olup hem nikâhsız birliktelik hem de evlilik teklifleri için kullanılmaktadır. Bu iki anlamdan hangisi için kullanıldığı ise karine ile tespit edilebilmektedir. Örneğin Buhâri’nin Sahih’inde “باب عرض المرأة نفسها على الرجل” babında yer verdiği, Enes b. Mâlik (r.a.)’den rivayet edilen

⁹⁵ Belâzürî, a.g.e., I, 79.

⁹⁶ İbn Sa‘d, a.g.e., I, 96.

⁹⁷ İbn İshâk, a.g.e., s. 41; İbn Hişâm, a.g.e., I, 156.

⁹⁸ İbn Hişâm, a.g.e., I, 155.

⁹⁹ İbn Sa‘d, a.g.e., I, 95.

“... جاءت امرأة إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم تعرض عليه نفسها...”
Bir kadın gelip (mehirsiz olarak)
nefsini Hz. Peygamber’e arz etti.”¹⁰⁰ Hadîs-i Şerifindeki kullanımı, fiilin ‘nikâh’ anlamındaki kullanımına bir örnektir.

İbn Sa‘d’ın Türkçe’ye kazandırılan tercümesinde ilgili başlık “ذكر المرأة التي عرضت”
“*Abdullah b. Abdülmuttalib ile evlenmek isteyen kadın*”
şeklinde tercüme edilerek, fiilin ‘nikâh’ anlamı tercih edilmiştir.¹⁰¹

b) Abdullah’a evlilik teklifi yapan kadın kimdir?

Bu kadın hakkında kaynaklarda dört isim geçmektedir.

- Benî Esed b. Abdüluzza b. Kusay’dan bir kadın.¹⁰²

- Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdi’l-Uzza’nın kız kardeşi Kuteyle bnt. Nevfel. Ona Ümmü Kubal bnt. Nevfel¹⁰³ veya Ümmü Kitâl/Kattâl bnt. Nevfel¹⁰⁴ veya Rukayye bnt. Nevfel¹⁰⁵ de denilirdi.

- Ehl-i Tebâle’den Yahudi ve Kâhine bir kadın olan¹⁰⁶ Fâtıma bnt. Mürr el-Has’amiyye’dır.¹⁰⁷

- Leylâ el-Adeviyye.¹⁰⁸

c) Hadise ne zaman vuku bulmuştur?

İbn İshâk ve İbn Hişâm hadisenin, Abdullah’ın Hubel’in önünde öldürülmekten kurtulduktan sonra, babasıyla Âmine’nin evine giderlerken¹⁰⁹

¹⁰⁰ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî el-Buhârî (ö. 256/870), **Câmi’u’s-sahîh**, Şehâdât 1; Thk.: Muhammed Züheyr bin Nâsır en-Nâsır, 9 c., Dimeşk, Dâr-u Tavkî’n-Necât, 2001.

¹⁰¹ İbn Sa‘d, **a.g.e.**, Çev.: Musa Kazım Yılmaz, Siyer Yay., 2014, I, 36.

¹⁰² İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁰³ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁰⁴ Taberî, **Târîhu’t-Taberî**, II, 243.

¹⁰⁵ Süheylî, **a.g.e.**, II, 91.

¹⁰⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-nihâye**, II, 250.

¹⁰⁷ İbn Sa‘d, **a.g.e.**, I, 95.

¹⁰⁸ Ebû Nuaym, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 130; Makrizî, **a.g.e.**, IV, 38.

¹⁰⁹ İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 156.

gerçekleştiğini söylemektedir. İbn Sa‘d ise “*Abdullah b. Abdülmuttalib, Fâtuma bnt. Mürr denilen Has’am kabilesine mensup bir kadının yanından geçerken...*”¹¹⁰ gerçekleştiğini söylemekte ve şöyle demektedir: “*Rasûlullah’ın (s.a.s.) babası Abdullah, Has’am kabilesine mensup bir kadının yanından geçti. Kadın onun iki gözü arasında semaya doğru yükselen bir nûr gördü ve “Beni arzulamaz mısın?” dedi. Abdullah “Evet, ancak cemreye taş attıktan sonra.” dedi*” şeklinde rivayette bulunarak kurban edilme girişiminden hiç bahsetmez ve hadisenin hac günlerinden birinde gerçekleştiğini söylemektedir. Olayın hac günlerinde gerçekleştiğini Beyhakî ve Makrizî de kabul etmekte ve şöyle demektedirler: “*Has’amlı bu kadın gayet güzel ve develeri olan birisi idi. Yanında deri (kürk) ile sanki onları satmak için tavaf ediyordu. Derken Abdullah’ın yanına geldi. ‘Ben bu deri kürklerle tavaf etmiyorum, onların parasına da ihtiyacım yok. Sadece evlenmek için kendime denk bir erkek arıyorum. Şayet bana ihtiyacın varsa kalk’ der. Abdullah de ‘beni burada bekle’ deyip Mina’daki konakladığı yerine gider. Orada Âmine ile birlikte olur. Daha sonra kadına dönünce ‘Seni yerinde göremedim’ der. Kadın da: ‘Sen kimsin? Seni tanımıyorum’ deyince, Abdullah vaadini hatırlatır. Kadın da ‘O sen değilsin! Sende gördüğüm nûru şimdi göremiyorum’ der.*”¹¹¹

Ebu Nuaym ve Makrizî ise eserlerinde Sa‘d b. Ebî Vakkas’tan (r.a.) rivayetle “*Abdullah bir gün hazırlandı, tarandı ve Bathâ’da*”¹¹² oturdu. Leylâ el-Adeviyye ona bakıp kendine davet etti...” diyerek daha farklı bir iddiada bulunmaktadır.¹¹³

d) Kadın niçin böyle bir teklifte bulunmuştur?

Kaynaklar bu kadının kim olduğuna dair üç farklı isim verseler de teklifi niçin yaptıkları konusunda birkaç istisna olmakla beraber aynı şeyleri söylemektedirler. “*Hayır; yanımdan geçtiğin zaman senin yüzünde parlayan bir nûr vardı, ama döndüğünde yüzünde o nûr yoktu.*”¹¹⁴ “*Kadın, ‘benden sonra sen ne yaptın?’ dedi. Abdullah, ‘Eşim Âmine bnt. Vehb ile birleştim.’ dedi. Kadın, ‘Vallahi*

¹¹⁰ İbn Sa‘d, **a.g.e.**, I, 96.

¹¹¹ Beyhakî, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 108; Makrizî, **a.g.e.**, IV, 40.

¹¹² Mekke’de bir mevki

¹¹³ Ebû Nuaym, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 131; Makrizî, **a.g.e.**, IV, 39.

¹¹⁴ İbn Sa‘d, **a.g.e.**, I, 96 .

ben kuşkuyla hareket eden biri değilim. Ama senin yüzünde peygamberlik nûrunu gördüm. İstedim ki o nûr bende olsun. Allah istemedi; ancak kendisinin koyacağı yere koydu.’ dedi.”¹¹⁵ Süheylî, bu ifadelerden hareketle, kadının Abdullah’a olan teklifinin nikâh teklifi olduğunu, bu teklifini onda gördüğü ve yakında dünyaya teşrif edeceğini öğrendiği peygamber ile ilişkilendiği bu nûr sebebiyle yaptığını ve bununla doğacak peygambere hamile kalıp onun annesi olmayı amaçladığını söylemiştir.¹¹⁶ İbn Kesîr’in tercihine göre kadının yaptığı teklifin nikâh teklifi olması daha makuldür ve ayrıca bu kadın, peygamberin zuhur zamanının yaklaştığının farkında olduğu için kendisini nikâha arz etmiş ve haber verilen nebînin kendisinden olmasını istemiştir.¹¹⁷ Ancak müellif aynı yerde söz konusu teklifin gayr-i meşru ilişki için olabileceği ihtimalini de zikrettikten sonra sonuç olarak kadının teklifini ilkin Abdullah’ın reddetmesi veya dönüp gelince kadının yaptığı tekliften vaz geçmesini (ilâhi) bir korumanın neticesi görmüş; “Abdullah’ın (Allah tarafından bir vesile ile) zinadan korunması, aslında onun için değildi. Bu koruma, bilakis Allah Rasûlü içindi. Zira Allah Teâlâ “Allah risâleti, görevini nereye koyacağını daha iyi bilir”¹¹⁸ Hz. Peygamber de “Ben nikâhtan doğdum, zinadan değil” buyurdular.” diyerek risâletle yükümlü bir nebînin nikâh dışı bir ilişki ile dünyaya gelemeyeceğini ifade etmektedir.¹¹⁹

İbn İshâk ve İbn Hişâm, bu kadının eski kitapları inceleyen ve Hıristiyanlığı kabul eden bir hanım olmasının yanı sıra Varaka b. Nevfel’in kızkardeşi olduğu ve erkek kardeşi Varaka b. Nevfel’den: “Bu millet içinde, İsmail oğullarından bir peygamber çıkacaktır.”¹²⁰ cümlelerini duyduğu ve bu çocuğun annesi olmak istediği için böyle bir teklifte bulunduğunu söylemişlerdir. Taberî ve Ebû Nuaym ise İbn Abbas’tan olan diğer naklinde ise Abdullah’a teklif yaptığı iddia edilen kadınlar

¹¹⁵ İbn Sa’d, **a.g.e.**, I, 96; Muhammed b. Habîb (ö. 245/860), **a.g.e.**, s. 221.

¹¹⁶ Süheylî, **a.g.e.**, II, 90-91

¹¹⁷ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-nihâye**, II, 249, 262.

¹¹⁸ En’am, 6, 124.

¹¹⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-nihâye**, II, 263.

¹²⁰ İbn İshâk, **a.g.e.**, s.42-43; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 157; Taberî, **Târîhu’t-Taberî**, II, 244.

arasında ismi geçen Fâtıma bnt. Mürr'ün, Yemen'in Tebâle adlı bir kasabasından Yahudî ve kâhine bir kadın olduğunu nakletmektedirler.¹²¹

e) Abdullah'ın bu teklife tepkisi nasıl olmuştur?

İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın naklettiği, “Kadın: *'Bende, senin için kesilen develer gibisi yani yüz deve var, şimdi benimle birlikte ol (cinsi münasebette bulun)'* deyince, Abdullah: *'Şimdi babamla birlikteyim, ona muhalefet edemem, ondan ayrılamam'* dedi.”¹²² rivayetine göre Abdullah ortam müsait olmadığı için olumlu cevap vermemiş gözükmektedir. Bunu İbn Sa'd'ın, “Bir defasında Abdullah b. Abdülmuttalib, onun yanından geçtiğinde, elbisesinin bir tarafını çekerek onu kendisinden haz almaya davet etti. Abdullah reddetti ve *“Sana sonra gelirim...”* dediği rivayet ile örtüşmekte,¹²³ ancak İbn Sa'd'ın şu rivayeti ile çelişmektedir: “Abdullah b. Abdülmuttalib, Fâtıma bnt. Mürr denilen Has'am kabilesine mensup bir kadının yanından geçti. Kendisi insanların en güzeli, en genci ve en iffetlisiydi. Kureyş gençleri onu konuşuyorlardı. Fâtıma, Abdullah'ın yüzünde nübüvvet nûrunu gördü¹²⁴ ve ona, *“Ey genç! Sen kimsin?”* diye sordu. Abdullah kendisini tanıttı. Fâtıma, *“Benimle birlikte olman karşılığında sana yüz deve vermeme ne dersin?”* dedi. Abdullah ona baktı ve şöyle dedi:

Harama gelince, ölüm ondan yeğdir.

Helale gelince, aramızda helallik yok ki onu beyan edeyim.

*O halde senin düşündüğün şey nasıl mümkün olabilir*¹²⁵

Belâzürî'nin, Abdullah'ın ikinci kez kadına geldiğinde “هل لك فيما كنت عرضت علي / أن يكون بيننا تزويج / *Aramızda evlilik olsun diye kendini bana arz etme düşüncen hâlâ devam etmekte mi?*” diye sorduğunu naklettiği rivayeti,¹²⁶ zikrettiğimiz bu son rivayeti, desteklemektedir. Klasik kaynaklarda izine rastlamadığımız, ancak üstteki

¹²¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, II, 244; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, I, 131.

¹²² İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 41; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 156.

¹²³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 96.

¹²⁴ Süheylî, *a.g.e.*, II, 91.

¹²⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 96.

¹²⁶ Belâzürî, *a.g.e.*, I, 80.

şiiri tahlil ederken Abdullah'ın kadına ikinci kez gelişini farklı bir şekilde yorumlayan Rifâa Râf' b. Bedevî'nin yaklaşımı da dikkat çekicidir. O, kadın Abdullah'a, tek bir kez birliktelik için yüz deve vermeyi vaad edince, ki böyle bir teklif maddi karşılık olarak anormaldir, işte bu Abdullah'ta bir merak uyandırmış, kadın ile nikahsız birlikte olmak için değil teklifin arkasında yatan nedeni öğrenmek için ona tekrar gitmiştir, demiştir.¹²⁷

Görüldüğü üzere bu rivayetler birbiriyle birçok açıdan çelişmektedir. Naklettiğimiz ilk rivayette Abdullah babasının yanında aldığı teklifi babaya saygı sebebiyle reddettiği; ikincisinde teklifi reddettiği halde sonra gelmek için söz verdiği, sonuncusunda ise iffeti sebebiyle reddettiği, ancak evlenmek için teklifi yenilediği anlatılmaktadır.

İbn İshâk'ın bu mesele etrafına zikrettiği bir şiirde Abdullah ile bu kadın arasındaki diyalog canlandırılır ve Abdullah'a “وقع على الآن / Benimle şimdi cinsi münasebette bulun” diye teklif eden kadın, Abdullah'ın Âmine dışında var olduğu söylenen hanımından başkası olmadığı da ima edilir. Ancak var olduğu söylenen bu karısının adı bilinmediği için farklı kadınların adı bu konuda rivayet edilmiş olabilir. Zira İbn İshâk'ın bu husustaki şu iki ayrı rivayeti bize bunu ihsas ettirmektedir:

“Abdullah ibn Abdülmuttalib'in, Vehb b. Abdi Menaf kızı Âmine'den başka, bir hanımı daha vardı. Bir gün o hanımının odasına girdi. Karısını yanına çağırdı. Abdullah'ın üzerinde çamur lekeleri vardı. Çünkü kendisine ait bir bina inşaatında çalışıyordu. Üzeri çamurlu ve tozluysa.¹²⁸ Kadın, Abdullah'ın üzerindeki lekeleri gördüğü için ağır davrandı. Abdullah da gitti, çamur lekesini yıkadı. Sonra bu kadın kendisini birlikte olmaya davet ettiyse de bu sefer de Abdullah, ilk defa yaptığı hareketten dolayı ona yaklaşmadı. Çağrısına karşılık vermedi. O gece Âmine'yle birlikte oldular. Sonra Abdullah, Âmine'nin odasından çıktı ve öbür hanımını çağırdı. Fakat o hanımı Abdullah'a: “Sana şimdi ihtiyacım yok. Daha önce bana, iki

¹²⁷ Rifâa Râf' b. Bedevî b. Ali Tahtavî (ö. 1290/1873), *Nihâyetü'l-Îcâz fi Sîrati Sâkini'l-Hicâz*, Kâhire, Dâru'z-Zehâir, 1988, s. 45.

¹²⁸ Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, I, 130.

gözünün ortasında parlak bir şeyle gelmiştin. Onu yakalamak istedim. Fakat sen Âmine'yle beraber olunca o parlaklık kayboldu.” dedi.¹²⁹

Abdullah'ın o hanımı şöyle derdi: *“O, bana uğradığı zaman iki gözü arasında ay gibi parlak bir nûr vardı. Benim olması umuduyla onu davet ettim. O ise Âmine'nin yanına girdi, onunla beraber oldu. Böylece Âmine, Rasûlullah (s.a.s.)'e hamile kaldı.”¹³⁰ İbn Hişâm da bu bilgiye eserinde yer verir ancak kadının sözünü *“O, bana uğradığı zaman iki gözü arasında atların alınlarındaki beyazlık gibi bir beyazlık vardı.”* şeklinde aktarılır.¹³¹*

Görüleceği üzere İbn İshâk'ın ve kendisinden sonra başka müelliflerin de zikrettiği bu iki rivayet, 'Abdullah'ı kendilerine çağırdıklarını' anlatılan rivayetler ile örtüşmekte, bir farkla ki Abdullah'ın ikinci kez yanlarına vardığı kadının kendi nikâhlısı olduğunu göstermektedir. Kadınların Abdullah'a verdiği cevap ise aynı içerikte ve benzer lafızlarla nakledilmiştir.

Kaynaklar, her ne kadar Abdullah'ın evliliğine dair çeşitli ve çelişkili bilgiler aktarsalar da bu konu sadedinde naklolunan rivayetlere, Süheyl Zekkâr'ın da not düştüğü¹³² üzere nübüvvet nurunun varlığı ve intikali hususunu ispat için ortaya konduğuna dair çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Bu konuyu ikinci bölümde işleyeceğimiz için burada ilgili rivayetleri nakille iktifa ettik.

1.1.1.6. Kişisel Özellikleri

Abdullah'ın akranları arasında Kureyş'in beğenilen, güzel görünümlü ve yakışıklı¹³³ bir genci olduğu rivayet edilmektedir. Nitekim oğlu Allah Rasûlü (s.a.s.) de son derece güzel yaratılışlı, cemal sahibi, yakışıklı¹³⁴ bir kimse olduğu şemail kitaplarında zikredilirken, babası Abdülmuttalib için de “hilkatindeki güzellikle

¹²⁹ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 43.

¹³⁰ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 43.

¹³¹ İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 157.

¹³² İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 41.

¹³³ Zührî, **a.g.e.**, s. 39..

¹³⁴ Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd), **el-Câmiu'l-Kebîr (Sünen)**, Daavât, 104, H.No: 3532, Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, 5 c., Mısır, Mektebetü Mustafa el-Bânî el-Halebî, 1975; Ahmed b. Hanbel Ebû Abdillâh Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), **Müsned**, Thk.: Şuayb Arnavut-Âdil Mürşid, 50 c., Dişmeşk, Müessesetü'r-Risâle, 2001, C: II, s. 350.

dikkatleri çeken bir ayrıcalığın sahibiydi” denmiştir.¹³⁵ Abdullah’ta diğer gençlerde bulunmayan bir güzellik vardır.¹³⁶ Ayrıca kardeşleri içerisinde babasının sevgisini en fazla kazanmayı başaran kişi olduğu söylenmiştir. Ayrıca “أن عبد المطلب كان ينفذ ابنه عبد الله والد” “رسول الله وهو طفل” “Abdülmuttalib, Abdullah çocukken, onu düşmandan korur gibi üzerine titrediği evladydı” denmiştir.¹³⁷

Abdullah’ın çok iyi at sürdüğü de ona dair söylenenler arasındadır. Şöyle ki: Fil ordusu Kâbe’ye saldırınca Mekkeliler dağa çekilmiş, ordunun başına ne geldiğinden de habersizdiler. Durumları hakkında bilgi almak için de Abdülmuttalib, oğlu Abdullah’ı haber getirmesi için kendisine ait çok hızlı koşabilen bir at ile yollamıştı. Abdullah helak olduklarını görünce, atını şaha kaldırıp uyluğunu açarak hızla gelmeye başladı. Babası onu uzaktan görünce “إن ابني أفرس العرب” “Benim oğlum Arapların ey iyi ata binenidir. Uyluğunu açması ya müjde ya da uyarı içindir...” demişti. Ebû Nuaym, birçok kişi tarafından nakledilen Fil kıssasının en güzelinin Osman b. Muğîre’nin bu anlatımı olduğunu lakin Zührî’nin “Abdullah Fil senesinde öldü” tespitini gerekçe göstererek bu kişinin Hâris olmasının daha doğru olacağı yorumunu yapmıştır.¹³⁸

1.1.1.7. Vefatı

Zührî ile İbn Sa’d’dan rivayet edildiğine göre, Abdülmuttalib, oğlu Abdullah’ı Âmine ile düğününden kısa bir süre sonra¹³⁹ “Yesrib Hurması satın alması için” Medine’ye yollamıştır.¹⁴⁰ Ya da Abdullah ticaret mallarını taşıyan Kureyş kervanlarının birinde Bilâd-ı Şâm bölgesinde bulunan Gazze’ye gitmişti. Ancak dönüşte hastalanmış, Medine’deki babasının dayılarının yanında kalmak

¹³⁵ İbn Sa’d, **a.g.e.**, I, 85.

¹³⁶ Sezikli “Abdullah b. Abdülmuttalib” **DİA**, yıl: 1988, I, 75-76.

¹³⁷ Süheylî, **Ravzu’l-Ünf**, III, 139.

¹³⁸ Ebû Nuaym, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 141.

¹³⁹ İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 158.

¹⁴⁰ Zührî, **a.g.e.**, s. 39; İbn Sa’d, **a.g.e.**, I, 99; Taberî, **Târîhu’t-Taberî**, II, 246.

zorunda kalmıştır. Hatta burada vefat etmiştir.¹⁴¹ Vakidî, bu konuda nakledilenleri “en sağlam görüş budur” demektedir.¹⁴²

Buradan hareketle Abdullah’ın, ailesinin geçimi için ticari sefere çıktığı, dedelerinin ticari geleneklerini sürdürdüğü de söylenebilir. Nitekim tarihçi Ebü’ş-Şeyh el-İsfahânî (ö. 369/979) Abdullah’ın, Rasûlullah’ın (s.a.s.) bi’setine yetişen Abbas b. Enes b. Âmir es-Sülemî isminde bir ticaret ortağının olduğunu ifade etmektedir.¹⁴³

Belâzürî Medine’ye uğrama nedeni olarak erzak temini değil de sırf babasının dayılarını ziyaret amaçlı olduğunu söylemiştir.¹⁴⁴ Ancak kabul gören görüşe göre Abdullah alış-verişlerini bitirip Şam’dan dönerlerken, Medine’den geçtikleri gün hastalanmıştır. “Ben dayılarım Neccaroğulları’nda kalmak istiyorum.” dermiştir. Medine’de bir ay hasta olarak kalmıştır. Gelmesi gecikince babası, Hâris’i göndermişti.¹⁴⁵ Veya arkadaşları onu bırakıp yollarına devam ederek Mekke’ye döndüklerinde Abdülmuttalib, onlara Abdullah’ı sormuş, “Onu, dayıları Adî b. Neccaroğulları’nın yanında hasta olarak bıraktık.” demişlerdi. Abdülmuttalib onu almak için en büyük oğlu Hâris’i göndermişti. Fakat el-Hâris, Medine’ye ulaşmadan Abdullah vefat etmiştir. El-Hâris kardeşinin, Adî b. Neccaroğulları’ndan en-Nabiğa (التابعة)¹⁴⁶ veya Tabia (التابعة)¹⁴⁷ adlı birine ait evin avlusuna defnedildiğini görmüştür.

Belâzürî, onu almaya giden kardeşinin Zübeyr olduğunu, vefat anına yetiştiğini ve kardeşini onun defnettiğini söylemektedir.¹⁴⁸

Dayıları Abdullah’ın hastalandığını, onunla ilgilendiklerini, işlerini omuzladıklarını ve onu defnettiklerini Hâris b. Abdülmuttalib’e bildirmişlerdir. Hâris

¹⁴¹ İbn Sa’d, **a.g.e.**, I, 99.

¹⁴² Taberî, **Târîhu’t-Taberî**, II, 246.

¹⁴³ Ebü’ş-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca’fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî (ö. 369/979), **Kitâbü’l-A’zame**, Thk.: Rızâullah b. Muhammed İdrîs el-Mübârekfûrî, 5 c., Riyad, Dâru’l-âsime, 1987, s. 1055, H.No: 572.

¹⁴⁴ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 912.

¹⁴⁵ Taberî, **Târîhu’t-Taberî**, II, 246.

¹⁴⁶ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 91.

¹⁴⁷ Sezikli “Abdullah b. Abdülmuttalib” **DİA**, yıl: 1988, I, 75-76.

¹⁴⁸ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 792.

babasına dönüp durumu anlatmıştır. Başta Abdullah'ın babası Abdülmuttalib olmak üzere, kız ve erkek kardeşleri Abdullah için büyük yas tutmuşlardır.¹⁴⁹ İbn Hazm, *Tarih*'inde Abdullah'ın yanlarında konakladığı akrabası aslen babası Abdülmuttalib'in dayılarıdır, ancak Âmine'nin de bir yönüyle dayıları olmaktadır, demektedir.¹⁵⁰

Abdullah'ın vefat haberi Âmine'ye ulaşınca, kocası için şöyle bir mersiye söylediği aktarılmaktadır:

Bathâ'nın yanı Hâşim'in oğlundan (ehlinden) boş kaldı - Dışarıda, bulutlar (a doğru yükselen) bir kabre girdi (komşu oldu)

Ölümlü onu kesin bir çağırışla çağırdı da o da icabet etti - (Ölümlü) İnsanlar içinde Hâşim'in oğlu gibisini bırakmadı

Akşamleyin tabutunu taşıyarak gittiler - Arkadaşları onu kalabalık içinde elden ele dolaştırarak

*Ölümlü ve musibeti onu ansızın alıp götürdüyse (de) – (o) Malını ihsan eden ve çok merhamet eden biriydi.*¹⁵¹

Abdullah'ın Kabri

İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne* adlı eserinde Tabiinden Ebû Yezid en-Neccârî'den (ö. 100/718) rivayetle ve Vakidî'den nakille Taberî de aynı bilgiyi aktararak Abdullah'ın kabrinin yerini şöyle anlatırlar: “Abdullah'ın kabri Nâbiğa'nın evinde bulunmaktadır. Avludan girince, girenin solunda kalacak şekilde avludaki ikinci ve küçük evin eşiğinin alt tarafında yer almaktadır.”¹⁵²

¹⁴⁹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 99

¹⁵⁰ İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (ö. 808/1406), **Târîhu İbn Haldûn (Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede'** ve'l-haber fi Târîhi'l-'Arab ve'l-Berber ve men-âsarahüm min-zevi's-şe'ni'l-ekber) Thk.: Halil Şehade, 8 c., Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1988, C: II, s. 408.

¹⁵¹ İbn Sa'd, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, I, 100;

¹⁵² İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî (ö. 262/876), **Târîhu Medine**, Thk. Mahmud Şeltut, y.y., 1978, I, 116; İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 116; Taberî, **Târîhu't-Taberî**, II, 246.

Mescid-i Nebevî'nin batı tarafında, Ebû Bekir kapısı (Bâbü's-Selâm tarafında) hizasında, mescide yaklaşık 500 metre uzaklıkta bulunan bu kabrin, Mescidin 1976 yılında genişletilmesi sırasında buraya dâhil edildiği sanılmaktadır.¹⁵³

Moğultay b. Kılıç, meşhur olan, Abdullah'ın kabrinin Nâbiğa'nin evine olduğu olsa da Ebvâ'da olduğunu söyleyenler de vardır, demiştir.¹⁵⁴ Bu rivayeti İbn Cemaa Garib olarak zikreder.¹⁵⁵ Büyük bir ihtimalle burası Hz. Âmine'nin kabri ile karıştırılmıştır. Zira Moğultay dışında bu iddiayı ile süren de olmamıştır.

İncelediğimiz kaynaklarda Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettikten sonra babasının kabrini ziyaret ettiğine dair bir bilgiye rastlamadık. Lakin Mekkî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045), *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye* adlı eserinde Hz. Peygamber'in Cibrîl'den (a.s.) babasının kabrini göstermesini istediği ve Cibrîl'in de gösterdiğini söylemiştir.¹⁵⁶ Buradan hareketle hem kabrin yerinin Efendimiz (a.s.) tarafından Cibrîl'e onaylatıldığı, hem de en azından bir defa ziyaret ettiği anlaşılabilirse de neden zaman zaman ziyaret etmediği bir başka soru olarak karşımızda durmaktadır.

Terekesi

Abdullah vefat edince geride tereke olarak Habeş asıllı Ümmü Eymen Bereke bnt. Sa'lebe b. Amr el-Habeşiyye (ö. 24) adında bir cariye,¹⁵⁷ beş deve, küçük bir koyun sürüsü,¹⁵⁸ değerli ve göz alıcı bir kılıç¹⁵⁹ bir de ev bırakmıştır. Dâr-ı İbn Yusuf da denilen bu ev ve etrafındaki bazı oda, avlu veya bahçe, Abdülmuttalib'in, ahir ömründe gözleri görmez olup da mallarını çocuklarının arasında taksim edince

¹⁵³ Sezikli "Abdullah b. Abdülmuttalib", **DİA**, I, 75.

¹⁵⁴ Moğultay b. Kılıç, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁵⁵ İbn Cemâa, **a.g.e.**, s. 21; Makrizî, **İmtâu'l-Esmâ'**, I, 9.

¹⁵⁶ Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045), **el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihi ve ahkâmihî ve cümelin min fünûni 'ulûmih**, Thk.: eş-Şâhid el-Büşeyhî, Mecmûatü Buhûsi'l-Kitâbi ve's-Sünneti, 2008, IV, 3172.

¹⁵⁷ İbn Cemâa, **el-Muhtasaru'l-Kebîr**, s. 26; Muhammed b. Habîb (ö. 245/860), **el-Muhabber**, Beyrut, Dâru'l-âfâki'l-cedide, t.y., s. 406.

¹⁵⁸ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 100; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, Thk.: Ömer Abdüsselam Tedmîrî, 52 c., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, 1993, C: I, s. 50.

¹⁵⁹ Belâziürî, **a.g.e.**, 96.

Abdullah'ın payına düşen evdir ki, Abdullah o sırada vefat etmiş olduğu için oğlu Hz. Peygamber'e (s.a.s.) verilmiştir.¹⁶⁰

Bazı tarihçiler Ümmü Eymen'in Allah Rasûlü'ne Abdullah'tan değil, Âmine'den miras kaldığını söylerken, kimisi de miras kalmayıp Hz. Hatice'nin kız kardeşinden hediye edildiğini ifade etmişlerdir.¹⁶¹

Vefat Tarihi ve Yaşı

Kaynaklar onun vefat tarihi ve yaşı hakkında oldukça çelişik bilgiler aktarmaktadır. Kaldı ki bu bilgiler muahhar kaynaklarda daha da farklılaşmaktadır. Bunların kimisi Abdullah'a evliliğinden sonra uzun bir ömür takdir etmektedir. Ancak Abdullah'ın evlendikten sonra çok yaşamadığı bilinmektedir. Hz. Peygamber'in yetim olduğu vefat ettiği ise Duhâ sûresi altıncı âyeti ile kesindir.¹⁶² Lakin Hz. Peygamber'in doğumundan önce mi sonra mı vefat ettiği hakkında farklı iddialar vardır. Nitekim İbn İshâk, İbn Habîb ve İbn Hazm, Abdullah, oğlu Allah Rasûlü yirmi sekiz aylık iken vefat etmiştir,¹⁶³ derken; İbn Hişâm, Belâzürî ve Taberî "Abdullah, karısı Âmine Hz. Rasûlullah'a hamileyken hayata gözlerini yummuştur"¹⁶⁴ demektirler. İbn Sa'd ve Belâzürî nakillerinin birinde Abdullah vefat ettiğinde Allah Rasûlü yedi aylık bir bebektir¹⁶⁵ demişlerdir. Yine bu konuda, Allah Rasûlü yirmi küsur aylık bir bebektir,¹⁶⁶ yirmi sekiz günlüktü,¹⁶⁷ bir aylıktı,¹⁶⁸ iki aylıktı, on sekiz aylıktı,¹⁶⁹ iki yaşındaydı,¹⁷⁰ üç yaşını doldurmamıştı¹⁷¹ diyenler de olmuştur. Ancak İbn Hişâm'ın rivayeti daha makbul kabul edilmiştir.

¹⁶⁰ Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Abbâs (ö. 278/891-92), **Ahbâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsîhî**, Thk. Abdülmelik Abdullah Düheş, Dâru'l-Hıdr, Beyrut, 1993, III, 246.

¹⁶¹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 325.

¹⁶² Kur'ân-ı Kerim, ed-Duhâ, 93/6.

¹⁶³ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 97; Muhammed b. Habîb, **el-Muhabber**, s. 9.

¹⁶⁴ İbn Hişâm, **a.g.e.**, 158; İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 87; Belâzürî, **a.g.e.**, I, 92; Taberî, **Târîhu't-Taberî**, II, 165.

¹⁶⁵ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 100.

¹⁶⁶ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 92.

¹⁶⁷ Makrîzî, **a.g.e.**, I, 9.

¹⁶⁸ Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hüseyin b. Ali el-Hüzelî (ö. 345/956), **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, Tashih: Abdullah İsmail es-Sâvî, Kahire, Dâru's-Sâvî, t.y., s. 196.

¹⁶⁹ İbn Seyyidinnas, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Seyyidi'n-Nas (734/1333), **Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Meğazî ve's-Şemâil ve's-Siyer**, Thk.: İbrahim Muhammed Ramazan, 2 c., Beyrut, Dâru'l-Kalem, 1993, C: I, s. 32.

Muahhar kaynaklarda da bu konu tartışılmış ve Abdullah'ın Âmine'nin hamileliği esnasında vefat ettiği görüşü, tercihe şayan bulunmuştur.¹⁷² Örneğin İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) *Zâdü'l-Meâd* adlı eserinde en sahih olan görüşün, Abdullah'ın Hz. Âmine Peygamber (a.s.)'a hamile iken vefat ettiği bilgisi olduğunu söylemektedir.¹⁷³ Bu görüşü destekleyen rivayetlerden biri, *Müstedrek*'te Kays b. Mahreme tarafından aktarılmaktadır. Bu rivayete göre, Abdullah hanımı hamile iken vefat etmiştir. Hâkim, bu rivayetin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu, fakat onun tarafından tahrir edilmediğini söylemektedir.¹⁷⁴

Abdullah'ın vefat vaktini tespiti katkı sağlayan bir delil de İbn İshâk'ın şu rivayetidir ki; burada hem Âmine çocuğuna hamile iken Abdullah'ın vefat ettiği hem de Âmine Hz. Peygamber'i dünyaya getirdiğinde, Abdülmuttalib'e haber gönderip "Bu gece senin bir oğlun (torunun) oldu, gel ve onu gör" dediği haber verilmektedir.¹⁷⁵ Buna göre Hz. Peygamber'in yetim doğduğu kesindir. Zaten bundan sonra da torununun bütün işleriyle Abdülmuttalib ilgilenmiş ve Hz. Peygamberi sütanneye veren de dedesi olmuştur. Şayet bu sırada Abdullah hayatta olsaydı, bahsi geçen vazifeleri bir baba olarak onun yapması gerekirdi. Hâlbuki üstteki rivayetlerde buna işaret eden bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla Abdullah'ın, oğlu henüz doğmadan vefat ettiği yönündeki haberler kuvvet kazanmaktadır.¹⁷⁶ Ancak bütün bu rivayet ve değerlendirmeler yanında İbn Kesîr, Makrizî ve onlardan sonra yaşamış kimi siyer bilginleri tarafından Ebû Nuaym'a dayandırılan ve Abdullah'ın çocuğunu gördükten sonra vefat etmiş olduğu rivayetlerini destekleyen tartışmalı bir haber daha aktarılmaktadır. Söz konusu rivayette, Merr-u Zehrân denen Mekke'ye yakın bir yerde İs isminde Şam halkından kendisine bol ilim verilen bir rahibin, Allah Rasûlü'nün Mekke'de doğacağı bilgisine

¹⁷⁰ Mes'ûdî, **et-Tenbîh ve'l-İsrâf**, s. 196.

¹⁷¹ İbn-i Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), **Cevâmiu's-Sîrati'n-Nebeviyyeti**, Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, t.y., s. 6.

¹⁷² Gülgün Uyar, "Hz. Muhammed'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivayet Farklarının Tespiti" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) MÜSBE, İstanbul 1993, s. 17.

¹⁷³ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), **Zâdü'l-Meâd fî heydi hayri'l-İbâd**, 5 c., 27. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1994, C: I, s. 75.

¹⁷⁴ Hâkim, **a.g.e.**, II, 661 H.No: 4191.

¹⁷⁵ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁷⁶ Bkz., Uyar, **a.g.e.**, s. 18.

sahip olduğu için buraya yerleştiği, Mekke ahalisine zaman zaman ona dair bilgi ve müjdelere verdiği anlatılır. İşte Hz. Peygamber'in doğduğu gün babası Abdullah b. Abdülmuttalib, bu İsa ismindeki rahibe gider. Kalesinin kapısı önünde durur. Sonra ona ismi ile seslenir. Rahip de "Kim o?" diye karşılık verince "Abdullah" der. Bunun üzerine Rahip kale duvarından sarkıp bakar ve "Onun babası olasın! Kuşkusuz size pazartesi doğacağını, pazartesi peygamberlik verileceğini ve pazartesi vefat edeceğini haber verdiğim çocuk bugün doğmuştur." der. Abdullah: "Bu sabaha doğru benim bir oğlum olmuştur." Deyince Rahip: "Adını ne koydun" diye sorar. Abdullah: "Muhammed." der. Rahip: "Allah'a yemin olsun, ben bu çocuğun bildiğim şu üç hasletle siz Kâbe (Mekke) halkından doğacağını umardım. Birincisi, dün gece onun yıldızı doğmuştur. İkincisi, o bugün doğmuştur. Üçüncüsü, adı Muhammed'dir. Hadi ona git, o size haber verdiğim peygamber senin oğlundur. Ona dair olan bilgiyi Allah'ın (c.c.) âlimlere karmaşık/çelişkili kılmaması onun risaleti için bir delildir..." Uzunca bir rivayet olan ve delâilü'n-nübüvve kapsamında daha birçok bilgiye yer verilen bu metin ile¹⁷⁷ Abdullah'ın vefatının Kutlu Doğum'dan sonra olabileceğini gösteren yine İbn Kesîr'in Said b. Müseyyeb'ten nakledip "Zayıf" hükmünü verdiği "Abdülmuttalib, oğlu Abdullah'a, yeni doğan torununu alıp Arapların çeşitli yerleşim yerlerini onun için sütanesi bulmak için dolaştırmasını istedi. Abdullah da Halime'yi oğlunu emzirmesi için ücretli olarak tuttu..." rivayetlerinde görüleceği üzere Abdullah, oğlunun doğumuna yetişmiş olarak verilmektedir.¹⁷⁸ Kuşkusuz Ebû Nuaym, delâilü'n-nübüvve kapsamında çok fazla rivayet aktarmıştır. Ancak bu tarz rivayetler doğruyu ifade etmemektedir. Nitekim İbn Kesîr bunu "Garib bir rivayet" olarak değerlendirmiştir. Biz de araştırmamız çerçevesinde bu rivayeti Ebû Nuaym'a nispet edilen eserlerinde bulamadık.

Abdullah vefat ettiğinde kaç yaşındaydı sorusuna gelince;

¹⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 272; Makrîzî, *a.g.e.*, III, 381.

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 277.

Belâzürî ve İbnü'l-Esîr, onun vefat ettiğinde yirmi beş yaşında olduğunu söylerler. Lakin yirmi sekiz diyenlerin de olduğunu aktarırlar.¹⁷⁹ “Muhibbüddîn et-Taberî (ö. 694/1295) “*Zehâiru'l-Ukbâ*”sında Abdullah evlendiğine otuz yaşındaydı, yirmi beş diyen de var, demektedir.¹⁸⁰ İbn Seyyidinnas ise Abdullah’ın evlilik yaşını otuz olarak kabul edenlerin olduğunu söylemekte, vefat yaşı hakkında ise susmaktadır.¹⁸¹ Bu bilgileri doğru kabul ettiğimizde vefat yaşı otuz veya biraz fazla olmuş olacaktır. Hubel’in yanında kurban edilme girişimi, fil vakasından beş yıl önce gerçekleşmiştir, şeklindeki Belâzürî’nin Vakidî’den aktardığı bilgi de otuz yaş görüşünü destekler mahiyettedir. Çünkü Rasûlullah (s.a.s.) Fil senesinde doğmuştur.

Süheylî, sonra da Moğultay b. Kılıç bu bilgilere ilave olarak on sekiz yaşında vefat etti görüşünü de nakletmişlerdir.¹⁸² İbn Kesîr ise Vakidî’den nakille Abdullah’ın vefat yaşı hakkındaki en sağlam görüşün yirmi beş olduğunu söylemiştir.¹⁸³

1.1.2. Âmine Bnt. Vehb

1.1.2.1. İsmi ve Nesebi

Hiz. Peygamber’in (s.a.s.) annesinin adı Âmine’dir. Âmine’nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Mekke’de doğup büyüdüğü, Medine’ye birkaç seyahati dışında buralardan hiç ayrılmadığı, genç yaşta evlendiği ve yine genç yaşta vefat ettiği bilinmektedir.¹⁸⁴

Âmine de Abdullah gibi, İbrahim (a.s.)’ın oğlu İsmail (a.s.)’ın neslindedir. Kaynaklarda Âmine’nin büyük anne ve büyük babaları zikredilmekte olup soyu Abdullah’ın soyu ile büyük dedelerinden beşinci ata olan Kilab b. Mürre’de

¹⁷⁹ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 792; İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), **el-Kâmil fi't-Târîh**, Thk.: Ömer Abdüsselam Tedmirî, 10 c., Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997, C: I, s. 613.

¹⁸⁰ Muhibbüddîn et-Taberî, **a.g.e.**, s. 258.

¹⁸¹ İbn Seyyidinnas, **Uyûnu'l-Eser**, I, 30.

¹⁸² Süheylî, **a.g.e.**, II, 99; Moğultay b. Kılıç, **a.g.e.**, s. 64.

¹⁸³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, II, 263.

¹⁸⁴ Bekir Topaloğlu “Âmine” **DİA**, yıl: 1991, III, 63-64.

birleştirebilirler. Kureyş kabilesine mensuptur. Âmine'nin mensup olduğu boy ise büyük dedelerinden Kilab'ın oğlu Zühre'ye nispetle Zühreoğulları diye anılır.¹⁸⁵

İbn Sa'd, Tabakât'ında Âmine'nin nesebine dair bilgileri verirken üç ayrı senetle Hz. Peygamber'in "*Ben, Âdem'den beri zinâdan değil nikâhtan çıkıp geldim. Câhiliye ehlinin iffetsizliğinden hiçbir şey bana bulaşmamıştır. Ben ancak (Câhiliye ehlinin) temiz olanlarından çıkıp geldim.*"¹⁸⁶ Hadîs-i Şerifini nakleder. Müellif bununla, sadece neslin kendisine nispet edildiği babanın yani Abdullah'ın değil, aynı zamanda Âmine'nin de zina gibi nesli bozan çirkin işlerden uzak bir hanımefendi olduğunu belirtip arı bir soya aidiyetlerine dikkat çeker. Müellif, bu tespiti Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî'nin babasından rivayetle aktardığı "*Peygamber (s.a.s.) için beş yüz anne kaydettim. Onların içinde iffet dışı bir harekette bulunmuş ya da Câhiliye adetlerinden bir kötülük işlemiş birisini görmedim.*" haberiyle kuvvetlendirmektedir.¹⁸⁷ Lakin belirtmeliyiz ki "beş yüz" rakamı abartılı bir ifadedir. Zira kaynaklar Hz. Peygamber (s.a.s.) atalarının isimlerini saydığı zaman Maad b. Adnân'dan ileri geçmemiştir.¹⁸⁸ Dolayısıyla sınırlı sayıda dede ve nine varken, beş yüz kişi tespiti mümkün gözükmemektedir.

Âmine'nin önemli bir kadın olduğunu anlatmak için serd edilen rivayetlerden biri de Süheylî ve İbn Seyyidinnas tarafından aktarılmıştır. Onlara göre Âmine doğduğunda Mekkeli kâhin bir kadının ona bakıp "Bu kız, ya bir uyarıcıdır, ya da bir uyarıcıyı doğuracaktır" demişti.¹⁸⁹

Kaynaklarda Âmine'nin yüksek karakter ve güzel ahlakına işaret eden başka rivayetler de aktarılmıştır. Örneğin İbn İshâk'ın Abdullah ve Âmine'nin evlilikleri hadisesini naklettiği rivayetinde "Âmine bnt. Vehb b. Abdümenaf b. Zühre, o vakit nesep ve konum bakımlarından Kureyş kabilesinin en üstün kadını idi." denirken;¹⁹⁰ İbn Hişâm Hz. Peygamber'in içinde doğduğu aile hakkında: "Böylece Rasûlullah

¹⁸⁵ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 59-60.

¹⁸⁶ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 60.

¹⁸⁷ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 60.

¹⁸⁸ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 56.

¹⁸⁹ Süheylî, **a.g.e.**, II, 213-214; İbn Seyyidinnas, **a.g.e.**, I, 90.

¹⁹⁰ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 42; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 156.

(s.a.s.) hasep bakımından Âdemoğullarının Efendisi; anne ve babası cihetinden (yani nesep bakımından da) insanların en üstünüdür.”¹⁹¹ “Bu suretle Allah Rasûlü Muhammed, hem baba hem de ana tarafından soy ve şeref bakımlarından kavminin (Kureyş) arasında en üstün bir mevki kazanmış oldu.”¹⁹² denmiştir.

1.1.2.2. Hz. Âmine'nin Ebeveyni ve Kardeşleri

Âmine'nin babası, Vehb b. Abdümenaf b. Zühre b. Kilâb b. Mürre'dir. Annesi ise Berre bnt. Abdüluzâ b. Osman b. Abdüddâr b. Kusay b. Kilâb'dır.¹⁹³ İbn İshâk, Âmine'nin annesi Berre'nin adını “Libre” olarak vermektedir.¹⁹⁴

Âmine'nin babası Vehb b. Abdümenâf, kabilesi Zühreoğulları'nın o gün için nesep ve şeref¹⁹⁵ bakımından en önde gelen siması ve kabilenin efendisi ya da en yaşlılarındadır.¹⁹⁶

Âmine'nin; Esved b. Abdiyeğus b. Vehb¹⁹⁷ isminde bir kardeşinden bahsedilir. Lakin İbn Kuteybe (ö. 276/889) “Âmine'nin erkek kardeşinin olduğunu bilmiyoruz, ancak Zühreoğulları, Âmine onlardan olduğu için ‘Biz Rasûlullah'ın dayılarıyız’ derlerdi”¹⁹⁸ demektedir. Muhibbüddîn et-Taberî (ö. 694/1295) de bu kanaattedir.¹⁹⁹ Kaynaklar Peygamber (a.s.)'in dayılarının bulunduğu hakkında başka bir bilgi aktarmamaktadır.

1.1.2.3. Evliliği

Âmine, Abdullah b. Abdülmuttalib'den önce ve onun vefatından sonra başka birisiyle evlilik yapmamıştır. Abdullah ile evliliği hakkında değişik haberler kaynaklarda yerini almıştır.

¹⁹¹ İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 110.

¹⁹² İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 157.

¹⁹³ İbn Sa‘d, **a.g.e.**, I, 59.

¹⁹⁴ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 42; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 156.

¹⁹⁵ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁹⁶ Taberî, **Târîhu't-Taberî**, II, 243.

¹⁹⁷ Belâzürî, **a.g.e.**, X, 8; İbn Hibbân, **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ**, Tashih: Hafız Seyyid Aziz, 2 c., Beyrut, Kütübü's-Sakafiye, 1996, C: I, s. 44.

¹⁹⁸ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), **el-Meârif**, Thk. Servet Ukkâşe, Kâhire, Heyetü'l-Mısrıyyetü'l-âmmetü li'l-kütüb, 1992, s. 129.

¹⁹⁹ Muhibbüddîn et-Taberî **a.g.e.**, s. 258.

İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre, Âmine'nin evliliği, Abdullah'ın kurban edilme girişimi hadisesinin hemen akabinde ve görücü usulüyle gerçekleşmiştir.²⁰⁰ Bu haberlerden biri Zührî'ye aittir. Onun *el-Meğâzîyü'n-Nebeviyye* adlı eserinde aktardıklarından, Kureyş kadınlarıyla beraber bir yerde otururken Âmine'nin, bu kadınların yanından geçen Abdullah'ı gördüğü, diğer kadınlar gibi onun parlak simasından etkilendiği, evlilik teklifi gelince de kabul ettiği anlaşılmaktadır.²⁰¹ Hatta müstakbel eşi Abdullah kurban edilmekten kurtulunca, Âmine'nin “*Ya Rabbi! Şu parlak yüzlü genci mübarek kıl, Hâşimîler ve asil ırk içinde.*”²⁰² sözleriyle yaptığı duası da, Abdullah'a karşı çok önceden içinde beliren duyguların bir göstergesi olabilir. Bununla beraber ilk olarak İbn İshâk'ın *Sîre*'sinde genişçe yer bulan, Âmine'nin okuduğu şiir gibi birçok manzum, başta İbn Hişâm olmak üzere sonraki siyer müellifleri tarafından tercih edilmemiş, Zürkânî *Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledünniyye*'inde bu şiirlerin aslının olmadığını söylemiştir.²⁰³

Taberî, Ma'mer kanalıyla Zührî'den gelen bir rivayette “Abdullah b. Abdülmuttalib, Kureyş'in en yakışıklı erkeklerindendi. Âmine'ye Abdullah'ın güzelliği ve durumundan söz edilip ‘onunla evlenmez misin?’ dendi. Âmine de evlendi.” dendiğini aktarmış, Abdullah'ta bir nûr görüldüğünden bahsetmemiş, izdivaç sebep ve sürecinin sair insanların hallerinden farklı olmadığını anlatmıştır.²⁰⁴

İbn Sa'd, Âmine'nin Vüheyb'den istenmesine dikkat çekerek onun yetim olması ve babasının bu evlilikten bir süre önce vefat etmiş olma ihtimalinden söz etmektedir.²⁰⁵

Âmine'nin Abdullah'a eş olarak seçilmesi, soyu, iffeti ve güzelliği ile ilişkilendirilebileceği gibi Abdülmuttalib'in Yemene gittiği zaman Himyer'in ileri gelenlerinden birinin evine misafirken Yemenli yaşlı bir bilginin kendisine

²⁰⁰ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 42-45.

²⁰¹ Zührî, **a.g.e.**, s. 39.

²⁰² İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 41.

²⁰³ Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf (ö. 1122/1710), **Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledünniyye**, 12 c., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1996, C: I, s. 201.

²⁰⁴ Taberî, **Târîhu't-Taberî**, II, 246.

²⁰⁵ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 95.

Zühreoğulları'na peygamberlik veya hükümdarlık nasip olacağını haber vermesi²⁰⁶ ile de ilişkilendirilmiştir. Bu rivayetlere göre, işittiği bu bilgiden müteessir olan Abdülmuttalib'in, zikri geçen nimetlerin tezahürü için Zühreoğulları'nın kızlarına talip olmuştur. Ancak yukarıda müteaddit defa işaret ettiğimiz gibi bu kabil rivayetler delâilü'n-nübüvve kapsamında aktarılmış olup sorunlu bulunmuştur. Ancak kaynaklarda yer almış olması nedeniyle tarafımızdan aktarılmıştır.

1.1.2.4. Hamileliği

Kaynaklarda Âmine'nin ne zaman hamile kaldığı ile ilgili ilginç bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın bir rivayette şöyle demektedirler: “Abdullah, Âmine ile nikâhlandıktan sonra kız evinde zifafa girmiş ve Âmine bu ilk ilişkiden sonra Allah Rasûlü'ne gebe kalmıştır.”²⁰⁷ Belâzürî ve Taberî de bu bilgiyi muhtemelen onlardan aktararak nakletmişlerdir.²⁰⁸ Diğer bir rivayette ise Âmine'nin hamile kalması koca evinde ve ileriki günlerden birinde olmuştur. Bu vakti, hac günlerini içeren Zilhicce ayı olarak verenler olduğu gibi Muharrem ayının onu yani Aşûre günü diyen de olmuştur.²⁰⁹

Bu konuda aktarılanlar arasında, Âmine'nin hamileliğinin ilk günlerinden itibaren hem Abdullah'ın diğer karısı²¹⁰ hem de Abdullah ile evlenmek isteyen Ümmü Kubal bnt. Nevfel tarafından bilindiği de anlatılır. Bu ikinci kadın Abdullah ile evlenemeyince, alındaki nûrun Âmine'ye intikal ettiğini ve fırsatı kaçırdığını söylemiştir.²¹¹

İbn Sa'd'ın nakline göreyse, Âmine hamile kaldığını hemen fark edememiştir. Zira âdeti düzensizmiş ve âdetten kesilmiş olmayı anlayamamaktadır. Kaynaklara göre hamileliğinde ve doğumda mucizevî olaylara tanık olunmuştur. Bu kaynakların verdiği bilgilere göre hamilelikte diğer kadınların hissettikleri gebelik ağırlıklarını hissetmez. Bu nedenle hamileliğinden haberi hiç olmamıştır. Hamile

²⁰⁶ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 86; Hâkim, **a.g.e.**, II, 656, H.No: 4176.

²⁰⁷ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 42; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 156.

²⁰⁸ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 80; Taberî, **Târîhu't-Taberî**, II, 143.

²⁰⁹ Beyhakî, **Delâilü'n-Nübüvve**, I, 108; Moğultay b. Kılıç, **a.g.e.**, s. 50.

²¹⁰ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 43.

²¹¹ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 42; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 157.

olduğu kendisine yakaza (uyanıklık)²¹² halinde iken bildirilmiştir.”²¹³ Bu rivayet ile Hz. Meryem’in İsa (a.s.)’a hamile kalması haberleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. İbn Seyyidinnas, Âmine evladına ‘Şi‘bü Ebî Tâlib’ denen Cemerât bölgesindeki orta²¹⁴ veya büyük²¹⁵ cemre yanındaki vadide Teşrik günlerinde hamile kalmıştır, dendiğini haber vermiştir.²¹⁶ Bu iddia, Abdullah’a yapılan evlilik ya da birliktelik teklifinin hac aylarında gerçekleştiğini anlatan haberlerle uyusmaktadır.²¹⁷

Âmine, kocası ile Dâr-ı İbn Yusuf da denilen, Abdülmuttalib’in, ahir ömründe gözleri görmez olup da malını çocuklarına ölmeden taksim edince Abdullah’ın hakkına düşen bu evlerinde yaşamış, Abdullah’ın vefatından sonra da bu evde kalmaya devam etmiştir. Evler taksim edilirken Abdullah o sırada vefat etmiş olduğu için de bu ev daha sonra oğlu Hz. Peygamber’e (s.a.s.) bırakılmıştır.²¹⁸ Abdullah’ın vefatından sonra Âmine baba ocağına dönmemiş, bu evde oturmaya devam ettiği için evladını ‘Abdülmuttalib’in hicri’ veya ‘Şi‘bü Benî Hâşim’²¹⁹ de denen Medkel sokağı diye bilinen²²⁰ yerdeki bu evde dünyaya getirmiştir.²²¹

Ebelik hizmetlerini Abdurrahman b. Avf’ın annesi Şifâ bnt. Avf ile Osman b. Ebu’l-Âs’ın annesi Fâtıma bnt. Abdullah yerine getirmiş, Ümmü Eymen de yardımcı olmuştur.²²² Âmine’nin hamileliğin müddeti de ihtilaflıdır. Moğultay; bu konuda altı, yedi, sekiz, dokuz²²³ ve on ay²²⁴ diyenlerin olduğunu ancak meşhur olanın, hamileliğinin dokuz ay olduğunu söylemiştir.²²⁵

²¹² Cevherî, İsmâil b. Hammâd (ö. 393/1002), **es-Sihâh, Tâcü’l-luğa ve Sihâhu’l-Arabiyyeti**, Thk.: Ahmed Abdülğafûr Attâr, 6 c., Beyrut, Dâru’l-ilm li’l-melâyîn, 1987, C: III, s. 1181.

²¹³ İbn Sa‘d, **a.g.e.**, I, 98.

²¹⁴ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-nihâye**, II, 261.

²¹⁵ İbn Cemâa, **a.g.e.**, s. 20.

²¹⁶ İbn Seyyidinnas, **a.g.e.**, I, 33; Makrîzî, **a.g.e.**, I, 6.

²¹⁷ Beyhakî, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 108.

²¹⁸ Fâkihî, **a.g.e.**, III, 246.

²¹⁹ İbn Seyyidinnas, **Uyûnu’l-Eser**, I, 33.

²²⁰ Hâkim, **a.g.e.**, II, 657, H.No: 4177.

²²¹ Ezrakî, **a.g.e.**, II, 233; Abdürrezzâk b. Hemâm, **a.g.e.**, V, 313, H.No: 9718.

²²² Casim Avcı, **Hız. Muhammed’in Peygamberlik Öncesi Hayatı**, İstanbul, Hayy Kitap, Barış Matbaası, 2008, s.71.

²²³ Makrîzî, **a.g.e.**, I, 6.

²²⁴ Makrîzî, **a.g.e.**, I, 8.

²²⁵ Moğultay b. Kılıç, **a.g.e.**, s. 61.

Âmine, Allah Rasûlü'nü sütanneye vermeden önce sadece yedi gün emzirmiştir.²²⁶

1.1.2.5. Kişisel Özellikleri

Âmine'nin, o gün için, soy ve mevkice Kureyş'in en seçkin kadınlarından biri olduğu söylenmiştir.²²⁷ İffet sahibi bir hanımefendi olduğuna, Allah Rasûlü'nün temiz nesebine dair rivayet edilenler ışık tutmaktadır.

Bir gün Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanına bir adam gelir. Onun huzurunda ayağa kalkar, kendisini bir ürperti tutar ve titremeye başlar. Rasûlullah (s.a.s) ise: "*Rahat ol, ben kral değilim. Güneşte tuzlanıp kurutulmuş kuru et yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum.*" buyurmuştur."²²⁸ Bu hadis, kocasının vefatından sonra evlenme yolunu tercih etmemiş ve Abdülmuttalib'in gözetiminde hayatını sürdürmüş olan Âmine'nin, ekonomik olarak mütevazı bir hayat sürdüğünü göstermektedir.

1.1.2.6. Vefatı

Hız. Peygamber'in (s.a.s.), beş yaşından itibaren sütanesi ile olan birlikteliği sona ermiş artık annesi Âmine bnt. Vehb ile birlikte dir. Tarihçilerin çoğuna göre bir yıl sonra²²⁹ yani Allah Rasûlü altı yaşında,²³⁰ altı yıl, üç ay on günlük iken,²³¹ yedi yaşını doldurmadan,²³² İbn Habib'e göre sekiz,²³³ İbn Hibbân'a göreyse dört yaşında²³⁴ iken Âmine, Rasûlullah'ı (s.a.s.) Medine'deki dedesi Abdülmuttalib'in dayıları olan Adî b. Neccaroğulları'nı ziyaret etmek amacıyla Medine'ye götürmüştür. Kuşkusuz bu ziyaretin en özel gerekçesi vefat eden eşi Abdullah'ın kabrini ziyaret etmektir. Bu yolculukta yanında Hız. Peygamber'e (s.a.s.) bakmak için

²²⁶ Makrîzî, **a.g.e.**, I, 9.

²²⁷ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 41; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 157.

²²⁸ İbn Mâce, **Sünen**, Thk.: Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru İhyâ-i Kütübî'l-Arabiyye, E'time, 30; Hâkim, **Müstedrek**, III, 50, H.No: 4366.

²²⁹ Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tahir (ö. 355/966), **el-Bed'ü ve't-Târihu**, 6 c., y.y., Mektebetü's-sakafeti'd-dîniyye, t.y., C: IV, s. 133.

²³⁰ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 94; Taberî, **Târihu't-Taberî**, II, 165.

²³¹ Makrîzî, **İmtâu'l-Esmâ'**, I, 13.

²³² İbn-i Hazm, **a.g.e.**, s. 6.

²³³ Muhammed b. Habîbe, **el-Muhabber**, s. 9.

²³⁴ İbn Hibbân, **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ**, I, 57.

hizmetçileri Ümmü Eymen de vardır. İki deveye binip Medine’de giderler ve Nâbiğa’nın evine misafir olurlar. Burada bir ay kalırlar.²³⁵

Makdisî, Âmine’nin ziyaretten maksadını, Neccaroğulları ile olan dayılık hukukunu güçlendirmek olarak verir.²³⁶ İbn Seyyidinnas (ö. 734/1333) ise Allah Rasûlü yedi aylık bir bebek iken sırf dayılarını ziyaret etmek için onu Medine’ye babası Abdullah götürdü, dendiğini nakletmiştir.²³⁷ İlginç bir rivayet de, Moğultay b. Kılıç’ın tarafından aktarılmış, Abdullah’ın kabrinin Ebvâ’da olduğunu iddia etmiştir.²³⁸

Rasûlullah (s.a.s.) bu seyahat esnasında meydana gelen bazı hadiseleri yıllar sonra Medine’ye hicret ettiği zaman hatırlamış, Benî Adî b. Neccâr mahallesi surlarına baktığı zaman onları tanımış ve *“Ben Üneyse adında bir kızla bu surların üzerinde oynardım. Dayılarımın bazı çocuklarıyla, buraya konan kuşları uçuruyorduk.”* buyurmuştur. Ayrıca kaldıkları eve bakmış ve *“Annem burada benimle birlikte misafir oldu. Babam Abdullah b. Abdülmuttalib de bu evde defnedilmiştir. Ben, Adî b. en-Neccâr’ın kuyusunda (havuzunda) güzel yüzüyordum.”* demiştir.²³⁹ Bu rivayet Allah Rasûlü’nün, babasının kabrinin yerini hatırlayamayıp Cibril’den göstermesini istediği rivayetle çelişmektedir.²⁴⁰

Hz. Peygamber’in bu seyahati ile ilgili de delâilü’n-nübüvve kabilinden haberler aktarılmıştır. Örneğin, Medine’de kaldıkları bir aylık süre zarfında²⁴¹ Yahudilerden bir grup aralarında tartışarak Rasûlullah’a baktıkları, Ümmü Eymen’in onlardan birisinin: *“O, bu ümmetin peygamberidir ve burası da onun hicret yeridir.”*²⁴² dediğini işittiği haberi bunlardan biridir. Hatta bu rivayete göre bu olayı Âmine’ye haber verince annesi onu alıp Mekke’ye geri dönmek istemiştir. Medine

²³⁵ İbn Sa’d, **a.g.e.**, I, 116.

²³⁶ Makdisî, **el-Bed’ü ve’t-Târîhü**, IV, 133.

²³⁷ İbn Seyyidinnas, **a.g.e.**, I, 32.

²³⁸ Moğultay b. Kılıç, **a.g.e.**, s. 63; Makrizî, **a.g.e.**, I, 9.

²³⁹ İbn Sa’d, **a.g.e.**, I, 116.

²⁴⁰ Mekkî b. Ebû Tâlib, **el-Hidâye ilâ bulûği’n-nihâye**, IV, 3172.

²⁴¹ Makdisî, **el-Bed’ü ve’t-Târîhü**, IV, 133.

²⁴² İbn Sa’d, **a.g.e.**, I, 116.

ve Cuhfe mevkiî arasında Medine'ye on üç mil uzaklıkta Ebvâ denilen köye²⁴³ vardıklarında Âmine bnt. Vehb hastalanmış, burada vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.²⁴⁴ Ümmü Eymen, Hz. Peygamber'le birlikte, geldikleri iki deveyle Mekke'ye dönmüştür.²⁴⁵

Belâzürî, iki kavilden ilkinde Âmine'nin Medine'ye ziyaretinin sebebi olarak Neccaroğulları'nı ziyaret etmek değil, doğrudan Abdullah'ın kabrini ziyaret etmek için gittiğini haber verir. Yine onun verdiği bilgiye göre bu, Âmine'nin ilk ziyareti değildir. Zaman zaman Abdullah'ın kabrini ziyaret için Medine'ye yolculuklar yapmıştır. Ayrıca bu yolculukta yanlarında Abdülmuttalib de vardır. İkinci kavil olarak ise Abdülmuttalib'in dayılarını ziyaret için Medine'ye gitmek istediği ve yanında Âmine ve Hz. Peygamber'i de götürdüğünden bahsetmiştir.²⁴⁶

Makrizî bu hususta “Âmine her yıl kocasının kabrini ziyaret için Medine'ye giderdi. Allah Rasûlü altı yaşına varınca, yine Abdullah'ın kabrini ziyaret için yanında Abdülmuttalib ve Ümmü Eymen de olduğu halde Medine'ye gitti...” demiş ayrıca son gidişince yanında (Abdülmuttalib değil) Ebû Tâlib vardı, diye farklı bir nakilde bulunmuştur.²⁴⁷

Güzelliği, konumu ve gençliği yerinde olan Âmine'nin, Abdullah'tan sonra evlenmeme nedeni bilinmemektedir. Lakin üstte naklolunan bilgilere bakarak, vefat etmiş kocasını, ölünceye kadar ziyaretten geri kalmaması, onun Abdullah'a olan derin sevgisini ve bu sevginin de yeni izdivaçlara mani olduğunu akla getirmektedir.

Âmine'nin vefat yılını hesap sadedinde o sırada Allah Rasûlü'nün yaşına dair farklı rivayetler kaynaklarımızda bulunmaktadır. Moğultay b. Kılıç, bilginlerin “Âmine gözlerini yumduğunda oğlu dört,²⁴⁸ beş, altı, dokuz yaşındaydı ya da on iki yıl bir ay on günlük bir çocuktü” diye farklı kanaatlerini nakletmiştir.²⁴⁹ Görüleceği

²⁴³ Makrizî, **a.g.e.**, 8/332

²⁴⁴ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 65; İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 116.

²⁴⁵ İbn Hişâm, **a.g.e.**, 137; İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 116.

²⁴⁶ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 92.

²⁴⁷ Makrizî, **a.g.e.**, 8/332

²⁴⁸ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, II, 263.

²⁴⁹ Moğultay b. Kılıç, **a.g.e.**, s. 73.

üzere Âmine'nin evlâdı ile geçen ömrü birkaç yıl kadar dahi olmadan, ona doyamadan hayata gözlerini yummuştur. Her evlat gibi Hz. Peygamber'in de, Ebvâ'da bıraktığı annesine olan hasreti hiç dinmemiş, ömrünün son yıllarında annesinin kabrini ziyaret etmiş, orada çok gözyaşı dökmüş, çevresindekileri de ağlatmış ve o zaman kadar böyle ağladığı hiç görülmemiştir.²⁵⁰

Âmine'nin Kabri

Bu konuda rivayet olunan haberler de birbiri ile çelişkiler içermektedir. Örneğin rivayetlerin birinde, kabrin yerini Hz. Peygamber (s.a.s.) tam hatırlayamaz²⁵¹ ve Cebrâil (a.s.) kendisine gösterir ki bu hadise diğer nakillerden anlaşıldığı kadarıyla Mekke fethi seferinde vuku bulmuştur, diğer bir rivayette ise Uhud savaşına gelen Müşrikler kabrin Ebvâ'daki yerini bilmektedir. Konu ile ilgili kaynaklarda rastladığımız rivayet ve bilgiler şöyledir:

Âmine'nin kabri meşhur olan kavle göre, Mekke ve Medine arasında bulunan Ebvâ isimli köydedir.²⁵² Ebvâ, Mekke Medine arasında olup Medine'ye 190 km. uzaklıkta bir mevkidir.²⁵³

Ezrakî'nin haber verdiği göre, Mekkeli müşrikler Uhud harbi için Medine'ye doğru gelirlerken Ebvâ'da konaklarlar. Ebû Süfyan'ın karısı Hind, Âmine'nin kabrini açmayı ve uzuvlarından her bir parçayı, Allah Rasûlü'nün müşriklerden esir alması durumunda fidye olarak vermeyi teklif eder. Orada bulunan birisi de “Kadınlar mahremdir. Muhammed, Uhud'da şayet sizin kadınlarınızdan birini esir alırsa ona ‘İşte bu annenin çürümüş kemikleridir’ dersiniz,²⁵⁴ diye kabrini açıp kemikleri çıkarma fikrini destekler. Ancak Kureyş, misilleme olarak kendi kabirlerinin de eşilebileceği endişesiyle bu teklife sıcak bakmaz.²⁵⁵ Makrizî ise

²⁵⁰ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 117; Hâkim, **a.g.e.**, I, 375, II, 605; Beyhakî, **Şuabü'l-İman**, Thk.: Dr. Abû'l-Aliyy Abdü'l-Hamîd Hâmid, Bombai Hindistan, Mektebetü'r-Rüşd, 2003. “*es-Salâtü alâ men mâte min ehli'l-kıbleti*, 64, H.No: 8850; Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XIV, 512.

²⁵¹ Hz. Peygamber'in kabrin yerini hatırlayamamasını, defnin üzerinden yaklaşık elli yıl geçip bakımı yapılamadığı için mezarın nişanelerinin zamanla kaybolması ile izah edilebilir.

²⁵² İbn Şebbe, **a.g.e.**, I, 116.; İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 116.

²⁵³ Mustafa Fayda, “Ebvâ” **DİA**. Yıl: 1994, X, 378-379.

²⁵⁴ Belâzürî, **a.g.e.**, I, 95

²⁵⁵ Ezrakî, **a.g.e.**, II, 272

Âmine'nin kabrini eşme fikrinin Allah Rasûlü'ne açıktan düşmanlık eden ve Cahiliye'de Evs kabilesinin lideri Ebû Âmir b. Sayfî er-Râhib'e ait olduğunu söylemektedir.²⁵⁶

Ezrakî'nin nakillerinden birinde, Mekkelilerden bazısı Âmine'nin kabrinin Mekke'deki Ebû Dübb Vadisi'nde, kimisi de Ma'lâ bölgesindeki Dâr-ı Râia/Râbiğa mevkiinde olduğunu söylemişlerdir.²⁵⁷ Bu bilgiyi Abdürrezzâk b. Hemmâm da nakletmiştir.²⁵⁸ Belâzürî, Basralı bazı kimselerin de bu fikirde olduğunu söylemektedir ama kendisi bu bilgiyi sağlam bulmadığını ilave etmiştir.²⁵⁹

Kabrin yerini Taberî "Ebu Zer Vadisi"nde,²⁶⁰ Diyârbekrî ise, Ebû Zi'b Vadisi'nde veya Muallâ bölgesindeki Dâr-i Râbia mevkiinde olduğunu söylemişlerdir.²⁶¹

Bekir Topaloğlu, Hz. Peygamber'in annesinin kabrinin Mekke'ye nakledildiği, başka bir iddiaya göre de Ebvâ'dan Medine'ye nakledilip sütannesi Halîme'nin kabrinin yanına defnedildiği ve kabrinin bilinip ziyaret edildiğini iddia edenlerin bulunduğunu ancak kaynaklarda buna dair bir bilginin bulunmadığını söylemektedir.²⁶² Lâkin tarihçi Diyârbekrî (ö. 990/1582), *Târîhu'l-hamîs* adlı eserine, Suyûtî'nin (ö. 911/1505), Âmine'nin kabri hakkında serd edilen görüşlerin cem edilebileceğini söylemekte ve önce Ebvâ'ya defnedilip, ileriki bir zamanda kabrinden çıkarılıp Mekke'ye nakledilmiş olunabileceği yorumunu yapmaktadır.²⁶³

İbn Şebbe (ö. 262/876) ise *Târih-i Medîne*'sinde verdiği bilgiye göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) küçükken kaybettiği annesinin mezarının nerede olduğunu hatırlamamaktaydı. Bir gün Allah Rasûlü, içlerinde İbn Mes'ud'un (r.a.) da bulunduğu bir gurup sahabetiyle yürürlerken bir kabre uğradılar. 'Bu kabrin kime ait olduğunu biliyor musunuz?' diye sordu. Sahabesi. 'Allah ve Rasûlü daya iyi bilir

²⁵⁶ Makrîzî, a.g.e., I, 132.

²⁵⁷ Ezrakî, a.g.e., II, 210, 272.

²⁵⁸ Abdürrezzâk b. Hemmâm, a.g.e., III, 573, H.No: 6715.

²⁵⁹ Belâzürî, a.g.e., I, 95

²⁶⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, II, 166.

²⁶¹ Diyârbekrî, a.g.e., I, 229.

²⁶² Topaloğlu "Âmine" *DİA*. Yıl: 1991, III, 63-64.

²⁶³ Diyârbekrî, a.g.e., I, 238.

dediler.’ O da: ‘Âmine’nin kabridir. Bana Cibril (a.s.) gösterdi’ buyurmuştur.²⁶⁴
Mekkî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045), *el-Hidâye ilâ bulûği’n-nihâye* adlı eserinde “Hz.
Peygamber’in Cibrîl’den (a.s.) hem annesi hem de babasının kabrini göstermesini
istediği, Cebrâil’in (a.s.) de gösterdiğini nakleder.”²⁶⁵

²⁶⁴ İbn Şebbe, **a.g.e**, I, 117.

²⁶⁵ Mekkî b. Ebû Tâlib, **el-Hidâye ilâ bulûği’n-nihâye**, IV, 3172.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMANLARDA EBEVEYN-İ RASÛL ALGISI

İlk bölümde vermeye gayret ettiğimiz Abdullah ve Âmine'nin hayat hikâyeleri içerisinde görüleceği üzere, kimi zaman birbiri ile örtüşen kimi zaman çelişen birçok nakil bulunmaktadır. Bu durum, onların hayat hikâyelerine dair haklarında rivayet edilen sınırlı bilginin önemli bir kısmının tekrar, birçoğunun ise sonradan üretilen mitolojik kurgular olduğunu göstermektedir. Kuşkusuz bu durum Hz. Peygamber'in ebeveyni hakkındaki algı ile yakından alakalıdır. İşte bu bölümde bu konu üzerinde durulmaktadır.

Ümmet içerisinde, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ebeveynine dair algının, özellikle de dinî konularına dair düşüncenin oluşmasında; haklarında rivayet edilen hadis-i şerifler, siyer ve tarih kaynaklarında yer alan olağanüstü hadiseler, ayrıca fikhî ve akîdevî ahkâmı şekillendiren bazı âyet-i kerimelerin inzâline dolaylı olarak da olsa sebep olduklarını gösteren nakillerin payı büyük olmuştur. İslâm âlimleri, bu metinlerden yola çıkarak, onlar hakkında birbirine taban tabana zıt fikir ve inanca sahip olabilmişler ve Ebeveyn bir müddet sonra kelâmî tartışmaların konusu haline gelmiştir.

Onlara dair naklolunan fevkalâde hadiseler, kimi araştırmacılar tarafından, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) duyulan yüksek sevginin tesiriyle O'na (s.a.s.) ve ecdâdına beşer üstü vasıfların verilmesinin bir sonucu olarak görülmüştür.¹ Bunun yanı sıra okunması kültürümüzün bir parçası hâline gelen *Vesîletü'n-Necât*'in² vilâdet bahrinde görüldüğü üzere, burada sunulan tasavvurun, Ebeveyn-i Rasûle sevgi ve saygının inşası konusunda, toplumda önemli yansımaları olmuştur.

Hz. Peygamber'in ebeveyninin dindeki konumları yani ehl-i necat olup olmadıkları konusu ise, kanımızca onlar hakkındaki algıyı etkileyen en köklü ve

¹ Bkz. Mehmet Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, Ankara, Ankara Okulu Yay., 2013, s. 14-16; 45-47.

² A. Necla Pekolcay, "Mevlid" **DİA**, yıl: 2004, XXIX, 485-486.

günümüze değin canlılığını koruyan en önemli mesele olmuştur. İşte bu bölümde, Hz. Peygamber'in ebeveyni hakkında rivayet edilen olağanüstü hâl ve hadisler ile onların dindeki mekâniyetlerine dair algının oluşmasına etki eden metinler üzerinde durmaya çalışacağız.

2.1. HAKLARINDA RİVAYET OLUNAN OLAĞANÜSTÜ RİVAYETLER

2.1.1. Abdullah'ın Alında Parlayan Nûr

Bu nûr ile ilgili çeşitli tartışmalar olmuştur. Bazı araştırmacılar, “Bu nûru neden sadece kadınlar görür de erkekler görmemiştir? Neden sadece bir kadın görmüştür? Kadınlar bu nûrun peygamberlik nûru olduğunu nasıl bilmişlerdir? Hz. Peygamber'in müşrik olan atalarında nûrun bulunması nasıl mümkün olur?” vb. sorular sorarak nûr hadisesinin tamamen aşırı övgü ürünü uydurma bir tasavvur olduğunu söylemişlerdir.³

Konu kaynaklarda şöyle anlatılmaktadır: Abdullah, Kureys'in en güzel görünüşlü ve yakışıklı delikanlısıdır.⁴ Bununla beraber onda diğer gençlerde olmayan bir güzellikten bahsedilir ki iki gözünün ortasında⁵ veya yüzünde⁶ bir nûr parlamaktadır. İlk bölümde de ifade ettiğimiz gibi Âmine “*Bu parlak yüzlü genci mübarek kıl*” diyerek bu nûra işaret ederken,⁷ Ümmü Kubal bnt. Nevfel'in Abdullah'ı kendisine davet ettiği rivayette “*Âmine ile birlikte olduktan sonra, sende var olan nûr kayboldu*” diyerek talebini reddetmiştir.⁸ Abdullah'ın Âmine'den başka diğer hanımının ise “*Daha önce bana, iki gözünün ortasında parlak bir şeyle gelmiştin.*” dediği anlatılmıştır. Ayrıca bu nûr “*Abdullah ona geldiğinde, karısı iki*

³ Benzer soruları yönelterek nûr rivayetlerini tenkid edenlerden birisi *el-Bidaye ve'n-Nihaye* mütercimi Mehmet Keskin'dir. Bkz. **Büyük İslâm Tarihi**, Çev.: Mehmet Keskin, 15 c., İstanbul, Çağrı yay., 1994, C: II, s. 397, birinci dipnot. Mehmet Azimli de, Keskin'in eleştirilerine katılmaktadır. Bkz: Azimli, **a.g.e.**, s. 45-47.

⁴ Zührî, **a.g.e.**, s. 39.

⁵ Zührî, **a.g.e.**, s. 39.

⁶ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 96.

⁷ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 93.

⁸ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 96.

gözü arasında atların alnındaki beyazlık gibi bir beyazlık gördü”⁹ rivayetiyle somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Zührî'nin naklinde bu nûru tek bir kadın değil, birçok kadın görmüştür. Şöyle ki: Abdullah, bazı Kureyş kadınlarının topluca oturduğu bir yerden geçerken, içlerinden bir kadın, “*Ey Kureyş kadınları! İki gözünün ortasında nûr parlayan şu gençle kim evlenecek ve böylece ondaki bu nûru çekip alacak?*”¹⁰ demiştir. Hem bu hem de kendini Abdullah’a arz eden kadının hikâyesindeki, “*Bana uğradığı zaman iki gözü arasında bir nûr vardı...*”¹¹ ifadesinde görüldüğü üzereyse bu nûr, Abdullah’ta sürekli görülen bir durum olarak değil, sadece o günün belli bir anında belirip bazı kadınlarca fark edilmiş bir hâl olarak tasvir edilmiş olabilir. Ancak zamanla nûr ile ilgili rivayetlerde genişleme olmuştur. Nitekim muahhar kaynaklarda, Abdullah’ta beliren nûrun, atalarından tevarüs ettiği, onlardan Abdülmuttalib’e sonra oğlu Abdullah’a intikal ettiği anlatılmıştır.¹² Âmine ile zifafından sonra kaybolduğu¹³ söylenen bu nûr, Hz. Peygamber’in; “*Ben, Âdemoğulları soylarının en hayırlı olanlarından, çağdan çağa aileden aileye geçce geçce, nihayet, şu içinde bulunduğum aileden vücuda getirildim!*”¹⁴ hadis-i şerifleriyle ilişki kurularak açıklanmaya çalışılmıştır. İbn İshâk’ın *Sîre*’sini tahkik eden Süheyl Zekkâr bu konudaki farklı bir probleme işaret etmiş, söz konusu edilen nübüvvet nûrunun Hz. Âdem’den başlayıp, büyük peygamberlerden süzülerek Abdullah’a nasıl intikal ettiğine dair birçok rivayet bulunduğunu ancak özellikle Şia’nın bu rivayetlerin peşine düştüğünü, bu rivayetlerden yola çıkarak inançlarının bir rüknü olan ‘Masum İmam’ doktrinini geliştirdiklerini söylemiştir.¹⁵

Söz konusu edilen bu nûr, İbn Şihâb, İbn İshâk ve İbn Hişâm tarafından sadece “kadın bir nûr/ışık/ atların alnındaki beyazlık gibi bir beyazlık gördü”¹⁶ diye anlatılırken, İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ında bu nûr, parlayan ve yükselen bir ışık olarak

⁹ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 96; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 157.

¹⁰ Zührî, **a.g.e.**, s. 39.

¹¹ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 96; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 157.

¹² Uyar, **a.g.e.**, s. 8.

¹³ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 95.

¹⁴ Buhârî, Menâkıb, 23; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 373.

¹⁵ İbn İshâk, **Sîretü İbn İshâk**, Thk: Süheyl Zekkâr, Beyrut, Daru’l-Fikr, 1978, s. 43.

¹⁶ İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 157.

betimlenmiş ve ilk defa “Nübüvvet nûru”¹⁷ kavramı ile ifade edilmiştir. Ebû Nuaym *Delâil*’inde¹⁸ Makrîzî de *İmtâu’l-Esmâ*’ında¹⁹ bu ifadeyi tekrar etmiştir. Daha sonraki siyer müellifleri tarafından ise bu “aydınlık” artık Âmine’ye intikal eden “Nübüvvet nûru” olarak yerini almıştır.²⁰

Nübüvvet Nûru olarak ifade edilen bu nûr, önce “Nûr-u Muhammedî”ye, oradan da Hz. Peygamber’in manevi şahsiyetini ifade etmek için kullanılan tasavvufî bir terim olarak “Hakikat-i Muhammediyye” dönüşmüştür. Kuşkusuz bu dönüşümün düşünsel temellerinin ilk Sûfî Müfessirlerden Sehl b. Abdullah et-Tüsterî’ye (ö. 283/896) ait olduğu kabul edilmiştir. Tüsterî, Allah’ın ilk defa Hz. Muhammed’i kendi nûrundan izhar ettiğini ileri sürmüştü,²¹ ancak hakikat-i Muhammediyye kavramından açıkça söz etmemiş ve bunun bir yaratma sebebi olduğunu söylememiştir.²² O bu izhar teorisini, Nûr sûresinin 35. âyetini “مَثَلُ نُورِهِ يَعْنِي مَثَلُ نُورِ مُحَمَّدٍ / Allah’ın nûrunun misali yani Muhammed’in nûrunun misali...” diye tefsir ederek daha da açık hâle getirmiştir.²³

Tüsterî, “*Hani Rabbin, meleklere, ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi.*”²⁴ âyetini ise “*Hani Rabbin, Âdem (a.s.)’i yaratmadan önce meleklere, ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi de Âdem’i, Muhammed’in (s.a.s.) nûrundan olan izzet balçığından/çamurundan yarattı*”²⁵ şeklinde tefsir edip, Araf sûresi 172. âyetini de “*Allah’ın kendi nûrundan izhar ettiği, Muhammed (a.s.)’in nûru ile Âdem (a.s.) yaratıldı*” şeklinde yorumlayarak, Abdullah’ta parlayan nûrun kaynağını daha farklı bir boyuta taşımıştır.²⁶

¹⁷ İbn Sa‘d, **a.g.e.**, I, 96.

¹⁸ Ebû Nuaym, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 131.

¹⁹ Makrîzî, **a.g.e.**, IV, 3.

²⁰ Topaloğlu “Âmine” **DİA**. Yıl: 1991, III, 63-64.

²¹ Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refî’ (ö. 283/896), **Tefsîr-u Tüsterî**, Thk.. Muhammed Bâsil Uyûni’s-Sûd, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002, s. 68, (A’raf sûresi 172. âyetin tefsiri).

²² Mehmet Demirci, “Hakikat-i Muhammediyye” **DİA**, yıl: 1997, XV, 179-180.

²³ Tüsterî, **a.g.e.**, I, 111.

²⁴ Kur’ân-ı Kerim, el-Bakara, 2/30

²⁵ Tüsterî, **a.g.e.**, I, 27.

²⁶ Mehmet Demirci, “Nûr-i Muhammedî,” **DEÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi** I, İzmir 1998, s. 240.

Muhammedî nûr anlayışını Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) daha da genişletmiştir. Nitekim onun bu düşünceleri hakikat-i Muhammediyye fikrinin temeli haline gelmiştir. Bu düşünce Azîz b. Muhammed en-Neseî (ö. 700/1300),²⁷ Abdülkerim el-Cîlî (ö. 832/1428) ve bunların izleyicileri tarafından yaygınlaştırılmıştır. Süleyman Çelebi de *Mevlid*'inde bu nûru tasvir etmiştir.²⁸

2.1.2. Âmine'nin Hamilelikte ve Doğumda Yaşadığı Fevkalâde Olaylar

Tarih kaynaklarında, Hz. Muhammed'in ana rahmine intikalinden doğumuna kadar geçen zaman içinde bazı fevkalade olayların meydana geldiğine dair rivâyetler yer almaktadır. Hamileliği ve çocuğunu dünyaya getirmesi, sair kadınların durumlarından oldukça farklı olduğu anlatılan Âmine, çocuğuna gebe kalmasından doğuma kadar birçok fevkalade hadiseyi tecrübe etmiştir. Mesela Allah Rasûlü (s.a.s.) kendisinin peygamberlerin sonuncusu olduğunu ifade ettiği bir konuşmasında, annesinin bir rüya gördüğünden bahsetmekte ve doğacak çocuğa Muhammed veya Ahmed adını vermesinin ona telkin edildiğini, bu olaydan annesinin, önemli bir kişiye hamile olduğu sonucunu çıkardığını haber vermektedir.²⁹

Bu hadiselerden öne çıkan bazı başlıklar şunlardır:

2.1.2.1. Bir Peygambere Hamile Olduğunu Bildiren Rivayetler

İlk olarak İbn İshak ve İbn Hişâm'ın *Sîre* 'lerinde yer alan bu bilgi, Âmine'nin dilinden şöyle aktarılır: “Ona hamile kaldığının farkında değildim. Diğer kadınların hissettikleri gibi onun ağırlığını hissetmedim. Ancak ben âdetten kesilmiş olmayı anlayamadım. Âdet bazen gider, bazen de geri gelirdi. Bir ara ben uyku ile uyanıklık arasında iken biri bana geldi ve ‘Hamile olduğun biliyor musun?’ dedi. Sanki ben ‘Hayır, bilmiyorum.’ demişim. Bana *إنك قد حملت بسيد هذه الأمة* / *Bu ümmetin*

²⁷ Vahdet-i vücûd konusundaki düşünceleriyle tanınan İranlı mutasavvif.

²⁸ Süleyman Uludağ, “Nûr” *DİA*, yıl: 2007, XXXIII, 244-245.

²⁹ Emine Demil, “Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivâyetler”, Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2016, s. 83.

*efendisine hamilesin.*³⁰ dedi.” Daha sonra ilk defa İbn Sa’d “ إنك قد حملت بسيد هذه الأمة “
ونبيها / *Bu ümmetin efendisi ve peygamberine hamilesin.*”³¹ diyerek ‘peygamber’
lafzıyla rivayet etmiş, daha sonra aynı bilgileri Ebû Nuaym “ إنك قد حملت بخير البرية وسيد
العالمين / *Sen yaratılmışların en hayırlısına ve âlemlerin efendisine hamilesin*”³²
lafzıyla hem tüm yaratılmışlardan hem de önceki nebilerden de yüce bir mertebede
olduğunu gösterir bir lafızla aktarmıştır.

Hadis hâfızı, tarih ve ensâb âlimi Moğultay b. Kılıç ise Şeddâd b. Evs (r.a.)’den İbn İshak’ın rivayeti ile çelişen bir nakilde bulunur.³³ Daha sonra Suyûtî *el-Hasâisu’l-Kübrâ* adlı eserinde Moğultay’ın bu rivayetini şu lafızla merfu olarak tahrir etmiştir: “...*Ben annemin ilk çocuğuyum. Annem sair kadınların yüklendikleri ağırlık gibi bir yükü bana hamile kalmış ve hâmilelikte çektiği ağırlıktan arkadaşlarına şikâyette bulunmuştu. Sonra uykusunda karnında olanın bir nûr olduğunu görmüş...*”³⁴ Kastallânî de Âmine’nin hamilelikte diğer kadınların yaşadığı normal süreci yaşadığını haber verir ancak yaptığı bu nakilde Âmine’nin evde yalnızken şiddetli bir sarsıntı hissettiğini, korktuğunu, ak kanatlı bir kuş gibi bir meleğin gelip kalbini sıvazladığını ve böylece korkusunun gittiğini, susuzluğunu gidermek için ona beyaz bir şerbet içirdiklerini, sonra uzun boylu bazı kadınlar gördüğünü ve diğer bazı harikulade olaylarla birlikte “*إنك حملت بسيد الأنام*” / *Sen yaratılmışların efendisine hamilesin*” dendiğinden haber verip konuyu biraz daha genişletir.³⁵ Anne ve babasından öz ya da üvey kardeşi bulunmayan Allah Rasûlü’ne nispet edilen “*Ben annemin ilk çocuğuyum.*” ifadesinden, sorunlu olduğu açıkça görülen bu uzun rivayet için Makrizî “Şiddetli zayıf ve Münker” hükmünü

³⁰ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 45; İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 158.

³¹ İbn Sa’d, **a.g.e.**, I, 98.

³² Ebû Nuaym, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 136.

³³ Moğultay b. Kılıç, **a.g.e.**, s. 60.

³⁴ Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), **el-Hasâisu’l-Kübrâ**, 2 c., Beyrut, Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, t.y., C: I, s. 96.

³⁵ Kastallânî, Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 923/1517), **Mevâhib-ü Ledünniyye bi’l-Minehi’l-Muhammediyye**, 3 c., Kahire, Mektebetü’t-tevkifiyye, C: III, s. 77.

vermiştir.³⁶ Bunun yanı sıra İbn Seyyidinnâs “إِنَّكَ فَدَّ حَمَلْتِ بِسَيِّدِ هَذِهِ الْأُمَّةِ وَنَبِيِّهَا” lafzıyla İbn Sa‘d’ı takip eder.³⁷ İbn Cemâa’da bu hususta ona katılır.³⁸

İbn İshâk ve İbn Hişâm’ın nakillerine bakılınca açıkça görüleceği üzere, Âmine’ye rüyasında “Bu ümmetin seyyidine/efendisine hamilesin” denerek oğlunun Mekke haklı nezdinde önemli bir konumunun olacağı haber verilirken, daha sonra “Bu ümmetin efendisi ve peygamberine hamilesin.” “Sen yaratılmışların en hayırlısına ve âlemlerin efendisine hamilesin”, “Sen yaratılmışların efendisine hamilesin” şeklinde farklı lafızlarla aktarılmış ve peygamber olacağı bildirildi denmiştir. Tabii ki Âmine’nin oğlunun risaletinden haberdar olduğu fikri, ona dair algı ve kabulleri önemli ölçüde etkileyecek bir husus olmuştur.

2.1.2.2. Çocuğunun İsmi Rüyasında Görmesine Dâir Rivayetler

İbn İshâk, Âmine’nin rüyasında kendisine, “Sen bu ümmetin efendisine hamilesin. Onu doğurduğunda, ‘Her hasetçinin şerrinden Vâhid olan Allah’a sığınırım’ de, sonra da ona Muhammed ismini ver, dediklerini ve doğacak çocuğunun gök ve yer ehli nezdinde övgüye layık biri olduğunun kendisine müjdelendiğini, O’nun (s.a.s.) adının Tevrat’ta Ahmed, Furkan’da ise Muhammed olduğunun haber verildiğini”³⁹ nakleder. İbn Hişâm sadece “oğluna Muhammed ismini ver” kısmında İbn İshak’a katılır ve diğer kısımları zikretmez.⁴⁰ İbn Sa‘d’ın ise “Âmine Rasûlullah’a (s.a.s.) hamile iken, ona Ahmed ismini koymasını emredilir”⁴¹ rivayeti ile yetinir.

³⁶ Makrîzî, a.g.e., IV, 48-51.

³⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu’l-Eser*, C: I, s. 31.

³⁸ İbn Cemâa, *el-Muhtasarü’l-Kebîr*, s. 20.

³⁹ İbn İshâk, a.g.e., s. 45

⁴⁰ İbn Hişâm, a.g.e., I, 158.

⁴¹ İbn Sa‘d, a.g.e., I, 98.

İbn Habib, ‘Âmine bu rüyayı, Kâbe’nin bir cüzü sayılan Hicr adlı bölümde uyurken gördü’ demiş, talebesi Ebû Saîd es-Sekrî de, Âmine gördüğü bu rüyayı, Allah Rasûlü’nü sütannesine vereceği zaman Halime’ye anlattı demiştir.⁴²

Belâzürî’nin nakline göre Âmine Hz. Peygamber’i dünyaya getirdiğinde, Abdülmuttalib’e bir ulak gönderip “Bu gece senin bir oğlun (torunun) oldu, gel ve onu gör” diye haber yollar. Abdülmuttalib sevinçle kalkar, oğullarıyla beraber onu görmeye gelir. Âmine bu esnada yaşadığı olağanüstü hadiseleri, gördüğü rüyayı, gerek hamileliği gerekse de doğumda yaşadığı kolaylığı onlara anlatır. Abdülmuttalib de onu alır bir hırka içinde Kâbe’ye sokar. Ancak Belâzürî’ye göre oğluna Ahmed ismini koyması emri Âmine’ye hamileliğinin üçüncü gününde verilmiştir.⁴³

Beyhakî isim konusunda İbn İshak’ın naklini esas alır. Ancak hem rivayete “*واسمه في الإنجيل أحمد* / Onun adı İncil’de Ahmet’tir” kısmını ziyade etmiş⁴⁴ hem de “Onun adı Furkan’da....” yerine “Kur’ân’da...” diye nakletmiştir.⁴⁵

İbn Kesîr, bazı bilginlerin; “övgüye değer vasıfları sebebiyle ismi ve eylemleri uyumlu, böylece isim ve müsemmada sûret ve mânâ bütünlüğü olsun diye, onlara (Âmine’ye veya Abdülmuttalib’e) Muhammed ismini koymalarını Allah (c.c.) ilham etmiştir” dediklerini haber vererek⁴⁶ rivayetleri doğrular.

Kaynaklar Âmine’nin, oğlunun ismi konusunda rüya gördüğünde müttefik görünmektedir. Ancak bu isim kimisinde sadece Muhammed, kimisinde sadece Ahmed iken, Furkan’da Muhammed veya Kur’ân’da Muhammed şeklinde aktaran da olmuştur. İlahi kitaplarda adından bahsedilmesi hele de Kur’ân’dan haber verilmesi kuşkusuz Âmine’nin inancı konusunda etkileyici bir metin özelliğindedir. Yani bu tasavvura göre o her şeyin farkındadır. Lakin rivayet son şekliyle müşküldür. Zira

⁴² Muhammed b. Habîb, *el-Münemmak fî ahbâri Kureys*, s. 339.

⁴³ Belâzürî, *a.g.e.*, I, 81.

⁴⁴ Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I, 82.

⁴⁵ Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I, 111.

⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, II, 266

Âmine veya Abdülmuttalib'in Kur'ân'dan haberdar olmadığı izahından varestedir.⁴⁷ Zaten bu rivayetin senedinde aşırı zayıflık bulunduğu söylenmiş, ayrıca Hafız Irakî, bu kısmı bazı kıssacıların hadise idrac ettikleri⁴⁸ kanaatini paylaşmıştır.

2.1.2.3. Kendisinden Bir Nûrun Çıktığını Anlatan Rivayetler

İlk olarak İbn İshak ve İbn Hişâm ashâbdan bazılarının, “Hz. Peygamber’e ‘Yâ Rasûlallah, bize kendinden bahseder misin?’ dediklerini ve Allah Rasûlü’nün ‘Evet’ deyip ‘Ben babam İbrahim’in duası, kardeşim İsâ’nın müjdesiyim. Annem bana hamileyken kendisinden Şam saraylarını aydınlatan bir nûr çıktığını görmüş.⁴⁹ buyurduğunu” nakleder.

İbn Sa’d da *Tabakât*’ında Âmine’nin, bu nûru rüyada değil bizzat doğum anında gördüğünü, Allah Rasûlü doğarken bir nûrun onunla birlikte kendisinden ayrıldığını ve çıkan bu ışığın doğu ile batı arasını aydınlattığını, bu nûr sebebi ile de Şam’ın saray ve sokaklarını, hatta Busra’daki develerin boyunlarını bile gördüğünü⁵⁰ aktarır. İbn Sa’d’ın İbn Kıbtî’den olan rivayetinde ise bu nûr, yeri aydınlatan bir (شهاب) yıldız veya alevli ışık olarak betimlenir.⁵¹

Ahmed b. Hanbel de İrbad b. Sâriye’den bu hadisi “...Ben, annemin, kendisinden Şam saraylarını aydınlatan bir nûrun çıktığını gördüğü rüyasıym. Bütün nebilerin anneleri de aynı şekilde rüya görmüştür.”⁵² şeklinde merfu olarak nakleder ve hadisenin bir rüya olduğunu, hem de diğer peygamberlerin annelerinin de benzer rüyalar gördüğünü bildirir.

Taberî, doğumda beliren bu nûru, doğumu yaptıran ebelerden Osman b. Ebû Âs’ın annesi Fâtıma bint Abdullah’ın da gördüğünü “Doğum gece olmuştu, ev nurla dolmuştu. O vakit evin içinde her neye baktımsa nûrdan başka bir şey göremedim, ayrıca yıldızların iyice yaklaştığını, sarktığını gördüm de hatta üzerime düşecek

⁴⁷ Şûrâ, 42/52.

⁴⁸ Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I, 82.

⁴⁹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 166; İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 51; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I, 83.

⁵⁰ İbn Sa’d, *a.g.e.*, I, 102.

⁵¹ İbn Sa’d, *a.g.e.*, I, 102.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVIII, 395, H.No: 17163.

sandım” dediğini nakleder.⁵³ Âmine’nin gördüğü rüya hadisi Taberî’nin *Tarih*’i⁵⁴ sonra da *Müstedrek*’te “*Ben babam İbrahim’in duası, İsa’nın müjdesiyim. Annem bana hamileyken kendisinden Şam topraklarından olan Busra’yı aydınlatan bir nûrun çıktığını görmüş.*” lafzıyla *Buharî* ve *Müslim*’in şartlarına uygun olarak sahih diye naklolunmuştur.⁵⁵ Bu rivayetlerde nûrun rüyada görüldüğünden bahsedilmez. Ayrıca nûru, hâmilelik devam ederken görür.

Hâkim (ö. 405/1014) ayrıca Ahmed b. Hanbel’in de naklettiği gibi Sahabe’den İrbad b. Sâriye (ö. 75/694)⁵⁶ kanalıyla ve sahih isnat ile Allah Rasûlü’nün şöyle buyurduğunu nakleder: “...*Ben annem Âmine’nin gördüğü rüyasıyım.*” Devamında İrbad (r.a.) “Aynı şekilde bütün nebilerin anneleri de (çocukları için) rüya görmüştür. Hakeza Allah Rasûlü’nün annesi de onu doğurduğunda kendisinden çıkan bir nûrun Şam saraylarını aydınlattığını görmüştür.” demiş ve bu nûru “*Ey peygamber! Biz, seni bir şahit, bir müjdecî, bir uyarıcı, Allah’ın izniyle O’na çağırın bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.*”⁵⁷ âyeti ile ilişkilendirmiştir.⁵⁸

Süheylî ise nûr hadisesini, hidayet ve siyaset açısından şu sözlerle te’vil etmiştir: “İşte Âmine’nin aydınlanan nûr ile gördüğü Şam toprakları ve saraylar, Allah’ın (c.c.) Hz. Peygamber’e fetihle lutfettiği beldelerdendir. Öyle ki Hilâfet merkezi, Benî Ümeyye zamanında uzun müddet orası olmuştur. Bu ve başka beldeler Allah Rasûlü’nün nûruyla aydınlanmıştır.”⁵⁹

Ebû Nuaym, Taberî’nin, Osman b. Ebû Âs’ın annesi Fâtıma bint Abdullah hakkındaki rivayetini “Âmine’nin doğumu yaklaşınca yanında bulundum. Sarkan yıldızlara bakıyordum. Üzerime düşecekler, dedim. Âmine doğurunca kendisinden odayı ve tüm evi aydınlatan bir nûr çıktı. Öyle ki nurdan başka bir şey

⁵³ Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, II, 157; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I, 111; Süheylî, *a.g.e.*, II, 94.

⁵⁴ Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, II, 165.

⁵⁵ Hâkim, *a.g.e.*, II, 656, H.No: 4174.

⁵⁶ Ebû Necîh el-İrbâd b. Sâriye es-Sülemî. Sahabîdir.

⁵⁷ Ahzâb, 33/46.

⁵⁸ Hâkim, *a.g.e.*, II, 453, H.No: 3566.

⁵⁹ Süeylî, *a.g.e.*, II, 115.

göremiyordum.”⁶⁰ lafzıyla ziyadeli olarak aktararak, Fatımâ'nın gördüğü nûrun kaynağını daha da açık haber verir. Ebu Nuaym tarafından, bu nûru, doğumda ebelik yapan diğer kadın Abdurrahman b. Avf'ın annesi Şifâ bnt. Avf da gördüğü ve kendisinden “Bana doğu ile batı arası aydınlandı hatta Şam'ın saraylarından bir kısmını gördüm” dediği rivayet edilmiştir.⁶¹ Ancak Makrizî, hadisin senedinin çok zayıf raviler içerdiğini ve ravilerinden Yakub b. Muhammed b. Îsâ için, Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a, İbn Main, Buharî ve Nesâî'nin vehmi çok olan zayıf bir ravi olarak kabul ettiklerini söylemiştir.⁶²

İbn Cemâa ise nûr ile Allah Rasûlü'nün cismine intikal arasındaki oluşum ve dönüşüm ilişkisini meçhul sîğa ile naklolunan şu rivayet ile somutlaştırır: “Allah (c.c.) Habib'ini ana karnında yaratmak dileyince Recep ayı, Cuma gecesinde Cennet bekçisi Rıdvan'a Firdevs Cenneti'nin kapılarını açmasını emreder, göklerde ve yerde, kendisinden Nebiyy-i Hâdî'nin oluşacağı saklı ve örtülü nûrun bu gece oluşumunu tamamlayarak anne karnında yerleştiği nida edilir...”⁶³ İbn Kesîr de, Âmine'nin rüyada gördüğü nûrun te'vilini (evladındaki harikulade olaylar ile tezahürünü) doğum anında açıktan gördü, diyerek⁶⁴ nakilleri kısmen cem etmiştir.

Sonuç olarak, Âmine, Allah Rasûlü'ne hâmileyken kendisinden bir ışık/nûr çıktığını ve bu ışığın Şam saraylarını aydınlattığını görmesi bazı kaynaklarda rüya olup görülebilir şeklinde anlatılırken⁶⁵ bazı kaynaklarda ise rüya söz konusu edilmez. Keza bir kısmı ‘nûru hâmileyken gördü’ derken bir kısmı doğumda müşahede etti der. Yine bir kısmı sadece Âmine'nin gördüğünden bahsederken, bazılarında ise bu nûru doğumu yaptıran ebelerin de gördüğü söylenir. Bu farklılıklarla birlikte rivayetler zamanla genişleseler de Abdullah'ta beliren, sonra da Âmine'ye intikal eden bu nûrun, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) anne karnında vücuda gelip sonra da kutlu doğum sürecinin tamamlandığı ve hikmetinin tebeyyün ettiği konusunda hem fikirdirler. Bunun yanı sıra Hâkim, Süheylî hatta İbn Cemâa gibi bazı müellifler bu

⁶⁰ Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, I, 135.

⁶¹ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I, 135.

⁶² Makrizî, *İmtâu'l-Esmâ'*, IV, 52.

⁶³ İbn Cemâa, *a.g.e.*, s. 20.

⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 264.

⁶⁵ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ*, I, 53.

hadiseyi makul bir yorum ile izah etmeye çalışmışlardır. Kimi araştırmacılar ise rüyada görülen şeylerin zaten harikuladeliyle vasıflanmayacağını, ancak rüya dışına vukuunun sabit olmadığını, zira gerçekleşmiş olsaydı Mekke halkının mutlaka bundan haberdar olacağı ve ileride Hz. Peygamber'e imanda direnmemelerinin bekleneceğini, ancak sürecin böyle gerçekleşmediğini söylemişlerdir. Örneğin Şaban Öz, senetleriyle incelediği ve delil kabul edilemeyeceğini söylediği Âmine'den çıkan nûr ile ilgili rivayetler için; "Ancak şu da bir hakikattir ki, bu olay daha sonraları (doğumdan sonra) söz konusu edilmemiş, Araplar arasında yayılmamıştır. Zira olayın vukuu olağanüstü bir durumdu ve bundan dönemin Araplarının hiç bahsetmemiş olmaları imkânsızdır. Bu nedenlerden dolayı siyer kitaplarında zikredilen bu haberin aslı olmadığı kanaatini taşımaktayız."⁶⁶ yorumunu yapmaktadır.

Tarih kaynaklarında, Âmine'nin çocuğunu dünyaya getirmesi bahislerinde doğum ânında Allah Rasûlü'nde cereyan eden olağanüstü hallerden de söz edilmiştir. Bu başlık altında anlatılanlar daha ziyade Delâilü'n-Nübüvve kapsamında zikrolunan ve Âmine'den ziyade Allah Rasûlü (s.a.s.) ile ilişkilendirilen rivayetlerdir. Bunlara, Taberî ve Beyhakî'nin naklettiği; Kısra'nın sarayının sarsılması ve on dört balkon veya sütunun yıkılması, bin yıldır sönmeyen Farsların ateşinin sönmesi, Sâve gölünün suyunun çekilmesi, Kısra ve Farisî din adamlarının korkutucu rüyalar görmesi,⁶⁷ Necâşî, Varaka b. Nevfel ve Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in o gece yaşadıkları garip hadiseler, rüyalarında kutlu doğumdan haberdar olmaları⁶⁸ vb. olaylar ile Kutlu doğum gecesine Kureyş'in bütün hayvanlarının dile gelmesi,⁶⁹ doğumda hazır bulunan Abdurrahman b. Avf'ın annesi Şifâ hatun Efendimiz (s.a.s.) ile ilgilenirken bir korku ve ürperti halinde kendisini bir karanlığın kapladığını, orada bazı sesler duyduğunu, bir kişinin Hz. Peygamber'i o esnada doğu ve batıya götürdüğünü haber

⁶⁶ Şaban Öz, "Hz. Peygamber'in Sîretiyle İlgili Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri", (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999. s. 43.

⁶⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, II, 166; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I, 127; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, I, 134-140; Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Musdafâ*, 2 c., Amman, Dâru'l-Feyhâ, 1986, C: I, s. 729.

⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 346.

⁶⁹ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I, 610; Makrîzî, *a.g.e.*, IV, 47-51.

vermesi⁷⁰ ve Âmine'ye hamileliği müjdelendiğinde, rüyasından uyanınca başucunda üzerinde çocuğu doğunca okuyacağı dua yazılı olan altın bir sayfa bulunması⁷¹ Şeytan'ın çığlık atıp feryat etmesi⁷² suların yükselmesi, putların yüzüstü düşmesi,⁷³ semâ kapılarının açılması, Meleklerin doğumda hazır bulunmaları⁷⁴ vb. rivayetler, özellikle Delâilü'n-Nübüvve tarzı eserlerde çokça rastlayabileceğimiz hadiselerle örnek gösterilebilir.⁷⁵

Bu tür rivayetleri birçok kaynak aktarmış olmakla beraber çeşitli açılardan tenkit edenler de olmuştur. Örneğin Hafız Zehebî, Kisrâ'nın sarayının sarsıldığı anlatılan rivayeti hakkına “Bu, Münker Garib bir hadistir” notunu düşmüştür.”⁷⁶ Makrizî “Meleklerin Âmine'yi doğumda kuşatıp sıvazladıkları, şerbet içirdiklerini anlatılan uzun rivayeti “Şiddeti zayıf, taân edilmiş Münker bir rivayet” olarak değerlendirir.⁷⁷ Kuşkusuz diğer rivayetler de bu sonuçlarla ma'luldürler.

Tezimizin kapsamı ile ikinci dereceden ilgili olduğunu düşündüğümüz bu konulara dair kaynaklarda çok fazla malumat olmasına rağmen biz kısmen alakalı gördüğümüz birkaç hadiseyi burada ele almakla yetineceğiz.

Âmine evladını dünyaya getirdiğinde evladının (s.a.s.) üzerinde de bazı fevkalade hadiseler şahit olduğu anlatılır. O'nu (s.a.s.) hiç görülmedik bir şekilde dünyaya getirmiştir. Zira Allah Rasûlü doğduğunda ellerine dayanmış ya da iki dizi üzerine çökmüş, yerden bir avuç toprak alıp veya avucunu yumup tesbih eder gibi şahadet parmağını kaldırmış,⁷⁸ başını göğe çevirmiş semaya bakar hale,⁷⁹ yeni doğmuş bir kuzu gibi üzerinde hiçbir kir olmadan tertemiz olarak doğmuştur.⁸⁰

⁷⁰ Ebû Nuaym, **a.g.e.**, I, 135.

⁷¹ Ebû Nuaym, **Delâilü'n-Nübüvve**, I, 136; Makrizî, **a.g.e.**, IV, 45.

⁷² Süheylî, **a.g.e.**, II, 93.

⁷³ Makrizî, **a.g.e.**, IV, 58.

⁷⁴ Makrizî, **a.g.e.**, IV, 59.

⁷⁵ Uyar, **a.g.e.**, s. 19.

⁷⁶ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, I, 38.

⁷⁷ Makrizî, **a.g.e.**, IV, 51.

⁷⁸ Süheylî, **a.g.e.**, II, 95.

⁷⁹ Makdisî, **el-Bed'ü ve't-Târîhu**, IV, 132.

⁸⁰ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 102; Kâdî İyâz, **a.g.e.**, I, 729.

⁸⁰ Ebû Nuaym, **Delâilü'n-Nübüvve**, I, 159.

Hâkim, Allah Rasûlü'nün göbeği kesilmiş ve sünnet edilmiş⁸¹ olarak doğduğunu ve bu konudaki haberlerin tevatür derecesine ulaştığını söylemiştir.⁸² İbn Hibbân, İbn Abdilber'den verdiği iki rivayetin birinde Hâkim rivayetini desteklerken, diğer bir nakilde ise “Allah Rasûlü'nü doğumunun yedinci gününde dedesi Abdülmuttalib sünnet etti, şânına kurbanlar kesip Mekke ahalisine üç gün yemek verdi⁸³ ve adını Muhammed koydu” demiştir.⁸⁴ İbn Kayyim, bu rivayetin Müsned ancak Garib olduğunu, hakkında ihtilaf edilmiş olduğunu,⁸⁵ İbn Kesîr de hadisin farklı senetlerle gelmiş olmasının bazılarında hadisin Mütevatir olduğuna dair vehim meydana getirdiğini, lakin hadisin tüm tariklerinin problemlili olduğunu⁸⁶ söylemiştir.

Zehebî, üstte zikredilen iki nakille birlikte bir de Allah Rasûlü'nü (s.a.s.) kalbini yarıp yıkadığı zaman Cibrîl'in (a.s.) veya meleklerin⁸⁷ sünnet ettiği rivayetini nakleder, ancak bu rivayeti Zehebî Münker,⁸⁸ İbn Kesîr ise aşırı zayıf sayar.⁸⁹ İbn Kayyim de, Allah Rasûlü'nün göbeği kesilmiş ve sünnet edilmiş doğduğunu anlatan rivayetin sahih olmadığını, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin bu rivayeti *Mevzuât* adlı eserinde şu sözlerle tenkit ettiğini zikreder: “Bu konuda sâbit bir hadis yoktur. Ayrıca sünnetli doğmak, Allah Rasûlü'nün havâssından (ona özel durumlardan) değildir. Çünkü insanlardan birçoğu sünnetli doğmaktadır.”⁹⁰ Makrizî de Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) sünnetli ve göbeği kesik doğması konusunda gelen tüm rivayetlerin zayıf olduğunu ve bu konuda sabit (sahih) bir rivayet olmadığını söylemiştir.⁹¹

Bünyamin Erul, Delâil kapsamında tarih kaynaklarında yerini almış olan bu tür rivayetler için şu genel görüşü ortaya koymaktadır: “Söz konusu rivâyetler, Hz. Peygamber'in daha ana rahmindeki günlerinden itibaren farklı olduğunu, doğumuyla ve bu esnada Arap Yarımadası ve çevresinde meydana geldiği söylenen hâdiseler

⁸¹ Süheylî, **a.g.e.**, II, 94.

⁸² Hâkim, **a.g.e.**, II, 657, H.No: 4177.

⁸³ Ebû Nuaym, **Delâilü'n-Nübüvve**, I, 138.

⁸⁴ İbn Hibbân, **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ**, I, 58.

⁸⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 81.

⁸⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, II, 265

⁸⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 80.

⁸⁸ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, I, 27.

⁸⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, II, 265

⁹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 80.

⁹¹ Makrizî, **a.g.e.**, X, 318.

sebebiyle olağanüstü bir şahsiyet olduğunu, dolayısıyla onun beklenen peygamber olduğunu îmâ etmektedirler. Bu rivayetlere Kur'an'da hiç temas edilmediği gibi, muteber hadis kaynaklarında da yer almayan bu konudaki rivayetler ihtiyatla karşılanmaktadır.”⁹²

Buraya kadar aktardıklarımızdan açıkça görüleceği üzere Allah Rasûlü (s.a.s.) Efendimizin ebeveyni hakkında naklolunan övücü mahiyetteki olağanüstü haberlerin çoğu senet ve metin açısından sorunlu görülmüştür. Tarih ve Siyer kaynaklarının bu tür rivayetleri fazlasıyla barındırıyor olması, yer yer eleştirilmekle beraber ilk dönemlerden itibaren araştırmamızı sınırlandırdığımız hicri dokuzuncu asra kadar eser veren müelliflerin nezdindeki ebeveyn-i rasûl algısının nasıl şekillendiğini, hangi safhalardan geçtiğini, onlara nasıl bir mekâniyet takdir ettiklerini de açık bir şekilde göstermektedir.

⁹² Bünyamin Erul, “Hz. Peygamber’in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, **Diyanet İlmî Dergi**, Peygamberimiz Hz. Muhammed (Özel Sayı), Ankara, 2003, s. 36.

2.2. DİNÎ İNANÇLARI VE UHREVÎ DURUMLARI İLE İLGİLİ, KAYNAKLARA YANSIYAN BİLGİLER

Müslüman bilginlerin, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) ebeveyni hakkında günümüze değin en çok tartıştıkları konu, onların dinî inançları ve uhrevî durumları olmuştur. Bu konuda leh ve aleyhte yüzü aşkın Arapça ve Türkçe risale kaleme alınmıştır.⁹³ Ebeveyn-i Rasûl hakkında Müslümanların algıları ekseriyetle, onların ehl-i necât olup olmadıkları yönündeki tartışmalar tahtında şekillenmiştir.

Allah Rasûlü'nün ebeveyninin uhrevî durumunu, aşağıda zikredeceğimiz rivayetlerde de görüleceği üzere daha Efendimiz (s.a.s.) hayattayken merak konusu olmuş, Hz. Peygamber bizzat kendisi de onların durumlarını öğrenmek istemiştir.⁹⁴

Ebeveyn-i Rasûl'ün dinî durumu Müctehid İmamlar devrinden itibaren irdelenen ve en sert tartışmalara da Osmanlı döneminde tanık olan bir konu olmuştur.⁹⁵ Alevlenen bir tartışmanın farklı tarafları arasında birçok risale kaleme alınmıştır. Lakin bu eserler ilk dönem tarih, siyer ve hadis kaynaklarında var olan rivayetlerle yetinmemiş, her gurup kendi iddiasını ispatlama sadedinde akli ve nakli birçok tâli delile başvurmak durumunda kalmıştır.⁹⁶

Tarih boyunca konu ile ilgili ayet ve hadislerin açıklamalarında müfessir ve şârihlerin görüş belirtmeleri ve Ebû Hanife'nin (ö. 150/767) “*el-Fıkhu'l-Ekber*” adlı akait risalesinde meseleye yer verdiği düşüncesi, Ebeveyn-i Rasûl'ün önemini ve konunun tarihi arka planının derinliğini göstermektedir.⁹⁷ Ancak bu eserin Ebû Hanife'ye aidiyeti, ait ise, niçin “onlar küfür üzere ölmüşlerdir” dediği, bu konuyu kelâma hangi sâikle dâhil ettiği, eserde bir tahrifatın olup olmadığı vb. birçok konu tartışılmış, Ebeveyn'in ehl-i necat olduğunu düşünenler “*küfür üzere öldü*” ifadesini farklı şekillerde te'vil ve izah etmeye çalışmışlar, Ebeveyn'in ehl-i necat olmadığını

⁹³ Mustafa Akçay, **Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu**, Ankara, Araştırma yay., 2002; Çalıkçı, “Hz. Peygamber'in Ebeveyni Hakkında Yazılan Arapça Eserler”.

⁹⁴ Abdürrezzâk b. Hemmâm, **Tefsîru Abdürrazzâk**, Thk.: Dr. Mahmud Muhammed Abduh, 3 c., Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998, C: II, s. 292.

⁹⁵ Semiramis Çavuşoğlu, “Kadızedeliler” **DİA**, 2001, XXIV, 100-102. XVII.

⁹⁶ Çalıkçı, **a.g.e.**, s. 22-30.

⁹⁷ İhsan Şenocak, “Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) Ebeveyni'nin Uhrevî Durumu”, **İnkışâf İlim ve fikir Dergisi**, Kış/Bahar, 2008-2009, Sayı 10, s. 14-20.

düşünen bilginler ise nakli verileri olduğu ve buldukları gibi kabul etmeyi uygun bulmuşlardır.⁹⁸

Hız. Peygamber'in ebeveyni bi'setten önce yaşamış ve vefat etmişlerdir. Bu konuda bir ihtilaf yoktur. Kelâmî disiplinde nübüvvet gelmeden vefat edenlerin dinî sorumlulukları 'Fetret'⁹⁹ bahsi altında incelenen bir konu olmasına rağmen bahse konu olan zatların Hız. Peygamber (s.a.s.)'e birinci derecedeki yakınlıkları sebebiyle müstakil olarak ele alınıp tartışılmıştır.

İslâm bilginleri fetret döneminde yaşayanların dinî durum ve sorumluluklarını üç guruba ayırarak değerlendirmişlerdir.

- a. Hız. İsa ve Hız. Muhammed (a.s.)'ın dönemleri arasında yaşayıp bir peygamberin davetinden haberdar olamayanlar,
- b. Hız. Peygamber'in ebeveyninin dinî durumları,
- c. Bülûğ çağına erişmeden ölen çocukların dinî durumları¹⁰⁰

Ayrıca Ebeveyn-i Rasûl'ün dini-uhrevî durumları konusunda da temelde üç farklı görüş benimsenmiştir.

a. Hız. Peygamber'in anne ve babası ehl-i necattır, diyenler:

Bu âlimler, onların necatlarını, ya fetret ehli oldukları ya Hanif oldukları ya da Allah'ın (c.c.) Efendimiz (a.s.) hürmetine onları diriltip Hız. Peygamber'e iman ettikleri gerekçesine bağlarlar.¹⁰¹

b. Hız. Peygamber'in anne ve babasının ehl-i nâr olduğunu savunanlar:

Şirk üzere ölenler için istiğfar edilemeyeceği, şirkin affedilmeyeceği, diriltilmiş olsalar bile ölüm sonrası hakikatlerini gördükten sonra imanın işe yaramayacağı fikri üzerinden konuya yaklaşır.¹⁰²

⁹⁸ Geniş bilgi için bkz.: Akçay, **a.g.e.**, s. 140; Çalıkçı, **a.g.e.**, s. 22.

⁹⁹ "Hız. İsa ile Hız. Muhammed arasında geçen tebliğsiz dönem için kullanılır. Bu dönemde yaşayan topluluklara da 'fetret ehli' denir." Metin Yurdagür "Fetret" **DİA**, yıl: 1995, XII, 475-480.

¹⁰⁰ Yurdagür "Fetret" **DİA**, yıl: 1995, XII, 475-480.

¹⁰¹ Mustafa Akçay, **a.g.m.**, s. 3

c. Tarafsız kalanlar:

Bir kimsenin küfrü ve imanı hakkında hüküm verebilmek için yakın derecesinde delil olması gerektiği, Ebeveyn-i Rasûl'ün uhrevî durumları hakkında varit olan nasların âhâd olduğu, âhâd haberle herhangi bir kimsenin iman veya küfrüne hükmolunamayacağı, ayrıca onlar fetret ehli olmaları hasebiyle durumlarını en iyi Allah'ın bileceği, ayrıca Hz. Peygamber'in aziz ruhunu incitmemek gerektiği fikri üzerinden konuya yaklaşırlar.¹⁰³

Görüldüğü üzere tarihi süreç içerisinde müslümanlar bu konuda üç ayrı yol tutmuştur. Ancak bu üç gurup içerisinde İslâm âlimlerinin çoğunun, oğlunun nübüvvetine yetişemeyen Abdullah ve Âmine'yi “fetret ehli” statüsünde kabul ederek, ahirette kurtuluşa erebilecekleri yönünde baskın bir kanaate sahip olduklarından söz edilmiştir.¹⁰⁴ Ehl-i Fetret olması yanında Âmine'nin Hz. Peygamber'in özel duasına mazhar olduğu ihtimali üzerinde de durulmuştur.¹⁰⁵

Ebu Hanife'ye nispet edilen *el-Fıkhu'l-Ekber* adlı eseri bir kenara bırakacak olursak, bu konuda yazılan ilk müstakil eser “*Kitâbun fî Ahvâli Vâlideyi'r-Rasûl*” adıyla Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî'ye (ö. 505/1111) nispet edilen bir risaledir.¹⁰⁶ Bu risaleler tabiatıyla konuyu kelâmî bir problem olarak ele alıp işlemektedirler. Biz ise bu kaynaklarda serd edilen akli ve nakli tartışmalara girmeden, kaynaklarımızda yer alan nakiller bağlamında konuyu işlemeye gayret edeceğiz. Zira Gazâlî öncesi ve sonrasında Hadis otoritelerinin ilgili rivayetlere seçtikleri aşağıda inceleyeceğimiz başlıklar, tartışmanın ilk asırdan beri köklerini görmeye ve konuyla alakadar olan bilginlerin bu hususta oluşan algılarını tespit etmeye yetmektedir.

¹⁰² Bkz. Akçay, a.g.e., s. 236; Yurdagür “Fetret” **DİA**, yıl: 1995, XII, 475-480.

¹⁰³ Çalıkçı, a.g.e., s.21-22.

¹⁰⁴ Bkz. Yurdagür “Fetret” **DİA**, yıl: 1995, XII, 475-480.

¹⁰⁵ Topaloğlu “Âmine” **DİA**, yıl: 1991, III, 63-64.

¹⁰⁶ Akçay, a.g.e., s. 236.

2.2.1. Abdullah'ın Dinî İnancı ve Uhrevi Durumu

Tarih kaynaklarında, Abdullah ve Âmine'nin tercih ettikleri dinî inançlarına dair açık ve güçlü bir delil bulunmamakta, aksine birbiriyle çelişik rivayetlere rastlanmaktadır. Ancak onların risâlet öncesinde Mekke'de yaşamış olmaları, tabii olarak Mekke halkı ile aynı inancı paylaştıkları ihtimalini düşündürmüştür. Bu nedenle kimi araştırmacılar Abdullah'ın, babası ile aynı inancı paylaştığı,¹⁰⁷ Abdülmuttalib'in ise, Hubel putunun yanında ok çekmesi, Rasûlullah (s.a.s.) doğduğunda onu alıp Hubel putunun yanına götürmesi¹⁰⁸ ayrıca oğullarına Abdüluzza ve Abdümenaf isimlerini vermesi hususlarını göz önünde bulundurarak, onun şirk inancına sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Onların Tevhid inancına mensup olabileceklerine delâlet eden diğer nakillere gelince, bunları sırf Hz. Peygamber'in dedesi ve babası olmaları hasebiyle onu (s.a.s.) üzmemek, şeref ve izzetini âli tutmak ve onların ateşten kurtulmalarını temenni etmekten ibaret yakıştırmalar olarak değerlendirmişlerdir.¹⁰⁹

Diğer hususlarda olduğu gibi Abdullah'ın inancı konusunda da kaynaklar hem farklı hem de birbirine zıt bilgiler nakletmişlerdir. Bu farklılık nedeniyle leh ve aleyhte görüş belirtenler olmuştur. Burada öncelikle Abdullah'ın, babası ile aynı inancı paylaştığı iddiasından hareketle Abdülmuttalib'in dinî tercihi konusunda naklolunanları görmeye çalışmak uygun olacaktır.

İbn İshâk'ın, "Rasûlullah (s.a.s.) doğduğunda Abdülmuttalib onu alıp Hubel putunun yanına götürdüğü"¹¹⁰ rivayetini, İbn Hişâm "...Abdülmuttalib onu alıp Kâbe'nin içine soktu ve burada Allah'a şükredip dua ettiği"¹¹¹ şeklinde nakletmiş, Hubel'den söz etmemiştir. İbn Sa'd, İbn Hişâm'ın naklini tercih etmiştir. Naklettiği şu haber ise bu tercihinin gerekçesini gösterir niteliktedir. "Bir gün Abdülmuttalib, Rasûlullah'a bakan Ümmü Eymen'e, "Ey Bereke! Oğlumdan gafil olma. Ben onu birkaç çocukla birlikte Sidre'de gördüm. Kitap ehli, oğlumun bu ümmetin peygamberi

¹⁰⁷ Azimli, **a.g.e.**, s. 48

¹⁰⁸ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁰⁹ Azimli, **a.g.e.**, 42.

¹¹⁰ İbn İshâk, **a.g.e.**, s. 45.

¹¹¹ İbn Hişâm, **a.g.e.**, I, 160.

olduğunu söylüyorlar.”¹¹² demiştir. Bu ifadeler onun torununun risaletinden haberdar olduğu ve İbrahim (a.s.)’ın dininden bilebildiği kadarıyla yaşama gayreti içinde olabileceğine bir işaret sayılsa da bunlar onun inancını tahdit ve tespit etmeye kâfi bulunmamıştır. Zira Abdülmuttalib’in hayata veda ettiğiindeki dinî inancı konusunda Buhârî ve Müslim’in rivayet ettiği Ebû Tâlib’e son nefesinde Ebû Cehil’in yönelttiği “أترغب عن ملة عبد المطلب / يا أبا طالب، أترغب عن ملة عبد المطلب” sorusu daha açıklayıcı görünmektedir.¹¹³ Bunu ileride Zehebî’nin de nakledeceği Ebû Nuaym’ın şu nakli de desteklemektedir. “Allah Rasûlü’nü davasından vazgeçirmek için Kureyş’in görevlendirdiği Utbe b. Ebî Rebîa Hz. Peygamber’e şu soruları yöneltir: “Ey Muhammed! Sen mi daha hayırlısın (baban) Abdullah mı? Sen mi daha hayırlısın Abdülmuttalib mi? Sen mi daha hayırlısın Hâşim mi? Allah Rasûlü her seferine sükût eder. Utbe sözleriyle incitmeye “Şayet sen onların senden daya hayırlı olduklarını iddia ediyorsan, onlar senin ayıpladığın ilahlara kulluk etmişlerdi....” diyerek devam eder.¹¹⁴ Görüleceği üzere bu rivayette Abdullah’ın Mekke halkının inancını paylaştığı anlaşılmaktadır.

Beyhâkî, İbn Kesîr ve Makrizî, Rasûlullah (s.a.s.) doğduğunda Abdülmuttalib’in onu alıp Hubel putunun yanına mı yoksa Kâbe’ye mi götürdüğü meselesinde İbn İshâk’ın naklini esas almışlardır.¹¹⁵ Kısacası Siyer bilgileri buradaki şirk emaresi üzerinde ihtilaf etmişlerdir.

Beyhakî *Delâilü’n-Nübüvve* adlı eserinde, Ahmed b. Hanbel¹¹⁶ ve Nesâî’nin¹¹⁷ tahrir ettiği, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kadınlara cenazeyi takiben kabre kadar gitmeyi yasakladığı hadisinde kızı Fatıma’ya “*Şayet cenazeyi takiben kabre*

¹¹² İbn Sa‘d, **a.g.e.**, I, 118.

¹¹³ Buhârî, Cenâiz, 80; Müslim, İman 39.

¹¹⁴ Ebû Nuaym, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 230.

¹¹⁴ Belâzürî, **a.g.e.**, 96; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, III, 62.

¹¹⁵ Beyhakî, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 112; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-nihâye**, II, 264; Makrizî, **a.g.e.**, IV, 64.

¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XI, 137, H.No: 6574.

¹¹⁷ Nesâî, **Sünen**, Cenâiz, 27, H.No: 1880. Thk.: Abdülfettah Ebû Gudde, 8 c., Halep, Mektebetü’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, 1986. Nesâî, ravilerden Raiba b. Yusuf için “zayıf” hükmünü vermiş, Buhârî, birçok Münker rivayeti var, demiştir. Bkz.: İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, II, 281.

gitseydin, babanın dedesi cennete girene dek cennete giremezdin”¹¹⁸ buyruğunu değerlendirirken düşüncesini şöyle dile getirir: “Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) ana babası ve dedesi uhrevî olarak nasıl küfür sıfatı ile vasıflanmasın ki?! Zira onlar ölene dek puta tapmışlardı da İsa (a.s.)’ın dinine girmemişlerdi. Onların bu durumu ise Hz. Peygamber’in nesebini (çirkinlikle) yaralamaz. Çünkü kâfirlerin nikâhı sahihtir. Görmez misin ki İslâm ile müşerref olan karı kocanın nikâh akdini yenilemesi veya boşanmaları gerekmemektedir...”¹¹⁹ Beyhakî bu düşüncesiyle, hadiste Abdülmuttalib’ten söz edilmesine rağmen Abdullah ve Âmine’nin dinî inancı konusunda kesin bir kanaat ortaya koymuştur. Ayrıca cahiliye döneminde örfü uygun olarak kıyılan nikâhların İslâm’da da geçerli olduğu, zira İslâm’a giren müşrik veya kâfir bir karı kocanın, Müslüman olunca yeniden nikâh kıymasının gerekli olmadığını söyleyerek, Hz. Peygamber’in “*Ben Âdem’den beri nikâhtan geldim, zinadan değil*”¹²⁰ hadisine bakarak, Ebeveyn’in Müslüman olduklarının çıkarılamayacağını söylemiştir.

Bu konunun ilgi çeken ve Ebeveyn’in inançlarını tespit konusunda gündeme gelen metinler arasında hem Abdullah’ın¹²¹ hem de Abdülmuttalib’in, İbn Sa’d’ın üstte zikrettiğimiz Ümmü Eymen hadisinde olduğu gibi,¹²² soylarından bir peygamber geleceğinden haberdar olduğunu¹²³ haber veren nakiller de bulunmaktadır. Örneğin Süheylî, “Hz. Peygamber’in “أنا النبي لا كذب ... أنا ابن عبد المطلب” / *Ben peygamberim yalan yok, ben Abdülmuttalib’in oğluyum*” sözünde kendisini babasına değil de dedesine nispet etmesinin gerekçesi olarak; Abdülmuttalib’in soyundan bir peygamber geleceğine dair gördüğü rüyası ve Haham ve Rahiplerin ona

¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XI, 137, H.No: 6574; Nesâî, **Sünen**, Cenâiz, 27, H.No: 1880. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, II, 281.

¹¹⁹ Beyhakî, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 193; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, II, 281.

¹²⁰ Abdürrezzâk b. Hemmâm, **Musannef**, Meğâzî, 1, VII, 303, H.No: 13273; İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938), **Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm li İbn Ebî Hâtîm**, Thk. Es’ad Muhammed Tayyib, 10 c., Memleketü’l-Arabiyyetü’s-Suudiyye, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1998, C: VI, s. 1917; İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849), **el-Musannef fi’l-Ehâdis-i ve’l-Âsâr**, Thk.: Kemâl Yusuf el-Hût, 7 c., Riyad, Mektebetü’r-rüşd, 1988, C: VI, s. 303, HNo.: 31641.

¹²¹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, II, 277.

¹²² İbn Sa’d, **a.g.e.**, I, 118.

¹²³ Ebû Nuaym, **Delâilü’n-Nübüvve**, I, 95, 165; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, II, 329; Makrîzî, **İmtâü’l-esmâ**, I, 14, IV, 36.

bu gerçeği haber vermesinin Mekkelilerce biliniyor olduğu için, şüpheleri izale etmek kastıyla ‘işte o dedeme müjdelenen nebi benim’ demek için ‘dedemin oğluyum’ buyurduğu” şeklinde bir yorum yapmaktadır.¹²⁴ Süheylî’nin bu yorumunda, Beyhakî’nin tam zıddına Ebeveyn-i Rasûl’un ehl-i necat olduklarına dair bir îma bulunmakta olup, onun bu yaklaşımı Ebeveyn’in ile ilgili diğer konulardaki olumlu tavrının devamı niteliğindedir.¹²⁵ Görüldüğü üzere hicri V ve VI. yy.’da yaşamış iki âlim birbirinden taban tabana zıt görüşler benimsemiştir.

İbn Kesîr “*Şayet cenazeyi takiben kabre gitseydin, babanın dedesi cennete girene dek cennete giremezdin*” rivayetini değerlendirirken, “Şia’nın iddiasının hilafına Abdülmuttalib ve oğlu Ebû Tâlib cahiliye dini üzerine ölmüştür.” yorumunu yapmaktadır.¹²⁶ Yine İbn Kesîr, Hz. Âişe’den gelen bir rivayette, amcası Ebû Leheb’in Allah Rasûlü’ne “Abdülmuttalib’in yeri neresidir?” diye sorduğunu, Hz. Peygamber’in de “*O kavmi ile beraberdir.*” diye cevap verdiğini, bunun üzerine “Abdülmuttalib ateşe mi girecek” diye çıkışınca, Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) “Kim Abdülmuttalib’in öldüğü şey (inanç) üzerine ölürse o Cehenneme girecektir.” buyurduğunu¹²⁷ naklederek tercihini göstermiştir.

Abdullah’ın, babasının inancına tabi olabileceği, Abdülmuttalib’in de Mekke halkının inancını paylaştığı veya aksi yöndeki iddialar bir yana, hadis kaynaklarımızdan *Sahih-i Müslim*’in Abdullah hakkında zikredeceğimiz aşağıdaki rivayeti ise bu konudaki tartışmaların mihengi mesabesindedir. Malumdur ki Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) sağlam senetlerle ulaşılmış olan hadis-i şerifleri, müminlerin düşünce ve kabullerini şekillendiren dinin ikinci temel kaynağı konumundadır. Bir hadisin, özellikle Buharî ve Müslim’in *Sahih*’lerinde yer alması, Mütevatir mesabesinde olmasa bile ayrı bir öneme haiz kabul edilmiştir. Bu anlamda, Buharî ve Müslim’den gelen nakiller, Ebeveyn-i Rasûl’ün inançları konusunda üzerinde titizlikle durulan ve tartışmaların odağında yer alan metinler olmuşlardır. Bu nedenle Müslim’in Enes b. Mâlik (r.a.)’den yaptığı şu rivayeti önem arz etmektedir. Rivayet

¹²⁴ Süheylî, a.g.e., VII, 285.

¹²⁵ Süheylî, a.g.e., II, 90-91

¹²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, II, 281.

¹²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 134.

olundu ki: “Bir adam gelip “*Yâ Rasûlallah babam nerededir?*” dedi. Hz. Peygamber (a.s.) de “*Ateştedir.*” buyurdu. Adam dönüp gidince onu çağırdı ve “*Kuşkusuz benim babam da senin baban da ateştedir*” buyurdu.¹²⁸ Ravileri: Enes b. Mâlik (ö. 93)-Sâbit b. Eslem el-Bünânî (ö. 127)-Hammâd b. Seleme (ö. 167)-Affân b. Müslim b. Abdullah el-Bâhilî (ö. 219)- Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 235)’dir.

Müslim’in bu rivayetini, yine Enes b. Mâlik’ten, Ebû Dâvud,¹²⁹ Ahmed b. Hanbel,¹³⁰ Ebû Ya’lâ el-Mevsilî¹³¹ İbn Hibbân¹³² Ebû Avâne¹³³ ve başka Muhaddisler de rivayet etmiştir. Müslim, bu hadisi, *باب بيان أن من مات على الكفر فهو في النار، ولا* *“Küfür üzere ölen kimsenin ateşte olduğu, ona şefaatin ulaşmayacağı, akrabalarının yakınlığının o kimseye fayda sağlamayacağıın beyanı”* bâbında zikretmiştir. Bu başlık, Müslim’in *el-Câmiu’s-Sahih*’ine bâb başlıklarını koyan Nevevî’nin (ö. 676/1277)¹³⁴ konuya dair yorumunu yansıtmaması bakımından önem arz etmektedir.

İbn Hibbân’ın konu başlığı şöyledir: “*Kişi’ye, Kitab (Kur’an) ve Sünnet’in mahzurlu saymadığı şey ile Müslüman kardeşinin kalbini kazanmaya çalışmasının müstehap olması bâbı.*” Bununla İbn Hibban, hadisin aslen Abdullah’ın inancını yansıtmadığı, aksine soru soranların gönlünü almak için böyle buyrulduğu, ayrıca Cehennem’e günahkâr müminlerin de girebileceği sebebiyle, Abdullah hakkında “ateştedir” demenin mahzurlu olmayacağını îma etmiş olmaktadır.

Ebû Avâne, *Müstahrec*’inde hadisi; “*Muhammed’in şefaatiyle Ebû Tâlib’in azabının hafifletilmesi, ancak Allah Rasûlü’nün şefaatinin azaptan tamamen kurtulması için ona ulaşamayacağı, Allah’ın onu azaptan kurtarmayacağı ve küfür üzere ölmüş bir kâfire iyiliklerinin fayda sağlamayacağı bâbı*” başlığı altında

¹²⁸ Müslim, İman 203.

¹²⁹ Ebû Dâvud, Sünnet, 18, H.No: 4718.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXI, /332. H.No: 13834

¹³¹ Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî (ö. 307/919), **Müsned-i Ebî Ya’lâ**, Thk.: Hüseyin Selim Esed, 13 c., Dimeşk, Dâru’l-Me’mûn li’t-türâs, 1984, C: VI, s. 229, H.No: 3516.

¹³² İbn Hibbân (ö. 354/965), **Sahîhü İbn Hibbân bi Tertîbi İbn. Belbân**, Thk.: Şuayb Arnavut, 18 c., Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 1993, C: II, s. 240, H.No: 578

¹³³ Ebû Avâne e-İsferâyînî, Ya’kub b. İshâk b. İbrâhîm (ö. 316/929), **Müstahrecu Ebî Avâne**, Thk.: Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî, 5 c., Beyrut, Dâru’l-Ma’rife, 1998, C: I, s. 93, H.No: 289

¹³⁴ M. Yaşar Kandemir “el-Câmiu’s-Sahîh” **DİA**, yıl: 1993, VII, 124-129.

zikretmiştir. Hadisi bu başlık altında zikretmekle ‘baba’dan kastın Abdullah değil Ebû Tâlib olduğunu ve şefaatin ona fayda sağlamayacağı, çünkü İslâm’ın tebliğinin kendisine ulaşmış olduğu fikrine işaret etmiş olmaktadır. Doğrusu Hadis İmamlarının seçtikleri bâb başlıkları, süre gelen tartışmadaki hem farklı kanaatleri hem de zaman içerisinde Ebeveyn hakkındaki algının şekillenmesinde üstlendikleri rolü göstermeleri açısından önem arz etmektedir.

Ahmed’in yine Enes b. Mâlik’ten ikinci bir rivayeti ise “...Allah Râsûlü Adamın yüzündekini (hoşnutsuzluk/üzüntü) görünce, “Kuşkusuz benim babam da, senin baban da ateştedir.” lafzıyla gelmiştir.¹³⁵ Ahmed’in ricali şöyledir: Enes b. Mâlik (ö. 93)- Sâbit b. Eslem el-Bünânî (ö. 127)-Hammâd b. Seleme (ö. 167)- Vekî’ b. Cerrah (ö. 196). Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inin Muhakkiklerinden Şuayb el-Arnâvut bu rivayete şu notu düşmüştür: “Bu hadisin ravileri, Hammâd b. Seleme hariç Şeyhayn’ın ravileri olup güvenilir, sika kimselerdir. Hammâd, Müslim’in ricalindendir ve bu lafızla tek kalmıştır.¹³⁶ Yani Garib hükmündedir.

Süheylî’nin *Ravzu’l-Ünf*’te¹³⁷ ve Muhakkik Şuayb el-Arnâvut’un *Müsned*’de¹³⁸ işaret ettiği ve Suyûtî’nin “*Mesâlikü’l-Hunefâ*” adlı eserindeki kavline göre Enes b. Mâlik rivayetinin Hammâd b. Seleme tarikinden başka Ma’mer b. Râşid (ö. 153/770) tariki de olup, “*Benim babam da cehennemdedir.*” ifadesi yerine “*Nerede bir müşrik kabri bulursan onu cehennemle müjdele*” ibaresi yer almaktadır.¹³⁹ Bu tarik, ilki ile çelişmektedir. Abdullah’ın inancı konusunda oluşacak olumsuzluğu bertaraf etmesi açısından da önem arz etmektedir. Ancak biz araştırmamızda işaret edilen Ma’mer tarikine ulaşamadık. Bununla beraber ilgili rivayet İbn Mâce’den gelen şu hadis ile lafızları örtüşmektedir: Nebî (s.a.s.)’e bir arabî gelir ve “*Yâ Rasûlallah! Babam akrabalık hukukunu muhafaza eden, şöyle şöyle hayırları olan biriydi. O şimdi nerededir?*” diye sorar. Hz. Peygamber de “*Cehennemde*” buyurur. Adam sanki bu sözden bir şey bulmuş, hoşlanmamış gibi

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIX, /228. H.No: 12192.

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIX, /229. H.No: 12192

¹³⁷ Süheylî, **a.g.e.**, II, 121.

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIX, /229. H.No: 12192.

¹³⁹ Suyûtî, **Mesâlikü’l-Hunefâ fî Valideyyi’l-Mustafâ**, Thk.: Muhammed Züneyhim Muhammed Azb, Kahire, Dâru’l-Eman, 1993, s. 73.

“Peki, yâ Rasûlallah senin baban nerededir?” diye sorar. Hz. Peygamber ona: “Nerede bir müşrik kabri bulursan onu cehennemle müjdele” demiştir. Adam daha sonra Müslüman olur ve “Rasûlullah her ne zaman bir müşrik kabrine uğrarsam onu cehennemle müjdelemem gibi zor bir işle beni mükellef tuttu” derdi.”¹⁴⁰ İbn Mâce'nin ricali şöyledir: Abdullah b. Ömer (ö. 74)-Sâlim b. Abdullah b. Ömer (ö. 185)- İbn Şihab ez-Zührî (ö. 125)- Yezid b. Hârûn (ö. 206)-Muhammed b. İsmail b. el-Bahterî el-Vâsîfî (ö. 258). Bu rivayetin son kısmında lafız farklıdır. Hz. Peygamber'in babasının uhrevî durumu hakkında bilgi verilmemiştir. İbn Mâce Muhakkiki Muhammed Fuad Abdülbaki, hadisin isnâdının sahih olduğunu söylemiştir. Söz konusu edilen bu hadis, İbn Mâce'nin lafzıyla daha birçok kaynakta ve farklı tariklerle de gelmiştir.¹⁴¹ Bunlardan Ma'mar b. Râşid'in Zührî'den rivayet ettiği hadiste Allah Rasûlü bedevîye önce “Baban cahiliye de mi öldü?” diye sormuş adam “Evet” deyince, sonra Hz. Peygamber “baban ateştedir” demiştir.¹⁴² Kısacası Ma'mer b. Râşid rivayetini destekleyen birçok nakil bulunmaktadır.

Hadisin Müslim rivayeti esas alındığında “ateşte” lafzının Abdullah'ın ehl-i nâr değil ancak belki hataları sebebiyle günah sahibi bazı müminlerin karşılaşacağı veçhile ehl-i sünnetçe kabul edilen kabirdeki durumuna da hamledilebilmesi mümkündür. Ancak bu ihtimal üzerinde durulmamıştır. Her biri de Sahih lakin lafız ve içerik olarak farklı hatta çelişik olan bu rivayetleri eleştiren Süheylî, bu nakilleri delil alıp da bir Müslüman'ın Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) ebeveyni için kâfir demesinin doğru olmadığını, bir hadis-i şerifte “Ölülere söverek dirilere eza etmeyiniz”¹⁴³ buyrulduğu, bunun Hz. Peygamber'e eziyet anlamı içerdiği, Allah Rasûlü'ne eziyetin de Ahzab sûresi 75. âyet-i celilesi ile haram kılındığı uyarısında bulunur.¹⁴⁴ Bu yorumu onun tercihini açıkça göstermektedir.

¹⁴⁰ İbn Mâce, Cenâiz, 48, H.No: 1573.

¹⁴¹ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî (ö. 292/905), **el-Müsned (el-Bahru'z-Zehâr)**, Thk.: Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah, 18 c., Medine-i Münevvera, Mektebetü'l-Ulûmu ve'l-Hikme, 2009, C:III, s. 299, H.No: 1089; Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, I, 145, H.No: 326.

¹⁴² Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve el-Basrî es-San'ânî (ö. 153/770), **el-Câmi'**, Thk.: Habîbürrahman el-A'zamî, 11 c., Pakistan, Meclisü'l-İlmî, 1982, C: X, s. 454, H.No.: 19687.

¹⁴³ Fâkihî, **a.g.e.**, III, 123.

¹⁴⁴ Süheylî, **a.g.e.**, II, 121.

Burada tartışmaya yön veren, Âmine bölümünde uzunca değineceğimiz Buhârî,¹⁴⁵ İbn Şâhin,¹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, Hâkim, ve Ebû Nuaym'ın da yakın lafızlarla naklettikleri¹⁴⁷ Bezzâr'dan da bir rivayet bulunmaktadır ki “Ensar'dan bir genç Allah Rasûlü'ne “*Yâ Rasûlallah! Allah annen ya da ebeveynin hakkında sana bir vaatte bulundu mu?*” diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.s.): “*(Ben mahşer gününde ebeveynim hakkında) Rabbimden ne istersem ve beni her ne konuda ümitlendirmiş ise (vereceğini vaad etti.) Zira ben o gün Makam-ı Mahmûd'a sahip olacağım...*” buyurur.¹⁴⁸ Burada Ebeveyn-i Rasûl'ün ahirette şefaate mazhar olup ehl-i necat olacakları anlatılmaktadır.

Abdullah'ın dinî inancını gösteren deliller ve bunlara bağlı tartışmalar bunlarla sınırlı değildir. Yine bazı âyetlerin sebep-i nüzulleri ile bu hususta varid olan hadis-i şerifler de bizlere önemli bilgiler vermektedir. Bu bağlamda tarih ve tefsir kaynaklarımızda özellikle dört âyet-i kerimenin Ebeveyn'le ilişkili olarak inzal olduğu söylenmiştir. Bilginlerin bu âyetler etrafında yaptıkları yorumlar, sonraki asırlarda onların uhrevi durumunun tartışıldığı tüm kaynakların vazgeçilmez materyallerinden olmuştur.

Bu söz konusu âyetler Tevbe sûresi 113 ve 114, Bakara sûresi 119 ve Şuara sûresi 219. âyet-i kerimeleridir.

Tevbe sûresi 113 ve 114'te “*Kendilerinin cehennemlik oldukları belli olduktan sonra akraba bile olsalar müşrikler için mağfiret dilemek, peygambere ve iman edenlere yakışmaz. İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi ise, sadece ona verdiği bir sözden dolayıdır. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Şüphesiz ki İbrahim, çok içli ve yumuşak huylu bir kimseydi.*” buyurulur.

¹⁴⁵ Buhârî, **Tarihu'l-Kebîr**, IV, 72, H.No: 1995.

¹⁴⁶ İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî (ö. 385/996), **Nâsihu'l-Hadis ve Mensûhuhu**, Thk.: Semîr b. Emîn ez-Züheyri, y.y., Mektebetü'l-Menâr, 1998, s. 489, H.No: 655.

¹⁴⁷ Hâkim, **a.g.e.**, II, 396, H.No: 3385; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, VI, /328. H.No: 3787; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), **Ma'rifetü's-Sahabe**, Thk.: Âdil b. Yusuf el-Azâzi, 7 c., Riyad, Dâru'l-Vatan, 1998, C: VI, s. 3066, H.No: 7090.

¹⁴⁸ Bezzâr, **el-Müsned**, IV, 339, H.No: 1534.

Taberî'nin *Câmiu'l-Beyan*'da verdiği birçok farklı nakle göre bu âyetin nüzûl sebebi üzerinde ihtilaf edildiği görülmektedir.¹⁴⁹ Hadis, Siyer, Tarih ve Tefsir kaynaklarında bu âyetin nüzûl sebebi ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in babası için Allah'tan istiğfarda bulunması ile annesinin kabrini ziyaret edip onun için istiğfar etmek istemesi hadiseleri öne çıkar. Tabii ki bu istiğfar talebi İbrahim (a.s.)'ın babası için yaptığı istiğfara kıyas edileceğinde, dolaylı olarak Abdullah'ın inancı konusunda da bir bilgi vermiş olacaktır.

Taberî'nin Katade'den gelen bir rivayetinde Ashâb Allah Rasûlü'ne, geçmişte babalarının iyilik yapan insanlar olduğunu anlatıp, onlar için istiğfar edelim mi diye sorunca Hz. Peygamber olumlu karşılar ve “*Evet edin, İbrahim nasıl babası için istiğfar etti ise ben de Allah'a kasem olsun babam için Allah'tan af dileyeceğim*” der de, bu âyetler inzal olur.¹⁵⁰ Böylece hem Hz. Peygamber hem de tüm mü'minlerin bu davranıştan vazgeçtikleri nakledilir.¹⁵¹ Yani Allah Rasûlü'ne (a.s.) babası için af dileme izni verilmez. Kanaatimizce, hayatta olmayan kimseler, hayatta iken kendisi için istiğfar edilen bir kimseye kıyas ediliyor olması sebebiyle bu rivayette bir sorun belirmektedir. Zira kaynaklar özellikle İbrahim (a.s.)'ın babası ölünce istiğfarı terk ettiğine işaret etmiştir.¹⁵²

Bakara Sûresi 119. âyet-i kerimesinde ise “*Biz seni gerçekten müjdeleyici ve korkutucu bir peygamber olarak gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin.*” buyurulmuştur. Bu âyetin nüzûl sebebi olarak Abdürrezzâk b. Hemmam es-San‘ânî (ö. 211/826-27) *Tefsîr*'inde Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) üç kez “*Keşke anne ve babam ne yaptılar (veya onlara ne yapıldı, nasıl hükümlundular) bilebilseydim.*” buyurduğunu, sonra da bu âyetin inzal olduğunu rivayet eder. Ayrıca âyet nazil

¹⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 509-511.

¹⁵⁰ Taberî, *a.g.e.*, XIV, 513, H.No: 17333; Sa‘lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim, Ebû İshâk (ö. 427/ 1035), *el-Keşf ve'l-Beyân an tefsîri'l-Kur‘ân*, Thk.: Muhammed b. Âşûr, 10 c., Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2002, C: V, s. 101.

¹⁵¹ Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî (ö. 103/721), *Tefsîru Mücâhid*, Thk.: Dr. Muhammed Abdüsselâm Ebu'n-neyl, Mısır, Dâru'l-fikr, 1989, s. 205

¹⁵² Taberî, *a.g.e.*, XIV, 523. İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsâ el-Mürri el-Kurtubî (ö. 399/1008), *Tefsîru'l-Kur‘âni'l-Azîz*, Thk.: Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe-Muhammed b. Mustaf el-Kenz, 5 c., Kâhire, el-Fâruk'ul-Hadîsetü, 2002, C: II, s. 235.

olduktan sonra Allah Rasûlü (s.a.s.) vefatına kadar bir daha bu konuda bir şey konuşmaz.¹⁵³

Bu hadisi, İbn Vehb (ö. 197/813)¹⁵⁴ ve Ebû Saîd İbnü'l-A'rabî (ö. 341/952),¹⁵⁵ Muhammed b. Ka'b el-Kurezî'den rivayet etmiştir. Taberî de iki farklı tarikle rivayet etmiştir.¹⁵⁶ Ebü'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983) ise *Bahru'l-Ulûm*'da hadisi “لَيْتَ شِعْرِي مَا فُعلَ بِأَبِيَّ” fazıyla meçhul olarak yine Muhammed b. Ka'b el-Kürezî'den nakletmiştir.¹⁵⁷ Ravi Muhammed b. Ka'b el-Kurezî Rasûlullah zamanında doğmuşsa da sohbeti yoktur ve Tabiîn'in büyüklerinden sayılmıştır.¹⁵⁸ Suyûtî de sebep-i nüzul olarak zikredilen söz konusu hadisi muteber hadis kitaplarının rivayet etmediğini, sadece hadisin bazı tefsirlerde Munkatı senetle yer aldığını, böyle bir hadisle de istidlal edilemeyeceğini söylemiştir.¹⁵⁹

Kaynak olarak yararlandığımız *Taberî Tefsiri*'nin Muhakkiki Ahmed Muhammed Şâkir, her iki hadisin de Mürsel olduğunu, zira Muhammed b. Ka'b el-Kürezî'nin Tabiîn olduğunu, Mürsel ile amel edilemeyeceğini, ayrıca hadislerde iki zaaf bulunduğunu, biri senette kopukluk diğeri de ravilerinden Musa b. Ubeyde'nin Mizzî'nin tespitiyle aşırı Zayıf¹⁶⁰ bir râvi olduğu, öyle ki Buhârî, İbn Ebî Hâtim, Ahmed b. Hanbel ondan hadis alnamayacağını, rivayetlerine Münker hükmü verdiklerini nakleder.¹⁶¹ Yani istidlal olunamayacak bir rivayet olduğunu belirtmişler, el-Harbî (ö. 285/899), de bu hadisi, *Garîbü'l-Hadis* adlı eserinde zikretmiştir.¹⁶² Taberî aynı rivayeti bir de Dâvud b. Ebî Âsım tariki ile “*Keşke anne*

¹⁵³ Abdürrezzâk b. Hemmâm, **Tefsîru Abdîrrezzâk**, II, 292.

¹⁵⁴ İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısrî (ö. 197/813), **Tefsîru'l-Kur'ân mine'l-câmi'**, Thk.: Miklos Muranyi, 3 c., Almanya, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003, C: I, s. 102.

¹⁵⁵ Ebû Saîd İbnü'l-A'rabî, **Mu'cemü İbnü'l-A'rabî**, I, 394, H.No: 736.

¹⁵⁶ Taberî, **a.g.e.**, II, 558, H.No: 1875

¹⁵⁷ Ebü'l-Leys es-Semerkindî, **a.g.e.**, I, 89.

¹⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, **el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe**, Thk.: Âdil Ahmed Abdülmevcud, 8 c., Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994, C: VI, s. 273.

¹⁵⁹ Suyûtî, **Mesâlikü'l-Hunefâ**, s. 73.

¹⁶⁰ Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman (ö. 742/1341), **Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-Ricâl**, Thk.: Dr. Beşşâr Avad Maruf, 35 c., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1980, C: XXIII, s. 50.

¹⁶¹ Taberî, **a.g.e.**, II, 558.

¹⁶² Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk b. İbrâhîm el-Harbî (ö. 285/899), **Garîbü'l-Hadis**, Thk.: Süleyman Muhammed İbrâhîm el-Âyid, 3 c., Mekke, Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1984, C: I, s. 144.

ve babam neredeler bilebilseydim” lafzıyla rivayet eder. Ancak bu rivayet de Mürsel’dir.¹⁶³

İmam Matürîdî ve İbn Ebû Zemenîn, âyetin son kısmında “لَا تُسْأَلُ” fiilini “لَا تُسْأَلُ” şeklinde kıraat edenler olduğunu ve bu durumda âyetin anlamı “Sen onların hâlerinden sormazsın/sormayacaksın” demek olduğunu, zira bu âyetin, Nebî (a.s.)’ın babasının hâlini Cibril’den sorup öğrenmek istemesi üzerine indiğini söylerlerken,¹⁶⁴ Mâverdî (ö. 450/1058) “Medineli Kıraat bilginlerinin bu âyeti عن تَسْأَلُ şeklinde cezimle okuduklarını veya “تَسْأَلُ” kıraatının te’villerinden birinin cezimli okunması olduğunu,¹⁶⁵ bu durumda da âyetin anlamının ‘onların hâlerinden sorma!’ şeklinde bir yasaklık içerdiğini” zira Allah Rasûlü’nün “*Anne babam ne yaptılar keşke bilebilseydim.*” dediğini söylemiştir.¹⁶⁶ Râgıb el-İsfahânî “Bu âyetle, Allah (c.c.), geçmişte kalmış olan ve hakkında bilgi vermediği hususların peşine düşme konusunda Rasûlü’nü nehyetmeyi” murat etmiştir, demektedir.”¹⁶⁷ Kısaca Bakara Sûresi 119. âyetin sebab-i nüzulü olarak bazı kaynaklara yer alan rivayetler de, hakkında birçok ihtilaf bulunan problemlili nakillerden sayılmıştır.

Konumuzla ilgili olduğu düşünülen diğer bir âyet olan **Şuara Sûresi 219. âyet-i kerimesinde** “وَتَقَلُّبِكَ فِي السَّاجِدِينَ / *Secde edenler arasında dolaşmanı da görüyor.*” buyrulur.

Mâverdî (ö. 450/1058), bu âyet için yapılan te’vîlatı şu altı madde de toplamıştır.

¹⁶³ Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî (ö. 761/1359) **Câmiu’t-tahsîl fî ahkâmi’l-merâsîl**, Thk.: Hamdi Abdülmecîd es-Selefî, Beyrut, Âlemü’l-kütüb, 1986, s. 173.

¹⁶⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (ö. 333/944), **Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Azîm Müsemmâ Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne**, Thk. Fâtıma Yusuf el-Haymî, 5 c., Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 2004, C: I, s. 87; İbn Ebû Zemenîn, **a.g.e.**, C: I, s. 174.

¹⁶⁵ Sem’ânî, Ebû’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî (ö. 489/1096), **Tefsîrü’l-Kur’ân**, Thk.: Yâsir b. İbrahim- Ğanîm b. Abbâs el-Ğanîm, 6 c., Riyad, Dâru’l-vatan, 1997, C: I, s. 132.

¹⁶⁶ Mâverdî, Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058), **Tefsîru Mâverdî, en-Nüket ve’l-Uyûn**, Thk.: es-Seyyid b. Abdü’l-Maksûd b. Abdürrahîm, 6 c., Beyrut-Lübnan, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, C: I, s. 181.

¹⁶⁷ Râgıb el-İsfahânî, Ebû’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), **Tefsîru Râgıb el-İsfahânî**, Thk. Muhammed Abdülaziz Besyûnî, Mısır, Külliyyetü’l-âdâb, Câmiatü Tanta, 1999, s. 305.

- 1- Peygamber olana/çıkana kadar bir peygamberden diğer bir peygambere intikalini görendir. (İbn Abbas'tan)
- 2- Seni namazda, rükû ve secdedeyken görendir. (Taberî'den)
- 3- Sen namazda, önündekileri gördüğün gibi ardında saf tutanları da gördüğünü (kontrol ettiğini) görendir. Mücahid'ten naklolunan bu yorumda “tekallüb kelimesi”, göz kapaklarındaki açılıp kapanma hareketlerinin tekrarı diye tefsir edilmiştir.¹⁶⁸
- 4- İşlerin ve hallerinde insanların içindeki tasarruflarını görendir. (Hasan-ı Basrî'den)
- 5- Şanının yüceliği ve vasıflarının bir peygamberin dilinden diğerine dilden dile dolaştığını görendir.
- 6- Namazını münferiden ve cemaatle kıldığın vakitteki halini görendir.¹⁶⁹

Bu âyet için felsefi-tasavvufî birçok farklı yorum yapanlar olmuştur.¹⁷⁰ Mâverdî'nin ilk yorumu olarak aldığımız, İbn Abbas'ın âyetle ilgili tefsiri, kaynaklarımızda farklı lafızla gelmiştir:

Tenvîru'l-Mikbas'ta “(Allah (c.c.) senin) Secde edenler arasında namaz ehli kimselerle rükû, secde ve kıyamda bulunduğunu görendir.” Yine aynı eserde zayıf bir kaville: *“İlk atalarının sulbünde intikal ettiğini görendir.”*¹⁷¹ İbn Sa'd'da *“(Bu ayetin anlamı), “Bir peygamberden diğer bir peygambere ta seni peygamber olarak gönderinceye kadar (babaların sulbünde) dolaşmanı görendir.”* İbn Ebû Hâtim'de *“Nebî (s.a.s.) annesinden doğana kadar peygamberlerin sulbünde intikal etmeye devam etti.”*¹⁷² Mekkî b. Ebû Tâlib'in *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye*'sinde ise *“Allah senin bir temizlikten diğerine daima temizlik içinde kalarak intikal ettiğini görür”* şekline tefsir edilmiştir.¹⁷³ Sem'ânî de âyette söz konusu edilen “secde edenler”den

¹⁶⁸ Sem'ânî, **a.g.e.**, IV, 71.

¹⁶⁹ Mâverdî, **a.g.e.**, IV, 189.

¹⁷⁰ Sülemî, Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed (ö. 412/1021), **Hakâiku't-Tefsîr**, Thk.: Seyyid Umerâm, 2 c., Beyrut-Lübnan, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, C: II, s. 83.

¹⁷¹ Ebû'l-Abbâs Abdullah b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88), **Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîr-i İbn Abbâs**, Cem eden: Muhyiddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yâkub Firuzabâdî (ö. 817), Lübnan, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, s. 315.

¹⁷² İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 25; İbn Ebû Hâtim, **a.g.e.**, IX, 2828, H.No: 16028, 16029.

¹⁷³ Mekkî b. Ebû Tâlib, **a.g.e.**, VIII, 5360.

maksadın peygamberler olduğunu, Hz. Peygamber'in tekallübü, onun dünyaya teşrif edip de bir peygamber olarak çıkana kadar peygamberler neslinden geldiğine işaret edildiğini¹⁷⁴ söyleyerek peygamberler soyundan ve temiz olarak geldiği vurgulanan üstteki yorumlara iştirak etmiştir. Ancak aşağıda görüleceği üzere tasavvufî ve Şia'nın da anlayışına yakın bir yorum daha yapılmıştır. Sûfî Müfessir Kuşeyrî (ö. 465/1072), *Letâifü'l-İşârât* adlı tefsirinde bu âyetin yorumlarından birinin “O Allah ki, senin Allah'ı hakkıyla tanıyan ve O'nu (c.c.) tanımayanlardan uzak oldukları halde hepsi Allah'a secde eden Müslüman babaların sulbünde (doğana kadar nasıl) intikal ettiğini görendir.”¹⁷⁵ şeklinde tefsir ederek Ebeveyn-i Rasûl'ün Allah'ı birleyen birer Müslüman olduklarını söylemiştir. Bu yorum Ebeveyn-i Rasûl'ü müslüman sayarak âyetin kapsamına açıkça alan ilk tefsir örneğidir. İkinci örnek de, bu yorumu biraz daha genişleterek Abdullah'ı iman dairesi içerisine dâhil eden Şii müfessir Tûsî'nin (ö. 460/1067) yorumudur. Der ki: “Bizim mezhebimizden bazı arkadaşlarımız bu âyetin anlamı hakkında ‘Allah tekallüb ile Allah Rasûlü'nün, Âdem'den, babası Abdullah'a kadar daima Allah'ı birleyen ve Allah'tan gayrisine tapmayan muvahhitlerin sırtından (sulbünden süzülerek) geldiğini haber vermektedir’ diye te'vil ettiler.”¹⁷⁶

Görüleceği üzere Abdullah'ın dinî tercihi konusunda farklı kanaatler ilk dönemlerden itibaren var olmuş, bu kanaatleri neredeyse tamamının sıhhati tartışmalı ve çelişik nakiller şekillendirmiş, ileriki dönemlerde de bu farklı kabuller bir yandan taraftar bulmaya devam ederken, diğer yandan yapılan yorumlar genişleyerek köklü tartışmalara materyal oluşturmuştur.

2.2.2. Âmine'nin Dinî İnancı ve Uhrevî Durumu

İslam âlimleri, Abdullah'ın dinî konumunu tartışırken, Tevbe sûresi 113-114 âyetlerinin sebep-i nüzullerine dair üstte aktardığımız bilgilerde de görüleceği üzere,

¹⁷⁴ Sem'ânî, a.g.e., IV, 71

¹⁷⁵ Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynü'l-İslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik (ö. 465/1072), **Letâifü'l-İşârât = Tefsîru'l-Kureysî**, Thk.: İbrâhîm Beysûnî, 3 c., Mısır, el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, C: III, s. 21.

¹⁷⁶ Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî (ö. 460/1067), **et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân**, Thk.: Ahmed Tabib Kasîr el-Âmilî, 9 c., Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, C: VIII, s. 68.

genellikle Âmine'ye dair kabullerini de birlikte ele almışlardır. Ancak konunun daha anlaşılır olması adına Âmine'nin konumunu ayrıca ele almak uygun olacaktır. Zira onun hakkında varid olan hususi metinler de bulunmaktadır.

Âmine'nin uhrevi durumu hakkında araştırmamıza yön veren metinlerden biri Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) annesinin kabrini bulmak, ziyaret etmek ve onun için istiğfar etmek istemesine dair rivayetlerdir. Tespit ettiğimiz bu bilgilerde Hz. Peygamber'in annesi Âmine için istiğfar talebinde bulunduğu lakin izin verilmediği anlatılır. Bu yasaklık Tevbe sûresinin 113 ve 114. âyetlerinin inzaliyle gerçekleşir. Bu konuda kaynaklara yansıyan nakiller şöyledir:

Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), "Hz. Peygamber Mekke'yi fethettikten sonra sahabesine, anne babasının hangisinin vefatının daha yakın olduğunu sorar.¹⁷⁷ 'Annen Âmine'dir denilir. O da: Kuşkusuz İbrahim müşrik babası için istiğfar etmişti, ben de annem için istiğfar edeceğim, der ve bu işe kast edip yönelince bu âyetler inzal oldu"¹⁷⁸ demiştir.

İbn Sa'd'ın dört senedi cem ederek yaptığı bir nakilde, Rasûlullah (s.a.s.), Hudeybiye umresinde Ebvâ köyünden geçerken,¹⁷⁹ annesinin kabrini ziyaret etmek için Allah'tan (c.c.) izin istemiş, Cenâb-ı Hak da izin vermiştir. Rasûlullah (s.a.s.) kabrin yanına gelir, kabri (n toprak ve taşlarını) elleriyle düzeltir ve yanında ağlar. Onun ağladığını gören Müslümanlar da ağlamaya başlarlar. Derken Hz. Peygamber'e niçin ağladığı sorulur da "*Şefkati beni kuşattı, ağladım.*"¹⁸⁰ buyurur.

İbn Sa'd'ın Büreyde el-Eslemî'den (r.a.) naklinde ise Âmine'nin kabrini ziyaret olayının Mekke'nin fethinde olduğu, fetih sonrası Efendimiz'in (s.a.s.) kabristana gidip duvar dibinde bulunan Âmine'nin kabrinin yanına gelip oturduğu, insanlar da onun etrafında oturdukları ve adeta bir konuşmayı dinler gibi dizildikleri,

¹⁷⁷ Nizamüddin el-Hüseyin b. Muhammed el-Kummî en-Neysâbü'rî (ö. 850 h.), **Ğarâibi'l-Kur'ân ve Rağâibi'l-Furkân**, Thk.: Şeyh Zekeriyâ Umeyrât, 6 c., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, 1971, C: III, s. 538. أي أبويه أحدث به عهداً؟ أي آخرها موتا

¹⁷⁸ Mukâtil b. Süleyman, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, Thk.: Abdullah Mahmud Şehâte, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâs, 2002, s. 199.

¹⁷⁹ İbn Cemâa, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁸⁰ İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 117.

nihayet Rasûlullah'ın (s.a.s.) ağlayarak ayağa kalktığı ve Hz. Ömer'in kendisine niçin ağladığını sorduğu haber verilir. Allah Rasûlü (s.a.s.) bu soruya: “*Bu benim annemin kabridir. Onu ziyaret etmeyi Rabbimden istedim, bana izin verdi. Onun için mağfiret talep etmeyi istedim, bana izin vermedi. Annemi hatırladım, çok duygulandım ve ağladım*” buyurdu. İbn Sa‘d kendi naklettiği bu haberi hatalı bulur. Çünkü Âmine'nin kabri Mekke'de değil Ebvâ'dadır, der.¹⁸¹ İbn Kesîr de “Fetih yılında Mekke'ye giderken Ebvâ'ya uğramıştı” demiştir.¹⁸²

İbn Main (ö. 233/848) hadisin ravilerinden Eyyüb b. Hânî için zayıf bir ravi hükmünü verse de İbn Hacer el-Askalânî'nin *Tehzibü't-Tehzib* adlı eserinde hadis otoritelerinin onu muteber saydıklarına dair kanaatleri, İbn Main'i görüşünde yalnız bırakmıştır.¹⁸³

Ezrakî'nin (ö. 250) İbn Mesud (r.a.)'den naklinde ise Hudeybiye Umresi veya Mekke Fethi'nden bahsedilmemiş ve ziyaret bir kabristanda gerçekleşmiştir. İbn Mesud (r.a.) şöyle söylemiştir: “Günlerden bir gün Nebî (s.a.s) ile çıktık da nihayet kabirlerin yanına geldik. Bize emretti de oturduk. Sonra Allah Rasûlü bir kabrin yanına varıncaya kadar kabirlerin arasında adımladı. O kabrin yanında oturdu. Orada fısıldayarak uzunca konuştu. Sonra ağlayıp sızlanarak sesi yükseldi. Onun ağlamasından dolayı biz de ağladık. Sonra Rasûlullah (s.a.s.) bize yöneldi, onu Ömer (r.a.) karşılayıp ‘Seni ağlatan nedir yâ Rasûlallah! Ağlamanız bizi ağlattı ve telaşa düşürdü’ dedi. Ömer'in elinden tuttu. Sonra bize işaret etti ve onun yanına geldik. ‘Ağlamam sizi telaşlandırdı mı?’ diye sordu. ‘Evet, yâ Rasûlallah!’ dedik. O da sözünü üç kez tekrarladı. ‘Beni kendisi ile gizli gizli konuşur gördüğünüz kabir annem Âmine bnt. Vehb'in kabridir. Kendisini ziyaret etmem için Rabbimden izin istedim, izin verdi. Onun için istiğfar etmek için izin istedim, bana izin vermedi. Bunun üzerine; “*Kendilerinin cehennemlik oldukları belli olduktan sonra akraba bile olsalar müşrikler için mağfiret dilemek, peygambere ve iman edenlere yakışmaz. İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi ise, sadece ona verdiği bir sözden dolayıdır.*”

¹⁸¹ İbn Sa‘d, **a.g.e.**, I, 117.

¹⁸² İbn Kesîr, **el-Füsûl fi's-Sîrati**, Thk.: Muhammed el-Îd el-Hudrâvî, y.y., Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1982, s. 93.

¹⁸³ İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö. 852/1449), **Tehzibü't-Tehzib**, 12 c., Hindistan, Matbaatü Dairati Maarifi'n-Nizâmiyye, 1908, C: I, s. 414.

*Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Şüphesiz ki İbrahim, çok içli ve yumuşak huylu bir kimseydi.*¹⁸⁴ âyetleri nazil oldu da beni de annesinden dolayı her çocuğu yakalayan şefkat ve merhamet duyguları kapladı. İşte beni bu ağlattı, dikkat edin ben sizleri kabir ziyaretinden... alıkoymuştum. Artık ziyaret ediniz. Çünkü bu davranış, insanı dünyaya karşı zühd sahibi kılar ve ahreti hatırlatır.¹⁸⁵ buyurmuştur.

Ezrakî'nin İbn Mesud'dan yaptığı ve ravilerden İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve İbn Mesud (ö. 32/652-53), arasında bulunan Eyyüb b. Hânî ve Mesruk b. Ecdâ' (ö. 69)'yî atlaması nedeniyle Munkatı ve Mudal olan bu rivayet, farklı tarikle, kısmen farklı lafızlarla ve muttasıl olarak başka kaynaklarda da yerini almıştır.¹⁸⁶ Örneğin Hâkim, *Müstedrek alâ's-Sahihayn* adlı eserinde muttasıl olarak senedini zikreder ve Hadis'in Buharî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğuna hükmeder.¹⁸⁷

İbn Şebbe'nin *Târih-i Medîne*'sinde haber verdiği üzere Hz. Peygamber'e (s.a.s.) annesinin kabrini Cibril (a.s.) göstermiştir.¹⁸⁸ Büreyde el-Eslemî'den Bezzâr'ın (ö. 292) rivayetinde ise Allah Rasûlü'nün annesi için şefaata etmek istediği, ancak Cibril (a.s.)'ın Hz. Peygamber'in göğsüne "*şirk üzere ölmüş olan birisi için istiğfar etme*" diyerek vurduğu, Allah Rasûlü'nün de ağlayarak veya üzülenek¹⁸⁹ döndüğü Zayıf ve Garib olarak nakledilmiştir.¹⁹⁰ Zira ravilerden Muhammed b. Câbir teferrüt etmiştir. Büreyde rivayetine yakın olarak Ebû Saîd el-Hudrî'den de şöyle bir rivayet vardır: "*Bu Rasûlullah'ın annesi Âmine bnt. Vehb ez-Zühriyye'dir. Rabbimden beni onun hakkında şefaataçtı kulmasını istedim de kabul etmedi...*"¹⁹¹

Taberî'nin bir nakline göre, annesinin kabrini ziyaret eden Allah Rasûlü, izin verilir de annem için istiğfar ederim ümidiyle güneşin harareti altında yanıcaya kadar annesinin mezarı başında ayakta beklemiş, bu sırada ağlamış ve annesi için

¹⁸⁴ Kur'ân-ı Kerim, et-Tevbe, 9/113-114

¹⁸⁵ Ezrakî, **a.g.e.**, II, 210; İbn Şebbe, **a.g.e.**, I, 118.

¹⁸⁶ Abdürrezzâk b. Hemmâm, **el-Musannef**, III, 572, H.No: 6714; Fâkihî, **a.g.e.**, IV, 28.

¹⁸⁷ Hâkim, **a.g.e.**, II, 366, H.No: 3292.

¹⁸⁸ İbn Şebbe, **a.g.e.**, I, 117.

¹⁸⁹ Süheylî, **a.g.e.**, II, 120.

¹⁹⁰ Bezzâr, **el-Müsned**, X, s. 326.

¹⁹¹ Fâkihî, **a.g.e.**, IV, 31, H.No: 2333

Allah'tan mağfiret talebine bulunmak istemiş ama kabul olunmamıştır. İşte âyet bu isteği yasaklamak için inmiştir.¹⁹²

Müslim, Ebû Hureyre'den (r.a.) Hadisin sadece istiğfar talebi ve kabrin ziyaretine izin verilmesi kısmını rivayet etmiştir.¹⁹³ Buhârî ise sadece, Allah Rasûl'üne annesinin kabrini ziyaret etmesi için izin verilince, daha önce var olan kabir ziyareti yasağının kaldırıldığı kısmını¹⁹⁴ nakletmiştir.

Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud, Ebû Hureyre'nin rivayetini olayın yeri, zamanına dair bilgi vermeksizin muhtasar olarak naklederler. Ancak, Müslim'den farklı olarak “*Rasûlullah annesinin kabrine geldi, ağladı ve etrafındakileri ağlattı.*” ziyadesinde bulunurlar. Bu rivayet, Müslim'in şartına göre sahih kabul edilmiş ancak ravilerden Yezid b. Keysan, içlerinde Buhârî'nin de olduğu diğer otoriteler tarafından eleştirilmiştir.¹⁹⁵

Nesâî hadisi zikrettiği bâb için “*زِيَارَةُ قَبْرِ الْمُشْرِكِ* / Müşrik'in kabrini ziyaret”¹⁹⁶ İbn Mâce ise “*بَابُ مَا حَاءَ فِي زِيَارَةِ قُبُورِ الْمُشْرِكِينَ* / Müşriklerin kabirlerini ziyaret hakkında varit olan hadisler”¹⁹⁷ başlığını koyarak, bununla Âmine'nin dinî inancı konusunda tercihlerini müşrik olması yönünde ihsas ederken, Ebû Dâvud da “*بَابُ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ* / Kabirleri ziyaret babı” Tirmizî ise “*بَابُ مَا حَاءَ فِي الرُّحَصَةِ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ* / Kabirlerin ziyaretinde ruhsat olduğuna dair gelen hadisler bâbı” diyerek Nesâî ve İbn Mâce'den farklı bir kanaat ortaya koymuştur.

İbn Hibban (ö. 354/965) ise İbn Mesûd rivayetini, Kütüb-ü Sitte ricalinin kendisinden hadis tahrir ettiği ve İbn Hacer ve Zehebî'nin ثقة ثبت, İbn Uyeyne'nin كان أئبت أصحاب الزهري dedikleri İbn Cüreyci tedlis yapmakla eleştirir ve rivayetini zayıf

¹⁹² Taberî, a.g.e., XIV, 511, H.No: 17328, 17329.

¹⁹³ Müslim, Küsûf, 105, 108; Nesâî, Cenâiz, 101; İbn Mâce, Cenâiz, 48; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 15/430.

¹⁹⁴ Buhârî, Cenâiz, 60, H.No:1054.

¹⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XV, 430; Ebû Dâvud, Cenâiz 77. Elbanî 'Sahih' hükmünü vermiştir.

¹⁹⁶ Nesâî, Cenâiz, 101

¹⁹⁷ İbn Mâce, Cenâiz, 48

sayar.¹⁹⁸ Müslim’e bâb başlıklarını koyan Nevevî (ö. 676/1277) “باب استئذان النبي صلى الله عليه وسلم ربه عز وجل في زيارة قبر أمه / Nebî (s.a.s.)’in annesinin kabrini ziyaret etmek için Rabbi’nden izin istemesi babı” başlığını tercih etmiştir.

Ezrakî ve Fakihî, İbn Mesud’dan yaptıkları uzun rivayette, Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) annesinin kabrini ziyareti esnasında Tevbe suresi 113-114. âyetlerinin nazil olmasını “فَأُنزِلَ / *Peşi sıra Allah âyetleri inzal etti*” ifadesiyle verirlerken Müstedrek ve Müsned-i Şâşî’de¹⁹⁹ “وَنَزَلَ عَلَيَّ / *ve bana âyet nazil oldu*” Abdürrezzak’ın *Musannef*’inde “وَأُنزِلَ / *inzal edildi.*” Bu ifadelerden ilki sebab-i nüzûl konusunda güçlü bir delil sayılabilirken, diğer ikisi tefsir otoritelerince ekseriyetle ravilerin tefsiri/yorumu olarak kabul görülmüş ve bu konuda kesinlik ifade etmeyen lafızlardan sayılmıştır.²⁰⁰ Taberî de *Câmiu’l-Beyan*’da İbn Abbas’tan rivayetle Tevbe 113-114. âyetlerin nüzûl sebebi olarak Allah Rasûlü’nün annesi için istiğfar etmek istemesi hadisesini nakleder. Allah (c.c.) onu bundan nehyetmiştir. Hz. Peygamber’de orada Allah’tan af dilemiştir.²⁰¹

Mekkî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045), *el-Hidâye ilâ bulûği’n-nihâye* adlı eserinde âyetin, Allah Rasûlü’nün anne ve babası hakkında indiğini söyler. Şöyle ki: “Hz. Peygamber (s.a.s.) bir gün Cibrîl’den (a.s.) hem annesi hem de babasının kabrini göstermesini ister. Cebrâil (a.s.) da gösterir. Allah Rasûlü her ikisinin de kabrine gider ve onlara dua eder. Ali (r.a.) de duasına ‘âmin’ diye eşlik edince onu bu davranıştan nehyeder.”²⁰² Mekkî b. Ebû Tâlib, “İslâm âlimleri, ebeveyn hangi dinden olursa olsun hayatta oldukları müddetçe hidayet ve tevfikeyetleri için kendilerine dua

¹⁹⁸ İbn Hibbân, *el-İhsan fî takrîbi Sahih-i İbn Hibbân*, Thk. Şuayb Arnavud, 18 c., Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 1988, C: III, s. 261, H.No: 981.

¹⁹⁹ Şâşî, Heysem b. Küleyb (ö. 335/946), *Müsned*, Thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, 2 c., Mektebetü’l-ulum ve’l-hikme, Medinetü’l-Münevvera, 1989, C: I, s. 395.

²⁰⁰ Mennâ’ b. Halil el-Kaddân, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Mektebetü’l-Meâarif li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2000, s. 85.

²⁰¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 512.

²⁰² Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûği’n-nihâye*, IV, 3172.

edilebileceğinde ihtilaf etmemişlerdir ancak küfür üzere öldüklerine istiğfar kapısı kapanır” yorumunu yapmıştır.²⁰³

İmam Matürîdî *Te'vilâtı* 'nda Hz. Peygamber'in küfür üzere ölen amcası veya anne-babası için istiğfarda bulunmuş olabileceğine ihtimal vermemiş, bu konuda sebep-i nüzûl olarak verilen bilgileri şöyle eleştirmiştir: “Ehl-i Te'vilden bazıları; kuşkusuz Allah Rasûlü ebeveyninden biri için istiğfar etti ve ölüm döşeğindeki amcası Ebû Tâlib'in yanına girip onu kelime-i şehâdeti söylemeye davet etti ancak o kabul etmedi. Bundan sonra Allah Rasûlü amcası için ‘nehyolunmadıkça senin için istiğfar edeceğim’ dedi de bu âyetler nâzil oldu” demişlerdir. Hasan (-ı Basrî) dedi ki: Allah'ın elçilerinden bir peygamberin, Allah'ın bir kâfiri bağışlamayacağını bilmemesi ihtimal dâhilinde değildir. Çünkü akıl ve hikmet kâfirin affedilmemesini ve ebedî olarak azap edilmesini iktiza eder... Bu nedenle ehl-i tevilin nakilleri ihtimal dâhilinde değildir.²⁰⁴

Süheylî (ö. 581) “*Onun zayıflığını, Allah'ın azabının da şiddetini hatırladığım için ağladım*” haberinin isnadını zayıf kabul etmiş,²⁰⁵ ayrıca Allah Rasûlü'nün, annesinin kabrini Ebvâ'da bin kişilik silahlı²⁰⁶ süvârî birliği içinde ziyaret ettiğini ve Ahmed bin Hanbel'in rivayet ettiği bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.²⁰⁷ Son olarak Zürcânî (ö. 1122/1710) de Kadı İyaz'ın (ö. 544/1149) “بكاؤه / عليه السلام على ما فاتها من إدراك أيامه والإيمان به oğlunun günlerine yetişememiş ve iman edememiş olmasıdır” yorumunu nakletmiştir.²⁰⁸

Âmine'nin uhrevî konumu hakkında varit olan diğer bir hadis ise “*Benim annem siz ikinizin annesi ile beraberdir*” rivayetidir. Bu hadisi, tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahmed b. Hanbel *Müsned*'te, Buhârî *Tarihü'l-Kebîr*'de, Bezzâr *Müsned*'de, İbn Şâhin, *Nâsihu'l-Hadis ve Mensûhuhu* adlı eserinde, Hâkim

²⁰³ Mekkî b. Ebû Tâlib, **a.g.e.**, IV, 3172.

²⁰⁴ Mâtürîdî (ö. 333/944), **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, II, 451.

²⁰⁵ Süheylî, **a.g.e.**, II, 120.

²⁰⁶ Süheylî, **a.g.e.**, II, 119;

²⁰⁷ Bezzâr, **Müsned**, X, 272; Hâkim, **Müstedrek**, Cenâiz, 1389.

²⁰⁸ Zürcânî, **a.g.e.**, I, 335.

Müstedrek'te ve Ebû Nuaym el-İsfahânî de *Ma'rifatü's-Sahabe* adlı eserinde rivayet etmiştir. Buhârî, Seleme b. Yezid el-Cu'fî'den, diğer kaynaklar ise Enes b. Mâlik'ten rivayet etmişlerdir.

Bezzâr rivayeti şöyledir: Müleyke el-Cu'feyân'ın iki oğlu Nebî (s.a.s)'e gelip şöyle dediler: “Yâ Rasûlallah! Bizim annemiz kocasına hizmet eden, misafire ikram eden, evlatlarına iyi bakan, şefkatli birisiydi. Ancak o cahiliye döneminde bir kızını diri diri toprağa gömmüştü. Durumu nedir?” dediler. Hz. Peygamber (s.a.s): “*Kuşkusuz ikinizin annesi ateştedir*” buyurur. (Aldıkları cevaptan duydukları kötülük, keder yüzlerinden tanınır bir halde dönüp giderlerken, Hz. Peygamber (s.a.s.) dönmelerini emretti, onlar da yüzlerinde sevinç hâli görünerek döndüler. (ve Allah Rasûlü onlara şöyle buyurdu): “*Kuşkusuz benim annem, siz ikinizin annesi ile beraberdir.*” dedi. Münafıklardan bir adam: “Şu, babası veya ebeveyninden birine bir fayda sağlamazken, biz peşinden gidiyoruz” dedi. Ravi Abdullah b. Mesûd, kendisi kadar çok soru soranı görmediğim Ensar'dan bir genç Allah Rasûlü'nün o münafığın sözünü duymuş olacağı zannıyla “*Yâ Rasûlallah! Allah annen ya da ebeveynin hakkında sana bir vaatte bulundu mu?*” diye sorunca Hz. Peygamber: “*(Ben mahşer gününde ebeveynim hakkında) Rabbimden ne istersem ve beni her ne konuda ümitlendirmiş ise (vereceğini vaad etti.) Zira ben o gün Makam-ı Mahmûd'a sahip olacağım...*” buyurur.²⁰⁹

Ahmed b. Hanbel, Hâkim ve Ebû Nuaym rivayetleri, manayı etkilemeyen bir iki kelime farkı hariç Bezzâr rivayeti ile lâfzen örtüşmektedir.²¹⁰ Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*'de Seleme b. Yezîd el-Cu'fî'den (soruyu soran, o kadının Ensar'dan olan iki oğlundan biridir) gelen bu rivayette ise “*Annem, sizin annenizle birlikte ateştedir.*” ibaresi bulunmamakta, onun yerine, “anneniz ateştedir” dindikten sonra “*diri diri toprağa gömülen kız da onu gömen kadın da ateştedir. Ancak gömen kadın İslâm'a erişir, (imanı sebebiyle) Allah onu affeder ve Müslüman olurda başka.*” lafzı yer almaktadır.²¹¹ İbn Şâhin (ö. 385) rivayetinde ise “*annemiz çocuk gömdü*” lafzı

²⁰⁹ Bezzâr, *el-Müsned*, IV, 339, H.No: 1534.

²¹⁰ Hâkim, *a.g.e.*, II, 396, H.No: 3385; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, /328. H.No: 3787; Ebû Nuaym *Ma'rifetü's-Sahabe*, C: VI, s. 3066, H.No: 7090.

²¹¹ Buhârî, *Tarihu'l-Kebîr*, IV, 72, H.No: 1995.

“*annemiz Cahiliye’de doğdu (ve cahiliyede öldü)...*” şeklinde gelmiştir. Ayrıca “Yâ Rasûlallah! Babanı nerede görüyorsun” sorusuna da “*Annem ve babam hakkında her ne istersem Rabbim bana onlar hakkında ikram edecek*” şeklinde cevap vermiştir.²¹²

Hâkim (ö. 405) rivayetinde “*Rabbimden ne istersem ve beni her ne konuda ümitlendirmiş ise*” lafzı, “*Rabbimden ne istersem onu bana verecek, Zira ben o gün Makam-ı Mahmûd’a sahip olacağım...*” şeklinde gelmiştir.²¹³ Hâkim, bu hadisin isnadının sahih olduğunu, Buhârî ve Müslim’in şartlarına uyduğunu, lakin onlar tarafından tahrir edilmediğini söylemiştir. İbn Seyyidinnas (ö. 734) ise hadisi şu lafızla rivayet etmiştir: “Ravi, Ebû Rezin’in amcası ‘Yâ Rasûlallah! Annem nerededir?’ diye sorunca Allah Rasûlü ‘Annen ateştedir’ buyurur. Bunun üzerine soruyu soran, ‘Peki senin ailenden geçenlerin (cahiliye döneminde ölenlerin) makamı neresidir?’ diye tekrar sorar. Bu defa Allah Rasûlü: ‘Annenin benim annemle birlikte olmasına razı değil misin?’ buyurur.”²¹⁴

Görüleceği üzere Makâm-ı Mahmud hadisinin bir parçasını teşkil eden ve Âmine’nin uhrevî durumuna dair rivayet edilen söz konusu haber, farklı tariklerden farklı lafızlarla ulaşılmıştır. Bir kısmında Âmine’nin durumuna değinilmezken bir kısmında ahirette necat bulacağı haber verilir.

Allah Rasûlü’nün ebeveyninin uhrevi durumları konusunda temelde üç farklı görüş olduğuna daha önce temas etmiştik. Bu görüşler içerisinde onların ehl-i necat olduklarını savunanların bir kısmı, onların ehl-i fetret olup ahirette necat bulacağı fikrini değil yani bilakis mümin olarak vefat ettikleri ileri sürülmüşlerdir. Bunun delili olarak da özellikle “diriltirme hadisi” kaynak gösterilmiştir. Bu fikri savunan kimselerin üçüncü farklı bir tarafı oluşturmaları nedeniyle bu rivayete dair kaynaklarda yer alan bilgileri ayrıca ele almayı uygun görürdük.

²¹² İbn Şâhin, **Nâsihu’l-Hadis**, s. 489, H.No: 655.

²¹³ Hâkim, **Müstedrek alâ’s-Sahîhayn**, II, 396, H.No: 3385.

²¹⁴ İbn Seyyidinnas, **a.g.e.**, I, 153.

Baştan belirtmeliyiz ki bu rivayet birçok açıdan tenkit edilmiştir.²¹⁵ *Nâsihu'l-Hadîs ve Mensûhuhu* adlı eserinde Hadis Hafızı İbn Şâhin (ö. 385/996) kendi isnadıyla Hz. Âişe'den cezm (haddesenâ vb. en güçlü rivayet) sıgasıyla şöyle rivayet etmiştir: “Allah Rasûlü (s.a.s.) (Mekke'deki) Hacun'da (vadisinde) tasalı ve üzgün bir halde konakladı. Orada Rabbi'nin (Azze ve Celle) dilediği kadar bekledi. Sonra sevinçli olarak döndü. Yâ Rasûlallah! Hacun'a tasalı ve üzgün geldin, orada Allah'ın dilediği kadar kaldın, sonra sevinçli döndün (hikmeti nedir?) dedim. *'Rabbim'den (Azze ve Celle) istedim de benim için annemi diriltti de annem bana (peygamberliğime) iman etti, sonra da Rabbim onu tekrar (ölüme) döndürdü'* buyurdu.”²¹⁶

İbn Şâhin, eserinde önce mensûh kabul ettiği “İstiğfara izin verilmemesi”²¹⁷ hadisini zikreder. Peşinden “الحِلافُ في ذلك / Bu konudaki zıt (delil)” başlığını açıp önce “*Rabbimden ne istersem onu bana verecek, Zira ben o gün Makam-ı Mahmûd'a sahip olacağım...*”²¹⁸ hadisini, en sonda da zikrettiğimiz diriltme hadisini almıştır.

Bu hadisi, daha sonra Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1071) yine Hz. Âişe'den şu lafızlarla rivayet eder: “Rasûlullah (s.a.s.) Akabe yokuşuna varınca üzgün bir şekilde indi ve annesi Âmine'nin kabrine gitti. Sonra yüzünde sevinçle döndü. Âişe ona, kendisinde önce gördüğü hüznün sonra da sevincin nedenini sordu. (Allah Rasûlü) *'Kuşkusuz Allah benim için annem Âmine'yi diriltti de annem bana iman etti, sonra da (Rabbim onu) kabrine iade etti.'*”²¹⁹ Bu rivayette ziyade olarak kabirden kalkma ve iade söz konusudur.

Bu hadisi, Hz. Âişe'den nakille eserine alan diğer bir müellif de Süheylî'dir (ö. 581/1185).²²⁰ Süheylî de bu hadisi farklı tarikle ve Allah Rasûlü'nün ebeveynine kâfir veya müşrik demenin dinen sakıncalı olduğu uyarısında bulunduktan sonra, “Bu

²¹⁵ Geniş bilgi için bkz. Akçay, a.g.e., s.84, 151.

²¹⁶ İbn Şâhin, a.g.e., s. 489, H.No: 656.

²¹⁷ Ezrakî, a.g.e., II, 210; İbn Şebbe, a.g.e, I, 118.

²¹⁸ Hâkim, *Müstedrek alâ's-Sahîhayn*, II, 396, H.No: 3385.

²¹⁹ Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit (ö. 463/1071), *es-Sâbık ve'l-lâhik fi tebâ'di ma beyne vefâti raviyeyn, 'an şeyhin vâhid*, Thk.: Muhammed b. Matar ez-Zehrânî, Riyad, Dâru's-samî, 2000, s. 344.

²²⁰ Süheylî, a.g.e., II, 121.

hadis ‘Garib’ hükmünde ve meçhul râviler içeren bir rivayettir, ama sahih olması umulur” değerlendirmesini yaparak, Ebeveyn’in ehl-i necat oldukları konusundaki düşüncesini tekit etmek için rivayet eder. Ardından “Allah her şeye kâdirdir. Rahmet ve kudreti bir şeyden aciz kalmaz. Nebî’si de fazlından onun için dilediği şeyle Allah’ın mahsus kılmasına ve cömertliğinden onun için dilediği şeyle in‘amda bulunmasına ehildir, layıktır.” yorumunu yapar.

Süheylî’nin metni hem muhtasar hem de sadece Âmine’nin değil Abdullah’ın da diriltmesi söz konudur: “(Allah Rasûlü) Rabbinden ebeveynini diriltmesini istedi. Allah da o ikisini (elçisi için) diriltti ve ikisi de ona (s.a.s.) iman ettiler. Sonra da (Allah) ikisini de vefat ettirdi.”²²¹

Kurtubî de *et-Tezkire* adlı eserinde diriltme hadisini zikrederek şu yorumu yapar: “Diriltme hadisi, istiğfar hadisiyle çelişmez elhamdülillah. Zira diriltmeleri (Hudeybiye dönüşü veya Mekke Fethinde gerçekleşen, Abdullah ve Âmine için Allah Rasûlü’nün) istiğfar talebi hadisesinden sonra (Veda Haccı’nda) cereyan etmiştir. Bu nedenle İbn Şâhin de İhyâ hadisini İstiğfar hadisinin nâsihi saymıştır.”²²² Ne var ki Kurtubî’nin rivayetinde lafız farklı olarak şöyle gelmiştir: Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.s.) bizimle Veda Haccını yaptı, sonra annesinin kabrine uğradı. Kederli ve üzgün bir halde ağlıyordu. Onun ağlamasına ben de ağladım. Sonra (bineğinden) indi. ‘Ey Humeyra! (Yuları) tut’ dedi. Devenin yan tarafına yasladım. Benden uzaklaşp uzun bir zaman bekledi. Sonra sevinçli ve mütebessim bir halde bana döndü. Ona ‘Anam babam size feda olsun. Yanımdan ağlayarak, üzgün ve kederli ayrıldınız. Ağlamanıza ben de ağladım. Sonra bana sevinçli ve mütebessim olarak döndünüz. Bu nedendir?’ dedim. ‘*Annem Âmine’nin kabrine gittim. (Allah’tan) Onu diriltmesini istedim. O da diriltti ve (annem) bana iman etti. Sonra da Allah (Azze ve Celle) ruhunu tekrar kabzetti.*’ buyurdu.”²²³

Burada Kurtubî, diriltme hadisi ile istiğfar hadisinin çelişmediğini söylerken, İbn

²²¹ Süheylî, a.g.e., II, 121.

²²² Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273), **et-Tezkiratü bi Ahvâli’l-Mevtâ ve Umûru’l-Âhirati**, Thk.: Sâdık b. Muhammed b. İbrâhim, Riyad, Mektebetü Dâri’l-menhâc li’n-neşri ve’t-tevzî‘, 2004, s. 137.

²²³ Süheylî, a.g.e., II, 121.

Kesîr ise Allah Rasûlü'nün babası,²²⁴ annesi²²⁵ ve dedesinin²²⁶ ehl-i nâr olduklarına delâlet eden hadislerin, birçok senetle gelmiş olan ehl-i fetretin, çocukken ölenlerin, deli ve ahmakların, İslâm'ı duyduğunda bunaklık derecesinde aşırı yaşlı olan ve hiç bir şey işitemeyen sağır kimselerin Kıyamet gününde bu durumlarını azaba maruz kalmamak için huccet olarak sunacakları ve Allah'ın da onları Arasat'ta imtihana tabi tutup buradaki tercihleri doğrultusunda hükmedeceği hadisi ile çelişmeyeceğini söylemiş,²²⁷ onlar ile ilgili tartışmaların “Ehl-i Fetret'in uhrevî konumu” başlığı altında tartışılması gerektiğini ileri sürmüştü, lakin Hz. Âişe'den naklolunan Ebeveyn'in diriltilmesi rivayetini “Allah'ın kudreti açısından mümkün olsa da cidden Münker bir hadistir. Çünkü Sahih rivayetlerde ona muarız hadisler gelmiştir.” diyerek eleştirmiştir.²²⁸

İki hadisi cem edip aralarında tearuz olmayacağını savunan İbn Seyyidinnas şöyle akli bir izah yapar: “Allah Rasûlü'ne ebeveyni için istiğfara izin verilmeyip sonra onların diriltip iman bahşedilmesi arasında çelişki yoktur. Cem'i mümkündür. Zira Allah temiz ruhunu kabzedene kadar Allah Rasûlü'nün, yüce derecelere yükselmeye devam ederek övülecek kıymetli makamlara yükselişi devam etmiş, Allah ona has kıldığı bazı değerleri katından ona bahşetmiştir. Böylece önce izin verilmeyen sonra gerçekleşmiştir. Ayrıca diriltilme sonra meydana geldiği için de iki metin arasında tearuz yoktur.²²⁹ İbn Seyyidinnas diriltme konusunu daha da ileri götürüp Abdullah ve Âmine gibi Abdülmuttalib'in de diriltildiği, onun da iman ettikten sonra tekrar vefat ettiğini iddia edenlerin olduğunu haber vermiş, lakin bunların güvenilemeyecek rivayetler olduğunu söylemiştir.²³⁰

Netice olarak, konumuzla alakalı olarak varit olan Hadis-i Şeriflerin farklı lafızlarla rivayet edildiği ve tamamının Âhâd haber kapsamında kaldığını

²²⁴ Müslim, İman 203.

²²⁵ Bezzâr, **el-Müsned**, IV, 339, H.No: 1534.

²²⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XI, 137, H.No: 6574; Nesâî, Sünen, Cenâiz, 27, H.No: 1880; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, II, 281.

²²⁷ İbn Râhûye, Ebû Ya'kub İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 238/853), **Müsned**, Thk.: Abdülğafur b. Abdülhak el-Belûşî, 5 c., Medine-i Münevvere, Mektebetü'l-İman, 1991, C: I, s. 122, H.No: 41; İbn Hibbân, **Sahih**, XVI, 356, H.No: 7357.

²²⁸ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, II, 281.

²²⁹ İbn Seyyidinnas, **a.g.e**, I, 154.

²³⁰ İbn Seyyidinnas, **a.g.e.**, I, 152.

görmekteyiz. Buna rağmen farklı düşüncelere sahip bilginler tarafından Ebeveyn'in uhrevî durumları bağlamındaki tartışmalarda delil olarak kullanılmışlardır.

SONUÇ

Allah Rasûlü'nün ebeveyni, Mekke'de doğup büyümüşlerdir. Mekke'nin önde gelen ailelerine mensupturlar. Kaynaklarda, anne babaları, kardeşleri, soyları ve yakın akrabalarını tanıtan birçok bilgi mevcuttur. Hayat hikâyelerine dair geniş bilgiler yer almasa da önemli hadiseler etrafında farklılık arz eden muhtelif nakiller bulunmaktadır.

Ebeveyn-i Rasûl'ün gerek aileleri içinde gerekse Mekke halkı nezdinde önemli bir konuma sahip oldukları anlaşılmaktadır. Abdullah, babasının en çok sevdiği çocuğudur ve hakkındaki en geniş rivayetler kurban edilme girişimi hadisesine dairdir. Bu hadise evlilik hikâyelerinin başlangıcıdır. Hz. Peygamber'in veladeti ile ilişkisi sebebiyle önem arz etmektedir. Hakkında çok çelişkili nakiller bulunsa da Âmine'nin evliliği kız isteme usulüyle olmuş denebilir. Hamileliği ve sonrasındaki olaylar ise delâil tarzı olağanüstü hadiseleri anlatan rivayetlerin yoğun bir şekilde parçasını oluşturmuştur.

Abdullah ve Âmine'nin sade bir hayat sürdükleri söylenebilir. Abdullah'ın Âmine'den başka bir eşinden daha söz edilmiş, alnında bir nûr parladığı ve bu sebeple iffetine gölge düşürebilecek bazı tekliflere muhatap olduğu nakledilmiştir. Âmine ise kocasının ölümünden sonra evlilik yapmamıştır. Her ikisinin de risâletten önce yaşayıp ahir ömürlerinde çıktıkları seyahatlerde vefat ettikleri konusunda bir ihtilaf yoktur. Kabirlerinin yerleri konusunda farklı kanaatler olsa da Abdullah'ın Medine'de, Âmine'nin ise Ebvâ'da metfun olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Her ikisinin vefat yaşlarında olduğu gibi onlar hakkındaki nakillerin genel yapısı, hem birçok farklılıklar içermeleri hem de tezatlar barındırmalarıdır.

Şia'nın "Masum İmam" akidelerine dayanak olarak kullandıkları, Abdullah'ın alnında parlayıp da Âmine'ye intikal ettiği rivayet olunan nûr kaynaklarımızda zamanla, Nübüvvet nûruna, ondan da Hakikat-i Muhammediyye kavramına taşınmıştır. Nûr hadisesi gibi Âmine'nin hamilelikte yaşadığı ve kutlu doğumda cereyan ettiği anlatılan birçok harikulade olay bulunmaktadır. Bunlar ekseriyetle rivayet bakımından tenkit edilmiş, kimi müellifler de bu nakilleri izah ve tevil yolunu tercih ederek bunların tamamen göz ardı edilmemesi gerektiğini

savunmuştur. Ayrıca söz konusu rivayetler Mevlid-i Şerif ve kaside geleneğinde olduğu gibi Ebeveyn-i Rasûl'e duyulan sevginin tezahürü olarak da halk arasında yaşatıla gelmiştir.

Bazı kaynaklar, Ebeveyn-i Rasûl'ün, evlatlarının nübüvvet görevi ile şerefleeneceğine dair bilgilerinin olduğunu nakletmişlerse de bunu destekleyen güçlü rivayetler bulunmamakta, mevcut rivayetler de inançları konusunda kesin bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle dinî inançları günümüze değin tartışıla gelmiş olan Abdullah ve Âmine'nin necat ehli olduğunu söyleyen veya zıddını kabul eden birçok bilgin bulunmaktadır. Bu konudaki tartışmalar Hz. Peygamber döneminden itibaren başlamıştır. Onlar hakkındaki algı daha çok, her bir fırkanın kendince deliller bulabildiği uhrevi konumları etrafında oluşan fikir ayrılıkları üzerinde temellenmiştir.

Bazı hadis delillerinden yola çıkarak Bakara ve Tevbe sûresindeki iki âyetin sebab-i nüzûlü olarak Allah Rasûlü'nün ebeveyninin kabrini ziyaret etmek, istiğfarda bulunmak ve uhrevi durumlarını bilme isteği üzerine nazil olduğu naklolunmuş ve bu konuda şer'î ahkâmı şekillendiren hükümler konmuştur. Şuara sûresi 219. âyetini de Allah Rasûlü'nün anne babası, hatta atalarının da mü'min olduklarını iddia eden bazı bilginler delil olarak kullanmışlardır. Lakin konu etrafında birçok ihtilaf yer almıştır. Ebeveyn'in dinî konumunu belirlemede Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) "*Senin baban nerededir?*" sorusuna verdiği rivayet edilen cevaplar, muhtelif lafız ve tarikleriyle üzerinde en çok durulan ve farklı kanaatler barındıran tüm eserlerin yorumladıkları önemli bir delil niteliğindedir. Ancak tüm bu âyetlerin ilişkili olduğu ileri sürülen hadis metinleri arasında, sıhhatinde ittifak edilen bir nas bulunmamaktadır. Ebeveyn'in ehl-i necat olduğunu ortaya koymaya çalışan bir diğer rivayet de diriltildiklerini anlatan haberlerdir ki bu da birçok tenkit almıştır. Bununla beraber aklen imkânı göz önünde tutularak bu rivayeti lehte bir delil olarak kabul eden birçok müellif çıkmıştır.

İslam âlimlerinin Ebeveyn-i Rasûl hakkında farklı kanaatlere sahip olmaları bir zenginlik olup, ümmetin bu konudaki hafızasının nasıl teşekkül ettiğini görmeye imkân sunmaktadır. Muhaddisûn'un fikhını gösteren bâb başlıkları bu anlamda

önemli bir hazine mesabesindedir. Risalet döneminden önce vefat etmiş kimselerin durumları genel hatlarıyla belirlenmiş iken bu önemli kişilikleri uhrevi konumları hakkındaki tartışmalarına indirgemek, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) risâlet öncesi hayatına dair bir bölümün üstünü örtmek anlamı taşımaktadır.

Abdullah ve Âmine'nin ümmet nezdinde özel bir yerinin olduğu aşikârdır. İslam toplumu çocuklarına bu isimleri verirken Ebeveyn-i Rasûl'ün inançları konusunu irdelememiştir. Zaten sınırlı bilgiler sebebiyle, haklarında varid olan gerek olumlu gerekse olumsuz metinlerin toplum tarafından bilinirliği düşüktür. Bu alanda yazılacak kitap ve makalelerde, farklı bakış açıları sunan rivayet ve metinlerden dengeli bir şekilde ve dikkatle faydalanılmasının doğru olacağı kanaatindeyiz. Tek bir veriden hareketle bir bütün hakkında hüküm vermek doğru sonuçlara götürmeyebilir. Ayrıca tercümelemlerle halka kazandırılan İbn İshak, İbn Hişâm, İbn Sa'd vd. müelliflerin eserlerinde onlar hakkındaki gerek abartılı, gerek yerici, gerekse çelişik rivayetleri okuyan kimselerin karşılaşılabilecekleri sorunları mahallinde çözme adına söz konusu metinlerde gerekli izahlar daha doyurucu verilmelidir.

Anadolu kültüründe tasavvufî yorumların etkisi büyüktür. Ancak özellikle ehl-i beyt sevgisi ortak ekseni nedeniyle Sûfî bakış açılarının yer yer Şia ile benzerlik gösterdiği aşikârdır. Buna çalışmamızın muhtelif yerlerinde işaret ettik. Bu bağlamda, ileri bir çalışma ile ehl-i sünnet kaynaklarında Şii düşüncenin tesirinin tespit edilmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27): **el-Musannef**, Thk.: Habîbü'r-Rahman el-A'zamî, 11 c., Beyrut, Mektebetü'l-İslâmî, 1982.
- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27): **Tefsîru Abdirrazzâk**, Thk.: Dr. Mahmud Muhammed Abduh, 3 c., Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998.
- Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî (ö. 1162/1749): **"Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbas"**, Thk.: Abülhamîd b. Ahmed b. Yusuf b. Hindâvî, 2 c., Beyrut, Mektebetü'l-Asriyye, 2000.
- Ağırman, Mustafa: "Hz. Peygamber'in Anneleri", **Ekev Akademi Dergisi**, y.y., Sayı: 32, (Yaz 2007).
- Ahatlı, Erdinç: "Hasâisü'n-Nebî" **DİA**, İstanbul 1997, XVI / 277-281.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855): **Müsned**, Thk.: Şuayb Arnavut-Âdil Mürşid, 50 c., Dişmeşk, Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Akçay, Mustafa: **Hz. Peygamber'in Anne ve Babasının Dinî Konumu**, Ankara, Araştırma yay., 2002.
- Ateş, Ali Osman: "Hz. Peygamber'in ve Çocuklarının İsimleri Hakkında Bazı İddiaların Değerlendirilmesi", **D.E.Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı V, İzmir, y.y., 1989.
- Algül, Hüseyin: "Hamza" **DİA**, yıl: 1997, XV, 500-502.

- Avcı, Casim: **H. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı**, İstanbul, Hayy Kitap, Barış Matbaası, 2008.
- Azimli, Mehmet: **Siyeri Farklı Okumak**, Ankara, Ankara Okulu Yay., 2013.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93): **Ensabu'l-Eşrâf**, Thk.: Muhammed Hamidullah, 2 c., Mısır, Dâru'l-meârif, 1959.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (ö. 458/1066): **Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü ahvâli Sahibi's-şer'iatı**, 7 c., Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1984.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (ö. 458/1066): **Şuabü'l-İman**, Thk.: Dr. Abü'l-Aliyy Abdü'l-Hamîd Hâmid, Bombai Hindistan, Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî (ö.292/905): **el-Müsned** (el-Bahru'z-Zehhâr), Thk.: Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah, 18 c., Medine-i Münevvera, Mektebetü'l-Ulûmu ve'l-Hikme, 2009.
- Bozkurt, Nebi: "Künye" **DİA**, İstanbul 2002, XXVI/558-559.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870): **Câmi'u's-sahîh**, Thk.: Muhammed Züheyr bin Nâsır en-Nâsır, 9 c., Dimeşk, Dâr-u Tavkı'n-Necât, 2001.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd (ö. **es-Sihâh, Tâcü'l-luğa ve Sihâhu'l-Arabiyyeti**, Thk.: Ahmed Abdülğafûr Attâr,

- 393/1002): 6 c., Beyrut, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987.
- Çalıkçı, Mustafa Kemal: “Hz. Peygamber’in Ebeveyni Hakkında Yazılan Arapça Eserler”, Yüksek Lisans Tezi, **MÜSBE**, 2002.
- Çavuşoğlu, Semiramis: “Kadıızâdeliler” **DİA**, 2001, XXIV, 100-102. XVII.
- Demil, Emine: “Hz. Peygamber’in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivâyetler”, Doktora Tezi, **AÜSBE**, Ankara, 2016, s. 83.
- Demirci, Mehmet: “Nûr-i Muhammedî”, **DEÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi I**, İzmir 198.
- Demirci, Mehmet: “Hakikat-i Muhammediyye” **DİA**, yıl: 1997, XV/179-180.
- Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen (ö. 990/1582): **Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi'n-nefis**, 2 c., Beyrut, Dâru's-sadr, t.y.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887): **Sünen-i İbn Mâce**, Thk.: Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru İhyâ-i Kütübi'l-Arabiyye.
- Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915): **Sünen-i Nesâî**, Thk.: Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Haleb, 1986.
- Ebû Bekr eş-Şâfîî, Muhammed b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Bezzâz el- **Kitâbü'l-Fevâid (Ğaylâniyyât)**, Thk.: Hilmi Kâmil, Esad Abdülhâdî, Riyad, Dâru İbni'l-

- Bağdâdî (ö. 354/965): Cevzî, 1997.
- Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk b. İbrâhîm el-Harbî (ö. 285/899): **Garîbü'l-Hadis**, Thk.: Süleyman Muhammed İbrâhîm el-Âyid, 3 c., Mekke, Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1984.
- Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (ö. 333/944): **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm Müsemmâ Te'vîlâtü Ehli's-Sünne**, Thk. Fâtîma Yusuf el-Haymî, 5 c., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038): **Delâilü'n-Nübüvve**, Thk.: Muhammed Ravvâs, 2 c., Beyrut, Dâru'n-nefâis, 1986.
- Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038): **Ma'rifetü's-Sahabe**, Thk.: Âdil b. Yusuf el-Azâzî, 7 c., Riyad, Dâru'l-Vatan, 1998.
- Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî (ö. 103/721): **Tefsîru Mücâhid**, Thk.: Dr. Muhammed Abdüsselâm Ebu'n-neyl, Mısır, Dâru'l-fikr, 1989.
- Ebü'ş-Şeyh el-İsbahânî, Ebû Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî (ö. 369/979): **Kitâbü'l-A'zame**, Thk.: Rızâullah b. Muhammed İdrîs el-Mübârekfûrî, 5 c., Riyad, Dâru'l-âsîme, 1987.
- Ebü'l-Abbâs Abdullah b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88): **Tenvîru'l-Mıkbâs min Tefsîr-i İbn Abbâs**, Cem eden: Muhyiddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yâkub Firuzabâdî (ö. 817), Lübnan, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, t.y.
- Ebü'l-Leys es-Semerkindî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm (ö. 373/983): **Bahru'l-Ulûm**, Thk.: Muhammed Matracî, 3 c., Beyrut, Dâru'l-Fikr, t.y.

- Erul, Bünyamin: “Hz. Peygamber’in Risâlet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, **Diyanet İlmî Dergi**, Peygamberimiz Hz. Muhammed (Özel Sayı), Ankara, 2003.
- Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed (ö. 250/864): **Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-eser**, Thk.: Rüşdî es-Sâlih Mulhis, 2 c., Beyrut, Dâru'l-Endülüs.
- Fâkihî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Abbâs (ö.278/891-92): **Ahbâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsihî**, Thk. Abdülmelik Abdullah Düheys, Dâru'l-Hıdr, Beyrut, 1993.
- Fayda, Mustafa: “Ebvâ” **DİA**. Yıl: 1994, X/378-379.
- Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 405/1014): **el-Müstedrek ala's-Sahihayn**, Thk.: Mustafa Abdülkâdir Atâ, 4 c., Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990.
- Halebî, Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed (ö. 1044/1635): **es-Sîratü'l-Halebiyye** (İnsânu'l-uyûn fî sîrati Emîni'l-Me'mûn), 3 c., Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2006.
- Harman, Ömer Faruk: “Kâhin” **DİA**., yıl: 2001, XXIV/170-171.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebü Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit (ö. 463/1071): **es-Sâbık ve'l-lâhik fî tebâ'di ma beyne vefâti raviyeyn, 'an şeyhin vâhid**, Thk.: Muhammed b. Matar ez-Zehrânî, Riyad, Dâru's-samî, 2000.
- İbn Abdilberr, Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî (ö.

- 463/1071): Ceyl, 1992.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım b. Ali b. Hasen b. Hibetullah (ö. 571/1176): **Târîh-u Medînet-i Dımaşk**, Thk.: Amr b. Ğarâme el-Amravî, 80 c., Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Cemâa, İzzeddin, Ebû Ömer İzzüddîn Abdülazîz b. Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî el-Hamevî (ö. 767/1366): **el-Muhtasaru'l-Kebîr fi sîrati'r-Rasûl**, Thk.: Sâmi Mekkî el-Â'nî, Ummân, Dâru'l-Beşîr, 1993.
- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938): **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm li İbn Ebî Hâtım**, Thk. Es'ad Muhammed Tayyib, 10 c., Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye, Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1998.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849): **el-Musannef fi'l-Ehâdis-i ve'l-Âsâr**, Thk.: Kemâl Yusuf el-Hût, 7 c., Riyad, Mektebetü'r-rüşd, 1988.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö. 852/1449): **Tehzîbü't-Tehzib**, 12 c., Hindistan, Matbaatü Dairati Maarifî'n-Nizâmiyye, 1908.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö. 852/1449): **el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe**, Thk.: Âdil Ahmed Abdülmevcud, 8 c., Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1994.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî **Târîhu İbn Haldûn** (Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-haber fi Târîhi'l-'Arab ve'l-Berber ve men-âsarahüm min-zevi's-şe'ni'l-ekber) Thk.: Halil Şehade, 8 c.,

- el-Mağribî et-Tûnisî (ö. 808/1406): Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1988.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965): **es-Sikât**, Dâiratü'l-meârifî'l-Usmaniyye, 9 c., Haydarabat, Hindistan, Dâru'l-meârifî'l-Osmâniyye, 1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965): **es-Sîratü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ**, Tashih: Hafız Seyyid Aziz, 2 c., Beyrut, Kütübü's-Sakafiye, 1996.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965): **el-İhsan fî takrîbi's-sahih**, Thk. Şuayb Arnavud, 18 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1988.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî (ö. 218/833): **es-Sîratü'n-Nebeviyye**, Thk.: Mustafa Sekâ, İbrahim el-Ebyârî ve Abdülhâfiz eş-Şelebî, 2 c., Mısır, Şeriketü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî e-Halebî, 1955.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768): **Sîretü İbn İshâk**, Thk: Ahmet Ferid el-Mezidî, 2 c., Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Birinci Baskı, 2004.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768): **Sîretü İbn İshâkn (Kitâbü's-siyer ve'l-Megazî)**, Thk: Süheyl Zekkâr, Beyrut, Daru'l-Fikr, 1978.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed **Zâdü'l-Meâd fî heydi hayri'l-ibâd**, 5 c., 27.

- b. Ebî Bekr (ö. 751/1350): Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer eş-Şâfiî (ö. 774/1373): **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, 15 c., Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1986.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer eş-Şâfiî (ö. 774/1373): **el-Füsûl fi's-Sîrati**, Thk.: Muhammed el-İd el-Hudrâvî, y.y., Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1982.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889): **el-Meârif**, Thk. Servet Ukkâşe, Kâhire, Heyetü'l-Mısıryyetü'l-âmmetü li'l-kütüb, 1992.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 238/853): **Müsned**, Thk.: Abdülğafur b. Abdülhak el-Belûşî, 5 c., Medine-i Münevvere, Mektebetü'l-İman, 1991.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845): **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, Thk.: İhsan Abbas, 8 c., Beyrut, Dâru's-sadr, 1968.
- İbn Seyyidinnas, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Seyyidi'n-Nas (734/1333): **Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Meğazî ve's-Şemail ve's-Siyer**, Thk.: İbrahim Muhammed Ramazan, 2 c., Beyrut, Dâru'l-Kalem, 1993.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî (ö. 385/996): **Nâsihu'l-Hadis ve Mensûhuhu**, Thk.: Semîr b. Emîn ez-Züheyri, y.y., Mektebetü'l-Menâr, 1998.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. **Târîhu Medine**, Thk. Mahmud Şeltut, y.y.,

- Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî (ö. 262/876): 1978.
- İbn Şihâb ez-Zührî, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh (ö. 124/742): **el-Meğâziyü'n-Nebeviye/Kitâbü'l-Meğâzi**, Thk.: Süheyl Zekkâr, DıŖmek, Dâru'l-Fikr, 1981.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah el-Mısrî (ö. 197/813): **Tefsîru'l-Kur'ân mine'l-câmi'**, Thk.: Miklos Muranyi, 3 c., Almanya, Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- İbn-i Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî (ö. 456/1064): **Cevâmiu's-Sîrati'n-Nebeviyeti**, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.
- İbnü'l-A'rabî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî (ö. 341/952): **Mu'cemü İbnü'l-A'rabî**, Thk. Abdülmuhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Huseynî, 3 c., Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suudiyye, Dâru İbnü'l-Cevzî, 1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233): **el-Kâmil fi't-Târîh**, Thk.: Ömer Abdüsselam Tedmirî, 10 c., Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî (ö. 544/1149): **eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Musdafâ**, 2 c., Amman, Dâru'l-Feyhâ, 1986.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 923/1517): **Mevâhib-ü Ledünniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye**, 3 c., Kahire, Mektebetü't-tevkifiyye.

- Nizamüddin el-Hüseyin b. Muhammed el-Kummî en-Neysâbü'rî (ö. 850 h.) **Ğarâibi'l-Kur'ân ve Raġâibü'l-Furkân**, Thk.: Şeyh Zekeriyâ Umeyrât, 6 c., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, 1971.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273): **et-Tezkiratü bi Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûru'l-Âhirati**, hk.: Sâdık b. Muhammed b. İbrâhim, Riyad, Mektebetü Dâri'l-menhâc li'n-neşri ve't-tevzî', 2004.
- Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve el-Basrî es-San'ânî (ö. 153/770): **el-Câmi'**, Thk.: Habîbürrahman el-A'zamî, 11 c., Pakistan, Meclisü'l-İlmî, 1982.
- Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tahir (ö. 355/966): **el-Bed'ü ve't-Târîhü**, 6 c., Mektebetü's-sakafeti'd-dîniyye, t.y.,
- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442): **İmtâü'l-esmâ bimâ li'n-nebiyyi mine'l-ahvâli ve'l-emvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ'**, Thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî, 15 c., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045): **el-Hidâye ilâ bulûġi'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fünûni 'ulûmih**, Thk.: eş-Şâhid el-Bûşeyhî, 13 c., y.y. Mecmûâtü Buhûsi'l-Kitâbi ve's-Sünneti, 2008.
- Mennâ' b. Halil el-Kaddân: **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Mektebetü'l-Meâarif li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2000.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hüseyin b. Ali el-Hüzelî (ö. 345/956): **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, Tashih: Abdullah İsmail es-Sâvî, Kahire, Dâru's-Sâvî, t.y.

- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman (ö. 742/1341): **Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'-Ricâl**, Thk.: Dr. Thk.: Dr. Beşşâr Avad Maruf, 35 c., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn b. Abdillâh El-Bekcerî el-Hikrî (ö. 762/1361): **el-İşâratü ilâ sîreti'l-Mustafâ ve târihu men b'adehû mine'l-hulefâ**, Thk.: Muhammed Nüzamüdin el-Füteyyih, Dimeşk, Dâru'l-kalem, 1996.
- Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî (ö. 245/860): **el-Muhabber**, Beyrut, Dâru'l-âfâki'l-cedide, t.y.
- Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî (ö. 245/860): **el-Münemmak fî ahbâri Kureyş**, Thk. Hurşid Ahmet Fâruk, Beyrut, Âlemü'l-kütüb, 1985.
- Muhibbüddin et-Taberî, Ebü'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 694/1295): **Zehâiru'l-Ukba fî menâkıbı zevi'l-kurba**, Kahire, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1937.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767): **Tefsîru Mukâtil b. Süleymân**, Thk.: Abdullah Mahmud Şehâte, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâs, 2002.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875): **el-Câmi'u's-Sahîh**, Radâa, 1446; Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, 5 c., Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y..
- Öz, Şaban: "Hz. Peygamber'in Sîretiyle İlgili Mevzû Haberlerin Tarihî Değeri" (Yüksek Lisans

- Tezi), Ankara, 1999.
- Pekolcay, A. Necla: “Mevlid” **DİA**, yıl: 2004, XXIX/485-486.
- Rifâa Râf‘ b. Bedevî b. Ali
Tahtavî (ö. 1290/1873), **Nihâyetü’l-İcâz fî Sîrati Sâkini’l-Hicâz**,
Kâhire, Dâru’z-Zehâir, 1988.
- Sa‘lebî, Ahmed b. Muhammed b.
İbrâhim, Ebû İshâk (ö. 427/
1035): **el-Keşf ve’l-Beyân an tefsîri’l-Kur’ân**,
Thk.: Muhammed b. Âşûr, 10 c., Beyrut,
Dâru İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, 2002.
- Sem‘ânî, Ebû’l-Muzaffer Mansûr
b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-
Temîmî el-Mervezî (ö.
489/1096). **Tefsîru’l-Kur’ân**, Thk.: Yâsir b. İbrahim-
Ğanîm b. Abbâs el-Ğanim, 6 c., Riyad,
Dâru’l-vatan, 1997, C: I, s. 132
- Sezikli, Hacı Ahmet: “Abdullah b. Abdülmuttalib”, **DİA**, İstanbul
1988, I/76.
- Suyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn
Abdurrahmân b. Ebî Bekr b.
Muhammed el-Hudayrî (ö.
911/1505): **Mesâliku’l-Hunefâ fî Valildeyyi’l-Mustafâ**,
Thk.: Muhammed Züneyhim Muhammed
Azb, Kahire, Dâru’l-Eman, 1993.
- Suyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn
Abdurrahmân b. Ebî Bekr b.
Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî
eş-Şâfî (ö. 911/1505): **el-Hasâisu’l-Kübrâ**, 2 c., Beyrut, Dâru’l-
kütübi’l-İlmiyye, t.y.
- Süheylî, Ebû’l-Kâsım
Abdurrahmân b. Abdillâh b.
Ahmed el-Has‘amî el-Mâlikî (ö.
581/1185): **Ravzu’l-Ünf fî şerhi sîrati İbn Hişâm**, Thk.:
Ömer Abdüsselâm Selâmî, 7 c., Beyrut, Dâru
İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, 2000.

- Şâşî, Heysem b. Küleyb (ö. 335/946): **Müsned**, Thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, 2 c., Mektebetü'l-ulum ve'l-hikme, Medinetü'l-Münevvera, 1989.
- Şenocak, İhsan: “Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) Ebeveyni'nin Uhrevî Durumu”, **İnkişâf İlim ve fikir Dergisi**, K1ş/Bahar, 2008-2009, Sayı 10.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971): **Mu'cemü'l-Kebîr**, Thk. Hamdî b. Abdilmecid es-Selefî, 25 c., Kâhire, Mektebet-ü İbn Teymiyye, 1994.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923): **Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân**, Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, 24 c., Dimeşk, Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923): **Târîhu't-Taberî = Târîhu'r-Rusüli ve'l-Mülûki**, 11 c., Beyrut, Dâru't-türâs, 1967.
- Tefazzülî, Ahmed: “Enûşirvân”, **DİA**, İstanbul 1995, XI/255.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) (ö. 279/892): **el-Câmiu'l-Kebîr (Sünen)** Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, 5 c., Mısır, Mektebetü Mustafa el-Bânî el-Halebî, 1975.
- Topaloğlu, Bekir: “Âmine” **DİA**, yıl: 1991, III/63-64.
- Tüsterî, Ebü Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refî' (ö. 283/896): **Tefsîr-u Tüsterî**, Thk.. Muhammed Bâsil Uyûni's-Sûd, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Uludağ, Süleyman: “Nûr” **DİA**, yıl: 2007, XXXIII/ 244-245.

- Uyar, Gülgün: “Hz. Muhammed’in risâlet öncesi hayatına dair bazı rivayet farklarının tesbiti” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) **MÜSBE**, İstanbul 1993.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “Delâilü’n-Nübüvve” **DİA**, İstanbul 1994, IX/115-117.
- Yiğit, İsmail: “Osman” **DİA**, yıl: 2007, XXXIII/438-443.
- Yurdağür, Metin: “Fetret” **DİA**, yıl: 1995, XII/475-480.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348): **Mîzânü’l-İ’tidâl fî nakdi’r-ricâl**, Thk.: Ali Muhammed Becâvî, 4 c., Beyrut, Lübnan, Dâru’l-ma‘rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348): **Târîhu’l-İslâm ve Vefeyâtü’l-Meşâhiri ve A‘lâm**, Thk.: Ömer Abdüsselam Tedmîrî, 52 c., Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-Arabi, 1993.
- Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf (ö. 1122/1710): **Şerhu’z-Zürkânî alâ Mevâhibi’l-Ledünniyye bi’l-minehi’l-Muhammediyye**, 12 c., Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1996.